

MONOGRAPH

ERBE DER EUROPÄISCHEN WISSENSCHAFT

HERITAGE OF EUROPEAN SCIENCE

BOOK 27. PART 5

'2024

SWorld
Germany

Chernova M.Y., Spytska L., Zvonska L., Postolenko I., Fursenko T.M. et al.

ERBE DER EUROPÄISCHEN WISSENSCHAFT

PÄDAGOGIK UND PÄDAGOGIK, PSYCHOLOGIE UND SOZIOLOGIE, PHILOSOPHIE, PHILOLOGIE, KUNSTGESCHICHTE UND KULTUR

HERITAGE OF EUROPEAN SCIENCE

EDUCATION AND PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY, PHILOSOPHY, PHILOLOGY, ART HISTORY AND CULTURE

Monographic series «European Science»
Book 27. Part 5.

In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases

MONOGRAPHIE

MONOGRAPH

ScientificWorld-NetAkhatAV
Karlsruhe 2024

Authors:
Postolenko I. (1), Fursenko T.M. (2), Chernova M.Y. (3), Frank M. (3),
Marchuk N.A. (4), Spytska L. (5), Zinchenko N. (6), Shtepa O. (6),
Poplavska T. (7), Zvonska L. (8), Yamash Y.V. (9)

Reviewers:
Druz Yurij Mykolaiovych, PhD in pedagogy, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman *(2)*
Chernyukh B.V., Dr. of Philol., Prof., Ivan Franko National University of Lviv *(8)*
Chekareva E.S. Dr. of Philol., Prof., V. N. Karazin Kharkiv National University *(8)*

Erbe der europäischen Wissenschaft: Pädagogik und Pädagogik, Psychologie und Soziologie, Philosophie, Philologie, Kunstgeschichte und Kultur. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 27. Teil 5. 2024.

Heritage of European science: Education and pedagogy, Psychology and sociology, Philosophy, Philology, Art history and culture. Monographic series «European Science». Book 27. Part 5. 2024.

ISBN 978-3-98924-040-7

Published by:
ScientificWorld-NetAkhatAV
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe, Germany
e-mail: *editor@promonograph.org*
site: https://desymp.promonograph.org

Copyright © Authors, 2024
Copyright © Drawing up & Design. ScientificWorld-NetAkhatAV, 2024

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Postolenko Iryna*, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University - *Chapter 1*
2. *Fursenko Tetiana Mykolaivna,* Candidate of Pedagogical Sciences, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman - *Chapter 2*
3. *Chernova Myroslava Yevgeniivna,* Doctor of Technical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas - *Chapter 3 (co-authored)*
4. *Frank McCulley,* Delsea Regional College - *Chapter 3 (co-authored)*
5. *Marchuk Natalia Anatoliyivna,* Candidate of Physical and Mathematical Sciences, associate professor, Podillia State University - *Chapter 4*
6. *Spytska Liana,* Doctor of Psychological Sciences, Professor, Kyiv International University - *Chapter 5*
7. *Zinchenko Nataliia,* Candidate of Philosophical Sciences, associate professor, Poltava State Medical University - *Chapter 6 (co-authored)*
8. *Shtepa Oleksii,* Candidate of Philosophical Sciences, associate professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogikal University - *Chapter 6 (co-authored)*
9. *Poplavska Tetiana,* Candidate of Philosophical Sciences, associate professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky - *Chapter 7*
10. *Zvonska Lesia,* Doctor of Philological Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv - *Chapter 8*
11. *Yamash Yuri Volodumurovuch*, Candidate of Art history, associate professor, National Forestry University of Ukraine - *Chapter 9*

Inhalt / Content

CHAPTER 1
HIGH SCHOOL STUDENTS' PSYCHOLOGICAL BARRIERS WHEN LEARNING FOREIGN LANGUAGES.....6

CHAPTER 2
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SYSTEM OF ACTUARIES` PROFESSIONAL TRAINING IN UKRAINE AND CANADA
Introduction 42
2.1. The specifics of training actuaries in Canada 46
2.2. Content, organizational and pedagogical conditions and didactic principles of professional training of actuaries in Canada..... 51
2.3. Comparative pedagogical analysis of professional training of actuaries in Canada and Ukraine 60
Conclusions 64

CHAPTER 3
INTERNET TECHNOLOGIES IN THE FRAMEWORK OF EDUCATION.....70

CHAPTER 4
PEDAGOGICAL FIELD OF KNOWLEDGE: FORMATION, DEVELOPMENT AND ACTUAL PROBLEMS OF MODERNIZATION
Introduction 82
4.1. Analysis of recent research and publications..... 82
4.2. History of Formation and Definition of the Concept of the Pedagogical Field of Knowledge in the Educational System of Ukraine 83
4.3. The main areas of the pedagogical knowledge 86
4.4. Actual problems and aspects of the modernization of the pedagogical field of knowledge 88
Conclusions 90

CHAPTER 5
SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CAUSES OF JUVENILE CRIMINAL BEHAVIOUR.....91

CHAPTER 6
REFORMIST IDEAS OF FRENCH PHILOSOPHY: LATE TWENTIETH TO EARLY TWENTY-FIRST CENTURY
Introduction 111
6.1. The concept of postmodernism in French philosophy 111
6.2. M. Foucault on power 120
6.3. Rreformer of postmodernism 127
Conclusions 137

CHAPTER 7
HOLISTIC PARADIGM OF SCIENCE AND ITS DEVELOPMENT IN THE XXI CENTURY
Introduction 138
7.1. Modern holism, origins, concepts and possibilities 139
7.2. The anthropic principle in modern cosmology 143
7.3. David Bohm's Implicate Order 148
Conclusions 154

CHAPTER 8
PECULIARITIES OF THE GREEK LANGUAGE OF THE LATE BYZANTINE PERIOD AND IN THE TIMES OF TURKISH RULE
Introduction 156
8.1. Morphological peculiarities of the Greek language of the late Byzantine period and in the times of Turkish rule 158
8.2. Lexical-grammatical peculiarities of the language of the late Byzantine period 160
8.3. Lexical-grammatical peculiarities of the language in the times of Turkocracy 163
8.4. Vocabulary and word-formation of the late Byzantine period 164
8.5. Vocabulary and word-formation in the times of Turkocracy 165
Conclusions 166

CHAPTER 9
UKRAINIAN PAGE IN THE ANTHOLOGY OF THE ICONOGRAPHY OF THE GREAT SPHINX
Introduction 167
9.1. The beginning of the system iconography of the Great Sphinx 167
9.2. The image of the Great Sphinx in the works of Ivan Trush 179
Conclusions 186

References 187

KAPITEL 1 / CHAPTER 1 [1]
HIGH SCHOOL STUDENTS' PSYCHOLOGICAL BARRIERS WHEN LEARNING FOREIGN LANGUAGES

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-027

Ukrainian and foreign researchers have repeatedly turned to the study of the problem of psychological barriers. Psychological barriers that prevent communication in a foreign language are called "language barriers." The language barrier manifests itself in the individual and subjective inability to use one's knowledge. This is a kind of psychological speech barrier, which manifests itself in the inability to express one's thoughts and one's point of view. Such a barrier also occurs in the native language, although it can often be observed when learning foreign languages.

The problem of psychological barriers is not sufficiently studied. The phenomenology of the socio-psychological barrier, its essence and role are considered, communicative barriers are revealed and studied, and various classifications of barriers are proposed. However, there is no clear definition of a barrier in psychology, the nature of its occurrence is clearly defined, there are only separate fragmentary studies of psychological barriers [28, p. 38].

In psychology, we understand barriers as certain obstacles that prevent the achievement of mutual understanding between people; they are divided into meaningful and psychological. Meaningful barriers are a consequence of the fact that the same phenomenon can be interpreted in different ways. Differences in meaning create obstacles to mutual understanding between partners. The mechanism of psychological barriers consists in strengthening negative experiences and foundations – shame, guilt, fear, anxiety, low self-esteem, etc. Psychological barriers are manifested by a situation of inadequate passivity or, conversely, excessive activity of the subject, which prevents him from fulfilling certain tasks [11, p. 53].

The problem of psychological barriers is closely related to the subjective difficulties that a person faces when carrying out one or another activity. There is a certain connection between the psychological barriers of an individual and the defects

[1]**Authors:** *Postolenko Iryna*

of his psychological features, primarily character traits. Solving the problem of psychological barriers is important when looking for ways to increase the efficiency of activities. The topic related to self-realization also touches on the problem of overcoming internal obstacles in the self-realization of the individual. Such limitations include, in particular, athletes who struggle with adverse emotional states during competition, communication difficulties, sometimes it can be an internal conflict, etc. The same applies to negative experiences that accompany the language learning process [38, p. 319]. Taking into account the existing definitions, we can state the following: a psychological barrier is an internal obstacle of a psychological nature that prevents the successful performance of a specific action.

We should mention that various generalized definitions of psychological barriers presented in the psychological literature can arise in an individual at worldview, social, psychological and psychophysiological levels. A barrier is placed when there is a goal, and the subject cannot achieve it due to internal obstacles. A psychological barrier is a subjective reaction caused by: negative attitude, prejudices, deviation of personal interests from the requirements of the situation, personal beliefs, attitudes, misunderstanding, etc. [32, p. 4].

The opinions of educators and psycholinguists coincide: the language barrier often prevents successful mastering of a foreign language. Two classes of barriers can be distinguished:

→ External barriers are objective barriers facing a person, regardless of his wishes. For example, if he/she can't choose a learning method that meets his/her goals, or can't find the right teacher.

→ Internal barriers are subjective, they arise in a person and can be very deeply rooted in the minds. But they can also be related to certain physical problems (such as hearing loss), age, or general memory impairment. Psycholinguistics deals primarily with subjective and internal barriers [2, p. 67].

When we talk about subjective barriers, first of all we need to distinguish between a language barrier and a psychological barrier in reality. Language and speech are not the same thing. Language is something we use every day. Language is a system of

knowledge. There is no point in addressing psychological language barriers without addressing the language barrier. Psychological barriers can arise and develop only in the presence of certain unfavorable conditions for the development of the personality and its activity, which prevent the development of its potential. In particular, they may be the result of the inconsistency of usual activities with new situations. Many scientists believe that psychological barriers are mental states, negative character traits, abilities, lag in intellectual development, lack of knowledge, etc. Therefore, the prevention and overcoming of psychological barriers are related to the improvement of the personality, especially all its important qualities [2, p. 68].

The structure of the psychological barrier reflects the content of predicting the success of the activity that a person wants. Its elements are as follows:

✓ experience related to motivation to achieve the goal;

✓ experience related to rational and irrational assessment of conditions and consequences of goal achievement;

✓ emotional reactions to the situation of goal achievement;

✓ the state of willpower when the goal is achieved [11, p. 54].

The psychological barrier has emotional, cognitive and motivational components. The main role in its formation is played by the individual's unfavorable forecast based on the assessment of the situation in the implementation of the planned action. Psychological barriers prevent the successful completion of an action because they create negative experiences that block implementation (action) and lead to stress, frustration, conflict or crisis.

The analysis of scientific literature shows that there are practically no works that reveal the etymology of psychological barriers that arise during learning a foreign language, describing their mechanisms and functions in educational activities, unstructured conditions and factors that contribute to overcoming or compensating psychological barriers problems that arise when mastering a foreign language reality. Issues of diagnosis, forecasting, prevention and correction of psychological barriers at various levels, as well as the search for technologies and methods that ensure effective foreign language learning, are insufficiently covered in modern psycholinguistics. The

solution to the above-mentioned problems is relevant for the development of the psychological equipment of the education system for children and adults.

The deepening of Ukraine's international relations and the country's integration into pan-European structures strengthen the role of foreign languages as an important means of intercultural communication. At the same time, the preparation takes into account the specific requirements of English language learning, the level of practical knowledge in students' oral and written communication skills in accordance with motivation, goals and norms of socio-linguistic behavior, regional characteristics and situations in the formation of students' communicative competence.

Mastering a foreign language requires full mastery of four generally recognized types of language activity: listening, speaking, reading and writing. These types of language activity do not exist in their pure form. They are closely related. Many types of communication are interactive, with participants often taking turns speaking and listening. There are also receptive and productive types of language activity, for example, various types of retelling, listening recordings, etc., as well as reproductive – oral repetition or memory recording of a previously considered text. This type of education takes place at all levels – basic, advanced, final [12, p.224].

During the research, we have worked with material related to specific aspects of the educational activities of high school students. Therefore, it is necessary to summarize the information about the peculiarities of the development of their thinking, communication, cognitive and intellectual spheres, which are actualized in the process of solving specific educational tasks.

Physiologically, high school age is a calm period of development. As the brain continues to develop, intracellular complications arise and corresponding functions develop. The development of students determines their readiness for physical and mental stress in the learning process. Compared to teenagers, high school students have significantly increased their interest in learning [28, p. 38]. This is due to the fact that a new motivational structure of learning is being formed, in which motivations related to self-determination and preparation for independent life prevail. These themes have personal meaning and action. High school students, for whom study and work are the

most important, begin to perceive education as a necessary basis, a condition for future work. In high school age, a conscious positive attitude towards learning is manifested. They are primarily interested in what they will need in later life. Hence the lack of interest in "unnecessary" subjects and the rejection of the disdainful attitude towards grades characteristic of young people. And if learning is interesting, active and enriches the students' experience, motivation for learning will increase significantly and students will understand its importance. It is possible to involve students in learning with the help of games and creative activities in foreign language lessons covered by an interactive learning system [21, p. 90].

The memory of high school students is characterized by increased arbitrariness and productivity of logical memorization. There is a memory specialization related to the leading interests of students. Memory productivity for verbal and abstract material also increases significantly. A feature of the memory of high school students is the ability to create more complex combinations and move to a higher level of establishing relationships between entities, which indicates a higher level of mental activity and promotes activity and great interest in collective actions. This increases the effectiveness of each action. Moreover, this level of memory development allows students to carefully develop individual elements of the structure of a written message before writing it.

The process of mastering oral and written language leads to the fact that verbal reproduction is replaced by free reproduction, that is, repetition of the most important and basic things in one's own words. Interactive technologies are very important in this work, because they help students choose the right material, which allows them to freely copy the text, and also gives them new ideas. In addition, the presentation of certain information in one's own words can occur during the discussion of a given topic (problem), situation in pairs, small or large groups [29, p. 39].

In early adolescence, the ability to focus on objects for a long time, to eliminate the influence of strong distracting factors, and to divide and change attention develops. Currently, students are required to complete a large amount of written work and combine independent written work with interactive creative tasks. In addition, some

researches emphasize the combination of auditory-speech-motor images of internal speech, which is ultimately formed by combining thoughts with words, and ensures the comprehensive assimilation of visual-motor images. The resulting stable compounds contribute to more effective absorption, protection and reproduction of the material. For this purpose, it is advisable to use visual aids in the form of diagrams, tables and lists, which help students to briefly record images of internal speech. Thanks to the use of these materials, students become interested in learning, develop the ability to focus even in disturbing external conditions, increase concentration and stability of attention [33, p. 4].

The imagination of high school students is much more sophisticated, it is a reproductive imagination that the student can fully control. Creative imagination is constantly developing at the highest level, which is manifested in various types of creative activity. Students are more critical of the products of their imagination and compare their ideas with reality and possibilities. Therefore, interactive technologies are very effective because they stimulate creative imagination. A foreign language teacher is recommended to choose creative tasks and tasks related to real situations [25, p. 40].

A characteristic feature of the intelligence of a high school student is the development of creative abilities, which is most often manifested in intellectual initiative and the creation of something new. It is important for a teacher to know the field of creative direction of a high school student and encourage him to develop in the desired direction. By creating various situations of written communication in a foreign language in English lessons, it is easier to study and develop the creative direction of a high school student. This approach makes the learning process more targeted, more conscious and more personally valuable.

In early youth, the process of perception reaches more complex stages of development and becomes a complex intellectual process. This is expressed in the activity of systematic observation of certain objects; their actions, behavior, experiences, thoughts, etc. This makes perception more holistic and meaningful, more analytical, more active, more purposeful, more complex and precise. This level of

perception is a reliable basis for the development of self-control skills and self-assessment according to the criteria established by the teacher in English lessons [33, p. 21].

Adolescence is a period characterized by the third stage of professional self-determination, which includes the primary choice of a profession. Different forms of learning are sorted and evaluated first according to the student's interests ("I like to read fiction", "I will become a philologist"), and then according to his/her abilities ("I am good at mathematics; can I do it?") and, finally, at the level of his/her value system ("I want to help people, I will be a lawyer"). This makes it possible to use interactive technologies in high school to interest both the educational process in general and educational materials in particular [20, p. 11].

The high school stage is an important stage in the development of a person's intellectual abilities. At a higher level, students develop abstract and generalizing thinking. Students at this age more consciously and decisively master logical operations, and versatile knowledge becomes a knowledge system that is the basis for forming a scientific image of the world, especially when we talk about beliefs. The need for scientific reasoning and logical evidence is becoming increasingly acute. This makes the argumentation process more economical and productive; a generalized and visual system of interconnected operations is created. Thinking becomes deductive-hypothetical: the orientation of the subject on the relationship between hypothetical and possible, actually existing and potentially possible. This allows the subject to fundamentally reorient his approach to cognitive tasks. A high school student seeks to discover reality in the realm of the possible through a series of hypotheses that need to be tested or proven. The emergence of formal thinking means a new approach to solving problems (formulating hypotheses, focusing on the organization of facts). Therefore, high school students already know how to look at a topic or situation from many angles in order to find the optimal solution, which is a necessary condition for the preliminary discussion of the topic and situation of a written work. Pupils receive not only written tasks of a descriptive or narrative nature, but also tasks containing elements of argumentation (e.g. essay, review, article, etc.) [30, p. 175].

In early adolescence, when new cognitive tasks arise, language becomes controlled; inner speech arises, which acts as the main means of organizing thought. Mind turns into language, and language becomes intellectual, on its basis theoretical thinking is created. The ability to think theoretically is the most important part of educational competence, as well as a necessary condition for learning written communication. The disadvantage, however, is that insufficient attention is paid to the development of the internal action plan necessary for theoretical and abstract (and subsequently critical) thinking. To eliminate this situation, there are special exercises, the purpose of which is to perform the same actions with imaginary objects as often as possible, that is, mentally. In other words: before making a decision, it should not be made in writing [10, p. 176].

High school students continue to develop critical thinking skills that include independence, engagement, and creativity. This is at the heart of the ideology of active learning, as it is still dominated by the "school of thinking" and not the "school of memory" as in adolescence. Therefore, at this stage, it is very important to use the technologies of critical and creative thinking. Since creative thinking is the process of creating something qualitatively new, strategies and technologies of creative thinking help to systematize material, control a large flow of information and implement a comprehensive approach to solving a problem even before starting to solve a specific educational task, make coherent decisions and clearly and clearly express your opinion [35, p. 37]. Thinking cannot be productive and creative if it is not based on past experience, and at the same time involves crossing boundaries and discovering new knowledge, which expands its resources and thus increases the possibilities of solving new, more complex problems [40, p. 177].

The mental development of a high school student consists in the formation of an individual style of mental activity. An individual style of mental activity is a set of constant changes in the ways of perception, that is, in the way of thinking. These ideas help create different ways of perceiving, collecting, processing and using information. Students must perform the information operations listed above in the process of written communication, which allows them to manifest and develop this individual way of

thinking. This allows high school students to formulate their own opinions, thus creating an environment conducive to preventing the spread of plagiarism when preparing written reports. Adolescence is the transition from physiological maturity to social maturity, its content is the entry of a high school student into adulthood, assimilation of norms and rules in force in society. It is possible to stimulate the assimilation of such norms by creating various situations that may arise in the social sphere of life in the process of interactive written communication, as well as by using games in foreign language lessons, in particular, by acting out various social roles [35, p. 38].

At this time, a high school student stands on the threshold of a real adult life and looks at the present from a perspective. The use of interactive communication exercises in education allows you to develop your own opinion and attitude to existing life. High school students should be prepared for adult life. In this case, the concept of "psychological readiness" implies the presence of needs and skills that allow the graduate to comprehensively develop in professional, social and future family life. Firstly, it is the need to communicate with other people, the need for creative work, secondly, the ability to think theoretically and navigate various events taking place in the modern world, thirdly, the presence of broad thinking that ensures a critical attitude to himself [36, p. 39]. These characteristics constitute the psychological basis that determines the social and personal fate of schoolchildren. These features can best be demonstrated with the help of interactive forms of work, during which students communicate with each other, show creativity and activity. Self-determination in high school age does not mean autonomy from adults, but is purposeful and determines one's place in the world of adults. Personal rules of conduct and personal opinion are of great importance. The foundations of moral integrity are formed in students. Considering the fact that interactive learning is related to students' creativity, it contributes to the development of personal thoughts and beliefs of an individual, on the basis of which moral ideals are formed [29, p. 48].

Discussing role in the group and role in the world becomes a challenge for students in this age group. They expect their point of view to be accepted and properly

valued. Therefore, in the framework of educational activities, tasks aimed at clarifying the personal attitude of students to the topic under consideration are effective and efficient.

The need for personal development means the manifestation of one's abilities and further improvement. This corresponds to the need of high school students for recognition and acceptance as a member of society. Moreover, high school students are not particularly interested in communicating with adults. They need the help and support of adults. The lack of experience makes high school students interested in various social roles. The young man, unlike others, plays roles that are impossible for him in real life. Such roles can be performed by high school students in the process of interactive learning, in everyday life or in social life [2, p. 68].

The language barrier is a psychological factor, it occurs when a person is not sufficiently motivated and very shy, he/she does not show a desire to participate in interactive tasks and tries not to answer questions. The reasons for this behavior can be different and should be analyzed in order to create a favorable atmosphere. When a teacher faces the problem of a language barrier among the students, the situation largely depends on him/her. This requires an individual approach and the use of various methods of learning a foreign language. One of the reasons for the language (communicative) barrier is the fear of speaking a foreign language, the fear of making a mistake, that other students will laugh and correct mistakes. The second reason for the fear of speaking can be the personality of the teacher. Some teachers try to dominate, they speak a lot and quickly, constantly correct students' mistakes and comment on them [2, p. 69].

Motivation is very important in learning a foreign language. There are two types of motivation: integral and instrumental. Integration is internal, when the student learns what he wants. Instrumental motivation encourages the student to learn the language in order to get a better job in the future. Some students start learning a language with a strong motivation to succeed, but when they encounter difficulties, they partially or completely lose interest in learning and stop participating in communicative activities in the classroom. There are many ways to engage students. The main thing is to create

an emotional atmosphere, a great way to relieve tension during the lesson is to play a game, write sentences with deliberate mistakes on the board, ask the student to find them and correct them. The teacher's attitude towards mistakes is an important factor in creating a calm and friendly atmosphere in the classroom. Students' efforts to express themselves in a foreign language learning deserve respect and support, as it helps students develop self-confidence [24, p. 32].

Some researchers identify three groups of factors contributing to the emergence of psychological barriers in the process of learning a foreign language: motivational, operational, and socio-psychological. The lack of interest in the content of educational activities organized by the teacher, against the background of general interest in learning a foreign language, as well as inadequate self-esteem and protective behavior of students, manifested in situations of communication with the teacher, is associated with motivational factors. In communication defensive behavior is the realization of defensive motivation (protection of self-esteem) and it plays a negative role, blocking communication. Operational factors are various forms of violation or lack of means and communication skills [25, p. 116].

Communicative activity is consistent with the features of language as a subject. At the same time, language communication involves any other activity aimed at mastering, planning or coordinating this activity. The result is a speech disorder that leads to impaired communication. Basic skills necessary for communication:

- skills necessary for the implementation of the communication process – the ability to influence behavior, the ability to navigate in the context of the communicative situation, mastering non-verbal communication;
- interaction skills with communication partners – this is the ability to create and maintain relationships, influence group decisions;
- cognitive skills and adequate interpersonal understanding of others (reflective skills) [12, p. 70].

Socio-psychological factors are the most important obstacles to effective communication. One of them is an unfavorable psychological environment due to the formation of negative relationships between individuals in the "student-teacher"

situation, the lack of conditions for the manifestation and development of potential creative abilities of an individual. Thus, psychological barriers in the process of learning a foreign language can be as follows:

- low self-esteem, lack of confidence;
- lack of motivation to learn foreign languages;
- individual features of perception;
- individual features of the memory process;
- conversational skills are not fully formed;
- lack of confidence in one's own success and strength;
- negative previous learning experience;
- lack of experience in positive communication;
- lack of conditions and opportunities to practice the language;
- personal characteristics when interacting with teachers, etc. [2, p. 68].

Overcoming psychological barriers can be of two types: constructive and destructive. Constructive coping involves the restructuring of individual consciousness. Actively eliminate these obstacles in order to restore educational activities. It should be noted that only the constructive elimination of obstacles serves the purpose of positive personality development. Destructive coping can lead to personality regression and refusal to continue learning. This is a passive, inadequate reaction to psychological barriers. The choice of the method of eliminating psychological barriers in educational activities depends on the student's ability to perceive changes that occur in the process of learning a foreign language.

There are several types of strategies for overcoming psychological barriers:

→Developmental strategies characterize students with an optimistic outlook, positive self-esteem, realistic approach to life and strong motivation to achieve goals. These people prefer a more constructive way of overcoming psychological barriers.

→Protective strategies are characteristic of students who can perform certain tasks and achieve positive results thanks to protective mechanisms when difficulties arise.

→Passive strategies are characteristic of students whose actions are based on a

lack of desire for independence in educational activities, the use of generally accepted methods of behavior and solving educational tasks.

→Depression strategies are chosen by students who cannot cope with psychological problems on their own. Such a strategy concerns how to destroy psychological barriers.

→Emotional-aggressive strategic behavior is a characteristic feature of the student, which is strongly expressed by aggression. Events are perceived by such people one-sidedly and inflexibly, which leads to the formation of destructive ways, overcoming psychological barriers, makes it difficult to find positive ways to solve difficulties in educational activities [9, p. 69-70].

When learning a foreign language, the most important and effective strategy for the development of overcoming psychological barriers is a constructive way of overcoming difficulties. The application of this strategy to overcome psychological barriers ensures the development of activities, sustainable autonomy, and a responsible attitude to educational and professional activities in the future.

This process is influenced by favorable and unfavorable factors. Favorable factors are:

- high psychological and professional competence of the teacher;
- knowledge and application of innovative teaching methods;
- formation of necessary individual and personal traits; ⎫ availability of necessary psychological knowledge;
- application of the optimal strategy for overcoming existing psychological barriers;
- constant purposeful work on improving the course, etc. [14, p. 51].

Negative factors:

- insufficient knowledge, skills and psychological skills of teachers;
- lack of individual approach to students;
- lack of necessary psychological knowledge;
- lack of ability to care, motivate, convince, explain;
- lack of purposefulness, perseverance, diligence, etc.

Eliminating psychological barriers in the process of learning foreign languages in schools requires constant improvement of the psychological culture of both teachers and students in order to maximize the use of available psychological resources of subjects in the learning process. To implement the proposed methodology, it is necessary to create conditions for the cooperation of teachers and students in the educational process.

In the 1960s, Dell Hymes developed the concept of communicative competence, which gained wide popularity in the 1980s and 1990s and supplanted traditional approaches that prioritized the formation of grammatical competence. Communicative competence includes the absence of language barriers and fear of communication, the ability to express one's thoughts without preparation, the ability to convey any information, the ability to understand what constructions or words should be used in, the ability to grasp and understand the oral speech [7, p. 68].

The main principles that form communication competence:

✓ the principle of speech orientation – learning is focused on communication itself, which is possible only under the condition of regular practical use in situations close to real ones;

✓ the principle of interactivity, when learning takes place in regular interaction between participants in the group, will encourage them to communicate, create competition and increase motivation to master a foreign language;

✓ the principle of individualization, each person has unique characteristics that can affect communication skills and success in learning a foreign language;

✓ functional principle, when grammatical structures and verbal means are presented mainly from the point of view of their actual use in the language;

✓ the principle of contextuality (situational) conditionality, the use of situational means of speech, which in a certain context make it possible to understand the meaning of an unknown word or a whole phrase;

✓ the principle of innovation, when the formation of new speech skills takes place in the conditions of already acquired knowledge and skills [18, p. 52].

The most popular means of learning foreign language communication are speech

exercises in the class in the form of interactive exercises, for example:

✓ discussion: group discussion of current topics and problematic situations;

✓ dramatization or simulation-role games in which participants perform social roles according to simulated situations;

✓ monologue: description, memory, story; dialogue, work in pairs, interview;

✓ team games and competitions;

✓ board games that teach thinking in the language being studied [3, p. 69].

Considering communicative competence as a means of overcoming communication barriers, it is necessary to remember an individual approach to students with this problem in order to motivate them to study. In addition, interactive technologies also allow students to develop oral and written communication skills in foreign languages, helping to overcome psychological barriers in communication. Interactive skills in the field of written communication are the basis of the development of interactive competence skills: interpersonal, informative, receptive, social, argumentative, and constructive. Interpersonal skills include: the ability to listen to others or opponents, to respect different opinions, to communicate with each other [9, p. 10].

Information skills include the ability to analyze data; the ability to systematize, structure information and choose the order of expressing opinions; the ability to self-assess and self-check educational activities, as well as the ability to find, explain, analyze and correct errors, relying not on the visual content of the message, but also on a special logical-linguistic analysis and comprehension of the text [34, p. 176].

Receptive skills include the ability to perceive and analyze auditory information, to listen to others and respect different opinions. Argumentative skills include the ability to formulate one's own opinion, express it correctly, argue and discuss. Social skills mean the ability to establish constructive relationships in a group, determine one's own position, avoid conflicts, seek a compromise, strive for dialogue; the ability to find common solutions; the ability to simulate various social situations, enrich one's own social experience, participate in various life situations and experience them. Constructive (creative) skills include the ability to carry out planned activities, work

independently and carry out creative work; the ability to use language creatively means awareness of the purpose of communication, as well as the ability to develop a creative attitude to educational material, which makes knowledge more accessible. In addition to the development of various skills, interactive technology also helps to overcome difficulties that arise during the preparation of written reports [10, p. 62].

With the help of interactive learning, the skills of creating and understanding the text are developed simultaneously and equally. When writing a text, the process of conveying meaningful images and understanding the written content are closely related. The formatted text can be viewed from two points of view: the reader (from the text to the content) and the author (from the content to the text). The recipient of the text creates his own image, which, if the author's expression is correct, will correspond to his expressed image. Then the image is compared with the image formed by life experience and language. When they overlap, we see a certain reaction from the reader. The text must be viewed from two points of view: first, as a rule, from the point of view of the reader, then from the point of view of the author, which is another prerequisite for teaching interactive writing. This will allow the author to make the text more stylistic [13, p. 90].

The analysis of scientific works investigating the sociolinguistic and socio-cultural aspects of writing makes it possible to build an interactive learning model taking into account the relationship and mutual influence of the three main components of written communication: the author, the text and the recipient, and the combination of social and individual in the writing process. The individual nature of written work determines such an organization of learning, in which neither the teacher nor other students involve the student in the writing process, and the author of the text is responsible for the final result [22, p. 28].

The social nature of written speech is revealed in the use of the collective experience of students in the lesson in the process of reading and discussing written works. The result of reading and analysis in mutual support and evaluation is the expansion of students' language experience and the development of their ability to objectively analyze and evaluate texts, themselves and others, as well as compare the

lifestyle of countries whose language is studied [22, p. 29].

In the process of learning written communication, work is carried out to make students aware of the nature of linguistic phenomena, the differences between the conceptual systems of native and foreign languages, thanks to which a person understands his interlocutor, which ultimately affects the formation of an evaluative and emotional attitude towards the environment. The need to participate in the dialogue between cultures is the most valuable in the process of learning a foreign language. The language of communication varies considerably depending on the constraints of the context in which it is used. The need and desire to communicate arises in a certain situation. The form of the message, as well as its content, is a reaction to this situation [24, p. 32].

Each act of speech activity takes place in one of the spheres of activity and organization of social life, that is, in the context of a specific situation that corresponds to the main spheres of life in which the center of this society works. Among the main categories related to learning how to teach and use languages are domains of activity and communication, such as personal, professional, educational and social domains.

→ Personal domain is a sphere of personal interests in which the subject of learning and communication lives as a person. The center of this sphere is friends, family, and home. This includes social activities, individual activities such as reading for pleasure, hobbies, etc. The main role is played by the informal style of communication.

→ Professional or occupational sphere is a sphere in which the subject of communication performs his official or professional tasks. The main style of communication in this case is official. In this field, communication is considered in the professional activities of people in the workplace, in the office, in the factory, in service institutions, in the public service, in companies, corporations and unions. These are such spheres of activity as economy, administration and management, production activity, office management, trade, etc. At the senior stage of education, the professional sphere of communication is of great importance, since students are already concerned with professional self-determination, that is, they are interested in various

professions, choose a future profession for themselves, etc. [24, p. 33].

→ Educational domain is a field in which a unit of learning and communication is integrated into an organized educational process, especially in a specific educational institution. In this case, the main communication style is semi-formal. The educational field of communication includes schools, colleges, universities, student unions, educational associations, debates and discussions, etc.

→ Public domain is a space in which the subjects of learning and communication act as members of the community or organization in general. In this field of activity and communication, the subject carries out various types of activities with various goals. This area includes public places such as streets, public transport, shops, hospitals, sports stadiums, theatres, restaurants, hotels, cultural institutions and applies to the following areas of public life: government, political institutions, health care and services, service clubs, companies, political parties, etc. The sphere of social communication includes interaction related to certain social aspects of society and life in society. In the social sphere, they usually speak of a semi-official style, with the exception of writing official documents, such as reports to managers, etc. In this case, it is recommended to follow a business style of communication [24, p. 34].

In these areas of communication, the types of written communication offered by the program at the higher education level are written, for example: personal letters, personal e-mails, notes while reading, various types of essays, filling out questionnaires, etc. However, students often face difficulties, especially because they do not have accepted socio-cultural norms of writing in their native country, that is, in Ukraine [25, p. 160].

The senior stage of learning English is the final step in creating a base for active assimilation of educational material from a foreign language. In order to create a complex of interactive tasks that simultaneously ensures the assimilation of new knowledge and skills and organizes the educational process, it is necessary to clearly define the basic requirements for exercises to improve writing skills in a foreign language. An exercise is a repeated, organized with a specific purpose performance of individual operations, actions or activities. The goal of training, as a rule, is to master

or improve certain processes or types of activity [28, p. 38].

Each exercise, regardless of its type, has a structure of three or four elements:

1. Tasks. This phase should contain a reason and require certain communication actions.

2. The working example is optional and is used only if necessary.

3. Completing the task is an exercise in itself.

4. Control (teacher control, peer review, or self-testing) can accompany or follow instruction.

From the point of view of the organization of the learning process, the system of exercises should provide for:

✓ selection of necessary exercises that correspond to the nature of one or another skill;

✓ determine the necessary order of exercises;

✓ location of educational materials and proportions of their components;

✓ systematic performance of specific exercises;

✓ connection of different types of language activity [27, p. 277].

The system of exercises for teaching English written speech at the senior stage of education is an integral part of the general system of exercises. Therefore, in order to build a system of written exercises, it is necessary to determine the type and nature of the exercises in it; determine the sequence of types of training taking into account the stages of training, development and improvement of skills; take into account the interaction of various types of speech activity in the educational process. Communicative exercises are the most suitable and effective when learning written speech in an interactive mode. If we consider the exercises according to the "communicativeness" criterion, then they can be conditionally divided into conditionally communicative, communicative and non-communicative. Conditional-communicative and communicative exercises are important for us. The exercises are aimed at mastering linguistic material in the field of graphic design and automation of activities related to the written representation of one's ideas. The main characteristics that determine this type of exercise are the presence of a speech task (to learn

something, express admiration, etc.) and the situation. If either of these two features is absent, the exercise cannot be considered a communicative one. This category includes exercises with models, exercises on expanding expressions, such as filling in tables, etc. These exercises are a forecasting mechanism, which, in turn, helps to create a high-quality written message [28, p. 39].

Communicative exercises are a specially organized form of communication during which students perform speech acts in a foreign language. Communicative exercises involve writing down a group of sentences that correspond to the content, as well as translation, writing letters, descriptions, etc. In each separate genre of written speech, a certain algorithm for learning speech material can be distinguished: receptive exercises, receptive-reproductive exercises, and productive exercises. Reception exercises are exercises aimed at getting acquainted with samples and examples of the construction of one or another type of a written message. Receptive-reproductive exercises are aimed at getting acquainted with the linguistic features of a certain genre or type of writing and forming the ability to build a text. Productive exercises involve the development of writing skills. Thus, according to the foreign language program, high school graduates at this stage should master the skill of written communication, which includes a free combination of intellectual and language skills, language knowledge and speech experience depending on specific situations or communication problems [8, p. 56].

The problem of creating an interactive system for learning a foreign language in a modern school is very urgent, since only a rational system of learning can ensure successful learning. Theoretically, it consists in improving the skills of written communication and motivation during the study of written communication in a foreign language. A practical solution to this problem is the selection and rational combination of exercises that develop the ability to use the written language. In the proposed system, the exercises are divided into 4 subsystems, each of which contains written educational tasks from one of the spheres of communication. Each subsystem takes into account the elements of interactive competence and is aimed at the development of specific interactive skills of written language, which are necessary at the corresponding stages

of work on writing a text. It can be concluded that only when performing systematic work on tasks related to the use of interactive technologies, the ability of high school students to compose texts with given characteristics, analyze and edit their own texts is formed.

Let's identify the socio-cultural features of certain types of written speech, which are considered at the senior level of education. As a rule, writing *personal letters* to loved ones is often difficult, since there are significant differences in sociocultural norms between Anglo-American and Ukrainian personal letters. First of all, these are differences in the structure of the letter. A Ukrainian personal letter does not have a clear structure, and an American-English one requires a certain structure.

Traditionally, such a letter consists of the following parts:

1. Greeting/appeal.
2. Notification of the reason for writing the letter.
3. Person's own message.
4. Final phrases (e.g., yours truly, sincerely yours, etc.).
5. Signature [13, p. 90].

British people usually write their address in the upper right-hand corner of a letter in a certain order: house number, street name, city, county (in the case of the UK or state in the case of the US), country. Another characteristic feature when writing a private letter is the omission of the first line in the address and the indication of the date: 25th September 2006 or 25 Sept. 2006. Before students begin to work on this type of writing, we should explain to them that the address of a personal letter is written near the left margin and usually begins with the word "Dear" before the first and last name of the person to whom the letter is written. For example, "Dear Paul" or "Dear Alice".

When writing a personal e-mail, it is also worth paying attention to the difference in the signature of this type of e-mail. In Great Britain and America, if the letter is addressed to close relatives, the signature is placed in the lower right corner. Personal letters also have sociocultural differences. Since the Americans/English started sending e-mails earlier than the Ukrainians, they determined the structure of this writing. It is

practically identical to the Ukrainian version, but there are some structural differences. For example, the sender and recipient often need to share an email address, which is usually part of the recipient's real name, nickname, hobby name (e.g. “soccermom”, e.g. “genbug”), etc. Any letter written by British/Americans has a certain structure. It consists of address, subject and content. Unlike a private letter in English, in an electronic signature it is placed in the lower left corner, for example, *Love, Tricia* [13, p.92]. When writing an e-mail in Ukraine, the signature is placed anywhere.

Filling out a questionnaire is a type of written communication aimed at introducing the person who fills it in for employment. In Great Britain or the USA, the questionnaire contains information about name, address, status (named/unmarried), education, experience and responsibilities. If necessary, you can add additional information (depending on the position for which the person is applying). Ukraine is characterized by the fact that it is not necessary to fill out a questionnaire for employment, while in the West it is almost impossible to get a job without filling out a questionnaire.

Most often, the questionnaire is filled out in printed form with filling in the "gaps". In addition, the questionnaire may have options for answers to specific questions (for example, the "English" column, which is a conventional designation of the question: "How well do you know English?", may offer such options as: Excellent -Good -Fair). It should also be noted that when applying for a job in Ukraine, additional information about the candidate is required, in particular data on the place of registration, passport and identification code, etc. To avoid misunderstandings, students should pay attention to sociocultural differences and teachers should teach them the specific structure of this type of written speech [13, p.93].

Reading notes are a type of written communication, its primary purpose is to record key facts and events to help check comprehension. As a rule, they make these notes for themselves and do not necessarily show them to others. These are general socio-cultural features of this type of written communication for Great Britain, the USA and Ukraine. In Ukrainian schools, such notes are increasingly used not only for reading, but also for listening or transmitting messages. Reading notes have no specific

structure. These are short phrases, sentences, or even single words.

This structure is similar to the Ukrainian one, but we use many more abbreviations, which are often grammatically incorrect. Here is an example of notes while reading the text 'What to Wear This Spring' [3, p.82]:

- the weather is getting better;
- time to think about clothes;
- brighter colors in fashion;
- less casual fashion;
- smarter clothes for boys (jackets, ties, shirts);
- more colorful - for girls;
- trendy red or yellow jackets;
- jeans are out this year [3, p. 94].

Writing *a descriptive essay* is often difficult due to significant socio-cultural differences between the English and Ukrainian versions. First of all, these are structural differences. Students in the USA/UK learn a specific way of writing that requires a certain format, structure, organizational model, etc., while in Ukraine a clear structure of a descriptive essay is almost not required. A descriptive essay is usually loosely structured.

Traditionally, the Anglo-American descriptive essay is divided into three parts:

1. Introduction indicating the subject, name or title (if it is a living being).

2. The main part, in which the features of the subject of the description are explained, that is, certain general and individual facts or details about the subject.

3. Conclusion of the generalization of the author's approach to the topic.

Here, feelings, final thoughts or comments of the author are expressed. Unlike a descriptive essay in English, in Ukrainian the author's comment can often be found in the main part and even in the introduction. In addition, paragraphs are often typical, all information in an essay in English is usually presented clearly and expressively [39, p.4].

A booklet is printed information or an announcement (often an advertisement) containing information about an event. In Great Britain and the United States, booklets

are usually distributed free of charge on the street or on public transport. They consist of a printed page and contain an image or photograph of the advertised product to attract attention. Creating booklets requires imagination and creativity.

Sociocultural differences in the writing of booklets in English-speaking countries and Ukraine relate mainly to the structure of this type of written expression. Writing a brochure consists of 3 steps:

1) definition of the event or event and its purpose (for example: sponsored bicycle ride – for a local children's house);

2) specifying the time, place and rules of a certain event;

3) additional information about the event, namely, who we can contact for information, phone numbers and address [16, p. 15].

The brochure in the USA/Great Britain requires the detailed information, while in Ukraine the information is superficial. For example, when the English advertise a dance marathon, they always write how many hours it will last, what kind of music will be played and how long each dance will last. For informational purposes, Ukrainians write down the event, time and place, address and phone number. In the United States/England, every newspaper or magazine, regardless of size or circulation, usually has a special column called "Letters to the Editor" in the "Opinion" section. Such a rubric allows each reader to respond to the content of the article. In Ukraine, letters to the editor are rarely written and almost never printed in newspapers. Sometimes "glossy magazines" have titles like "Letters to the editor", "Post", etc. in which readers express their opinion about specific articles.

In the United States and Great Britain, letters to the editor are formal and have a structure similar to a regular letter:

1. Greeting/appeal.
2. Notification of the reason for writing the letter.
3. One’s own message.
4. Final phrases.
5. Signature [26, p. 16].

Traditionally, if the contributor knows the addressee's name, the greeting should

include it, for example, Dear Mrs White/Dear Professor Goldman. If the name is unknown, you can contact him/her by his title: Dear Editor. If the gender of the publisher is known, you can address him/her as follows: Dear Sir/ Madam. In the case when nothing is known about the reader, the appeal can be omitted altogether. A message should be double spaced between paragraphs to separate each paragraph. In this case, it is not necessary to start the sentence with a paragraph. Paragraphs in the letter should not be long; in this case, even single-sentence paragraphs are acceptable. As for the conclusion, it is recommended to use the following phrases: "Yours sincerely", "Sincerely yours" or "Sincerely". The last concluding phrase is most often used in US business correspondence. The letter must be signed. If it is necessary to send a photocopy of the letter, then both the original and the copy are signed after copying. Under the signature, it is necessary to print your name [31, p. 2].

Another type of written communication is *an essay*. It is interesting to analyze it from the point of view of the socio-cultural features of written communication. Discursive essay is a type of formal written work, its purpose is to discuss a specific topic or situation in written form. The Ukrainian essay corresponds to the concept of creativity, but sociocultural differences are manifested by the presence of three main subtypes of the essay ("for and against", essay-reflection and essay-proposal).

The essay should include:

1. An introductory paragraph that outlines the topic of the work and the author's point of view.

2. The content consisting of two or more paragraphs. Each paragraph highlights a particular point of view that needs to be argued. The essay should also include at least one paragraph devoted to discussing the opposing ideas.

3. The ending in which the main idea is reformulated in other words [15, p. 96].

When writing an essay, it is necessary to decide what position the author will take on the topic of discussion. You need to make a list of your thoughts on a given topic and choose arguments and illustrations that will support them. Each paragraph begins with a topic sentence that provides an overview of the entire content of the paragraph. If you consider the essay in Ukrainian, there will be no such accuracy. In the Ukrainian

essay, there are frequent digressions, the author can return to the introduction, thereby destroying the organizational scheme of the essay. Indents in English are not allowed. The author should stick to the structure, not destroying it.

Talking about certain types of essay, we should pay attention to the following.

→A for and against essay is an essay that presents both sides of an issue, discusses the facts for and against an issue, or discusses the pros and cons of a particular situation. It is characteristic of this essay that the author's personal point of view is expressed only in the last paragraph.

→Reflection essay is the introduction and conclusion presented from the author's personal point of view. The purpose of the essay is to convey the author's personal view on the topic, clearly present his arguments and give specific examples. The opposite position is presented in a separate paragraph and justified.

→Proposal essay is an essay in which problems related to a specific situation are analyzed and possible solutions and possible outcomes are suggested. The author's personal opinion can be stated both in the introduction and in the last paragraph [13, p. 90].

In addition to the main forms of written communication, high school students also deal with written instructions or regulations (the field of personal communication), job announcements (the field of professional communication), stories (the field of study), newspaper articles, reviews (the field of social communication), etc. Each of the listed types of written communication is characterized by certain socio-cultural features that must be taken into account in order to facilitate the process of written communication, which is impossible without elementary awareness of the surrounding reality by communicators. The socio-cultural features of written forms in four spheres of communication are taken into account, it involves the use of special linguistic means for their design, which should be important when choosing methods for the development of interactive skills. The analysis of authentic samples of written speech, carried out on the materials of textbooks, newspapers and magazines and processed into artistic texts, etc., allows to identify lexical, lexical-grammatical and punctuational means used to express this type of interactivity [13, p. 90].

Analyzing such signs of interactivity as interaction, attention, initiative, experience, activity, we are to consider the following:

- lexical features of written speech;
- lexical and grammatical features;
- features of punctuation.

Lexical features are determined by the student's vocabulary; with its help the student expresses his/her thoughts when writing this or that type of written statement. In the private sphere, when writing private letters and electronic messages, he/she uses a different type of vocabulary, mainly in a friendly conversational style, using colloquial words and established expressions, such as idioms (for example, thanks a million, stay-at-home mom, etc.), means the frequent use of expressive means of language, such as synonyms, adverbs, verbs, means of address to the reader. As a rule, each type of written address in the field of personal communication is characterized by a polite tone and the presence of the expression of one's own feelings and emotions [52, p. 55]. In addition, this field of communication is characterized by the use of specific jargon, most often in electronic correspondence, which is characterized by the following words, expressions and abbreviations:

Log on – gaining access to one's e-mail account

Snail mail – letters sent by post

lol – laugh out loud

LOL – really funny

ROFL – rolling on the floor laughing - very, very funny

For the professional sphere of communication (questionnaire, job advertisement), the use of formal vocabulary (e.g., purpose, assess, etc.), the presence of professional and scientific vocabulary, the avoidance of abbreviations, official connecting words or phrases (e.g., in addition, however, consequently); rather long sentences, with the exception of a printed questionnaire or an advertisement in a newspaper, which is dominated by short, precise phrases, often the personal pronoun "I" is missing in the advertisement [3, p. 56].

In the field of education, when the notes are taken while reading a text, descriptive

vocabulary prevails in combination with narrative technologies (quotes, direct speech, rhetorical questions). The writer can use means of address to the reader, adverbial phrases that express spatial relationships (on the left/right, in the distant left-hand corner, next to...), introductory phrases that make it possible to describe the subject from different angles (on the one hand/ on the other hand, still, however, but, moreover), descriptive adjectives that can be used in different degrees of comparison (good-looking, shy, lazy, moody, outgoing, imaginative). In each paragraph, there are predictable words of emotional and sensory perception that convey the author's positive attitude towards the subject of the description (I like/ love/ prefer/ adore..., I can't help doing sth) or sometimes negative (I dislike, I can 't stand...) etc. Considering the fact that in the social sphere the writing of booklets, letters to the publisher, essays, reviews, newspaper articles is carried out, the following vocabulary is used in this sphere: semi-official or formal vocabulary of a polite tone with elements of description and language means that express feelings, mood etc., if there is such a need. It is important to limit the use of abbreviated and simple forms, simple conjunctions, etc. In order to express a point of view (essay), the following expressions can be used: I believe, in my opinion, I think, the way I see it. In order to logically organize sentences, you can use such established expressions as first of all, in the first place, to start with, in conclusion; adverbs such as certainly, perhaps, probably, luckily, etc., as well as conjunctions such as although, even though, despite, in spite of, nevertheless, no matter what, etc. To expand the list of key points, it is advisable to use the following expressions: another major reason, also, furthermore, moreover, besides, apart from this, not to mention the fact that...etc. [4, p. 90].

Conjunctions and expressions like in addition to this/that, what is more, however show how ideas are connected in sentences and paragraphs. Introduction of the opposite point of view can be done by using expressions like: It is argued that..., People argue that..., Opponents of this view say..., There are people who oppose..., Contrary to what most people believe ..., As opposed to above ideas..., Critics support/ advocate the view that... etc. Entering examples is possible using such expressions as for example, for instance, such as, in particular, especially, etc. The following expressions

can be used to conclude or summarize an opinion: to sum up, all in all, all things considered, taking it into account. Lexico-grammatical characteristics of types of written speech are features of the use of grammatical structures in combination with the use of appropriate lexical material [22, p. 57].

The personal sphere of communication is characterized by the use of short, simple sentences and appeals. The main tenses are Past Continuous (usually at the beginning of a letter), Past Perfect to describe background events, Past Simple or Present Simple. Abbreviations are encouraged in this area. As for the professional sphere, it is characterized by the use of short, often elliptical sentences (Widely read and good communicator), lack of direct appeals to the reader, clarity and conciseness of statements [14, p. 10].

In the field of educational communication, the content of sentences changes depending on the type of written communication. When reading notes, for example, sentences are short and often replaced by sentences or words. Unlike notes, expository essays and narrative sentences can be long and contain many small sentences. A feature of this type of descriptive writing is that at the beginning of each paragraph there should be a topic sentence that expresses the main idea of the paragraph. When writing an essay or a story, it is important to use the mechanisms of psychological prediction and forecasting. This will help to gain a deeper understanding of the text or topic and interest in its interpretation. At this stage, structures like: This is a... Let's take a look at... Have you ever been to... (seen)...? I have... Nowadays it's very important to.... In order to maintain an official/semi-official style, students must have the Present Simple and Present Continuous forms, they use synonymous structures that make the description more dynamic (There is /there are, I have..., You can see...), or imperative sentences of a positive meaning (Go there and see it with your own eyes!) etc. [23, p. 54].

Verbal expressions prevail in the social sphere (to feel safe and welcome, to ask for advice, to compliment sb, never to think of sth in one's wildest dreams), imperative sentences of a positive nature that do not express too personal impressions and passive constructions. Each paragraph has a unique function and should begin with (or at least

contain) a topic sentence. However, some types of written communication (for example, reviews) may contain the author's own opinion about a particular event. To vividly describe the content and convey your impressions, you should use various adjectives and verbs in the perfect tense (as a rule, this is the Present Simple tense).

Punctuation features are punctuation marks in various types of written language. When writing e-mails or personal letters to the editor, students should use the following punctuation marks:

✓ after each input line, the address must be surrounded by commas and ended with a period;

✓ a comma is placed after each line of the address description, and a period is placed at the end of the last line;

✓ after the address, a comma is placed at the beginning of the letter or no punctuation marks are placed at all;

✓ when signing, a comma is put after the first word, and a period after the name [5, p. 57].

When writing an ad or filling out a survey, remember that the day, month, position (Mr and Mrs Graham; Dr. Stevens; Professor Brown) and nationality (French, English) are always written in capital letters.

The following punctuation marks are used in various types of essays and booklets:

➢ comma (to separate long sentences connected by conjunctions but, as, or, etc.; after expressions like in addition to that, for example, in conclusion, etc.;

➢ exclamation mark (in exclamatory sentences expressing admiration, anger, surprise, etc., for example, What a beautiful baby!);

➢ quotation marks (for highlighting quotations, direct speech);

➢ brackets (for highlighting additional information) [10, p. 55].

Therefore, taking into account the linguistic features of various types of written speech, it can be concluded that certain features of vocabulary, lexical-grammar and punctuation complement interactive exercises in the formation of students' writing skills at the senior stage of education.

We should note that high school students are constantly waiting for

communication, which forces them to seek communication with peers who are particularly trusting and intense. Communication is one of the features of two-way written communication, therefore it is recommended to use tasks and topics that enrich the student's personal experience and contribute to the development of his interpersonal communication skills [16, p. 49].

From a psychological and linguistic point of view, written speech is the second stage of the writing mechanism, and its implementation requires the acquisition of specific oral communication skills. Written language is a specific code of speech activity. Coding of information is hidden in graphic communication channels. From a psychological point of view, written speech is the most complex type of speech activity, which includes all means of speech analysis: acoustic, motor and visual. Writing is a productive oral activity because hand movements create visually recognizable symbols. These symbols are letters combined into words. Therefore, writing is the use of visual means to express the graphic and grammatical system of a given language [17, p. 10].

Written language as a means of forming a thought is based on the use of language symbols, which are fixed by neural connections in the cerebral cortex in the form of visual and motor images that interact with auditory and vocal movements. As you know, the process of written expression of thoughts begins with the preparation of statements in internal speech, including the editing of the speech program, the selection of appropriate lexical units, the grammatical structure of sentences and their logical connection. High school students gradually gain experience during regular classes, and their written communication skills stabilize. The ability to express one's own and other people's thoughts in writing is also important for improving the level of oral communication. Verbal messages become more thoughtful and logical when they are also presented in written form [19, p. 50].

In general, written communication has a positive effect on the learning process. In the learning process, students (especially high school students) write down important parts of the learning material and use these notes for memorization, revision, and consolidation. Written language is a conscious act from the very beginning of its

acquisition. The combination of audio-motor images of the internal dialogue with visual-motor images in the process of writing ensures complex assimilation of knowledge. The resulting stable associations contribute to more effective recognition, preservation and reproduction of materials. Written communication has a positive effect on the learning process because it adds another physical dimension: ears, eyes and hands. Combining writing provides a balanced learning process and allows for integrated types of tasks such as reading and writing and listening and writing. Given the interactive nature of written language, it is recommended to use a process-communicative approach to its learning. The former provides an overview of what a skilled writer should do when creating a message, while the latter defines writing as a communicative process in which high school students write for a real reader who is interested in their message. Both approaches require activity, mutual support of students, creativity and active exchange of experiences, therefore they become a solid basis for the development of interactive skills in the process of students' written communication [16, p. 113].

Written communication is an active process. This activity is related to mental activity and communicative behavior. The process of written communication is also important for behavior because it "serves" all other human activities. The connection to personality is also obvious. Communication is largely determined by all elements of personality. Personality is always individual and is characterized by unique properties that are manifested in abilities, personality, intelligence, emotions, mental processes, needs, ideals, interests, etc. In social relations, a person shows his activity in his life position and expresses it in communication. The manifestation of personality in communication is always as personal as the person himself/herself. It is obvious that the development of skills and communication skills in a foreign language should take place with the best possible combination of all spheres of consciousness and all elements of personality. This is aimed at the communicative approach, which involves the formation of interactive skills in the process of teaching written speech [12, p. 224].

In order to ensure compliance with interactive learning of written speech in practice, the following principles should be applied in the learning process:

→ The principle of speech and thinking activity which implies a speech orientation of education. Language orientation refers to exercises for the development of skills and it means the use of conditional speech exercises instead of language exercises. Language orientation in the educational process is possible only if the student has cognitive (mental) activity, which primarily characterizes his/her activity. The problem lies in the organization of language partnership in educational communication (not only educational). Speech partnership largely depends on the communicative behavior of the teacher. It is also part of the language in the learning process and depends on the type of active communication. Active speech and thinking of students require continuous practical use of the language, which makes learning attractive for students and ensures the acquisition of a foreign language as a means of communication. This principle implies the need to use linguistic materials with communicative value, suitable for use in the field of communication, which is expected in practice. In order for language materials at school to have a communicative character, that is, not to leave students indifferent, but to stimulate mental activity and promote communication in a foreign language, the content component of communication should include those subjects and questions that are close to the student and correspond to his/her age interests [16, p. 114].

→ The principle of focusing on the student's personality. Interactivity includes a personal element in the teaching of speech activity. We should take into account all the features of the student as an individual: his/her skills, ability to perform speech activity, his/her educational and, most importantly, personal qualities. In speech, he/she expresses his/her attitude towards the other students, but since the attitude towards others is always individual, the speech is also individual and personal.

The principle of focusing on the student's personality needs to focus on:

- the context of the high school student's activity;
- students' life experience;
- areas of interests, desires, inclinations, spiritual needs;
- outlook;
- emotional and sensory sphere (to "provoke" students to express themselves in

defense of their favorite game, book, hero, etc.);

- the status of the young person in the team: the popularity of the student among his/her friends, mutual sympathy for finding partners [16, p. 115].

Ignoring this principle leads to the separation of speech acts from real life, from the practical attitude of the individual to reality. The basis of the organization of educational material is speech functions. Situation, social contact and problem can be considered the ways of organizing speech units.

→ The communicative approach takes into account the situational nature of learning. If the situational principle is not observed when teaching written speech, the situational nature of the skill's action will not remain in the brain and transfer will not occur. Situational principle can reproduce reality, thereby awakening students' interest in the reality of communication, which is very important. A communicative situation is a separate case of action and focus, as well as the form in which the sender's interaction takes place [13]. The relationship between communicators should be considered as a prerequisite for the occurrence of any situation. When solving a task, there is interaction between communicating people. From a methodological point of view, this is very important, as it requires the organization of a situation as an action to solve a communicative problem. The situation is dynamic. This means that the situation is constantly changing and speech acts depend on it. As you can see, the above standards contain all the main features of an interactive approach to learning.

→ The process of written speech is characterized by a constant change of objects, situations, conditions and communicative tasks. To solve this or that situation, the speaker (the one who writes) can only take into account the novelty of all elements of communication. This is the principle of novelty. This novelty ensures the necessary development of oral speech skills of high school students, especially dynamics (methodically unprepared speech), paraphrasing skills (performance quality), communication mechanisms, expressive spontaneity, etc. The principle of novelty is very important for the formation of speech. Dynamics is nothing more than the result of different time relationships that arise in response to different conditions for the formation of abilities. Interest in learning arises from the principle of novelty in the

practice of language learning. Knowledge obtained without interest and without the influence of one's own positive attitude does not become a positive asset for the student. The novelty of the material, both in terms of form and content, contributes to the creation of interest and its durability. The principle of novelty ultimately determines both the uniqueness of designing educational processes and the diversity of work methods [11, p. 52].

Adherence to the above principles in foreign language lessons contributes to the formation and development of practical skills of interactive written communication. Taking into account the active nature of written speech, it can be concluded that learning is an active process, which consists mainly of the activities of subjects. The nature of the activity of each of the subjects is determined by the student's appointment as a participant in the educational process. The teacher's goal is to teach, the student's goal is to learn. The teacher organizes the student's educational activity, and the student carries it out. Based on the natural interaction between the teacher and the student in the didactics of a foreign language, five categories of learning strategies are distinguished:

1. Direct training. This strategy is aimed at teachers and is the most popular. This is effective for gradual skill development. This strategy is effective in keeping students active in learning the knowledge base. Direct learning is usually deductive in nature. This means that principles and generalizations are introduced and explained with examples. This strategy can be considered one of the simplest strategies in the game, but at the same time it is quite complex, as it requires an understanding of certain rules [17, p. 49].

2. Indirect learning. This strategy is primarily student-centered and requires a high level of engagement in observation, exploration, reasoning, or hypothesis generation. They refer to the interests and experiences of high school students, often encouraging them to look for alternatives and solve problems. Indirect learning is more flexible because it allows students to explore different ways to achieve their goals and reduces the fear of getting the answers wrong. Indirect learning also contributes to the development of creativity and interpersonal communication [3, p. 50].

3. Interactive learning. This strategy is based primarily on discussion, debate and exchange of ideas between participants. Some scholars believe that discussions, debates and exchange of ideas give students the opportunity to respond to the ideas, experience, intuition and knowledge of their teachers and classmates and develop alternative ways of thinking and feeling. Students can learn from their peers and teachers and develop rational arguments. Such learning strategies cover a wide range of interaction methods.

4. Self-study. Self-directed learning is a method of learning that is deliberately used to encourage initiative, self-confidence and personal development in specific students. Since self-directed learning can be either teacher-directed or student-directed, we will focus here on student-directed, self-directed learning. In addition, independent work may include learning in pairs or small groups. This strategy encourages high school students to take responsibility for planning and pacing their own learning to achieve the goal [3, p. 51].

5. Learning based on experience. Such learning is inductive and learner-/ action-oriented. Conscious experience and a clear purpose, as well as the ability to apply acquired knowledge in another context, are key factors in effective experiential learning. At the same time, education focuses on the learning process, and not on the final result, the product.

Experiential learning involves students participating in activities, critically analyzing previous activities to explain what they have learned and experienced, and generalizing this analysis and applying what they have learned before the new situations. This happens when studying written speech as a type of interactive speech activity and the principles and strategies that must be used in teaching written speech, attention is also paid to the motivation of students in the educational process. To support, guide and manage the writing process, teachers must ensure that students understand how the lesson structure and activities interact together. It is important to create an atmosphere in which high school students feel comfortable, are not afraid to take risks, and feel part of a community that includes teachers.

KAPITEL 2 / *CHAPTER 2* [2]
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SYSTEM OF ACTUARIES` PROFESSIONAL TRAINING IN UKRAINE AND CANADA

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-009

Вступ

Функціонування сучасних економічних систем в умовах невизначеності, інтенсифікації темпів економічної кризи призводить до появи ризиків, невідповідності очікуваних характеристик економічного об'єкта та його реального стану. Практичну допомогу керівникам вищих ланок управління у розв'язанні завдань, які містять можливі наслідки майбутніх непередбачуваних подій та у прийнятті довготермінових стратегічних рішень здійснюють актуарії. Актуарії – це багатосторонні стратеги-аналітики, добре обізнані з теорією і застосуванням таких галузей науки, як математика, статистика, економіка, теорія ймовірностей і фінанси. Їх називають фінансовими архітекторами і соціальними математиками, оскільки виняткове поєднання їх аналітичних і бізнесових навичок використовується у цілому світі для розв'язання фінансових і соціальних проблем. У полі зору актуарія знаходиться аналіз та управління ризиками, побудова фінансових моделей, виконання необхідних розрахунків, надання фінансових консультацій. Пріоритетними напрямами діяльності актуаріїв є страхування життя, загальне (майнове) страхування, інвестиції, пенсія.

Інтерес до дослідження зарубіжної системи професійного підготовки представників цієї професії обумовлюється рядом факторів. По-перше, високим рівнем попиту на актуаріїв по всьому світу, зокрема в економічно розвинених країнах. Так, у дослідженні U.S. News & World Report [1] актуарії внесені в перелік 25 найкращих професій у сфері бізнесу, перебуваючи на другій позиції. У 2010 році дослідження, опубліковане на сайті з пошуку роботи CareerCast [2], визначило актуарія як роботу №1 в США.

По-друге, актуальність аналізу професійної підготовки актуаріїв

[2] ***Authors:*** *Fursenko Tetiana Mykolaivna*

зумовлюється широкою сферою застосування актуарних розрахунків, їх незаперечним соціально - економічним значенням та ключовою роллю в забезпеченні фінансової безпеки як важливих організаційно-економічних систем загальнодержавного масштабу (система пенсійного забезпечення), так і окремих юридичних осіб (страхові компанії, підприємства, банки). Так, до прикладу, говорячи про майнове та життєве страхування, підготовка спеціалістів, робота та експертні висновки яких виступають гарантом фінансової стабільності страховиків, є надзвичайно актуальною для вітчизняного страхового ринку, адже, як зазначає пояснювальна записка до проекту Закону «Про страхування» [3], населення України має низький рівень довіри до страхових компаній, що є небезпідставним через велику кількість низьколіквідних активів у портфелях останніх та, як наслідок, ненадійність надавачів страхових послуг.

По-третє, необхідність забезпечення ринку праці кваліфікованими актуаріями зумовлюється фактом переходу нашої держави на Міжнародні стандарти фінансової звітності (International Financial Reporting Standards), що необхідно для виходу України на міжнародні ринки (фінансові і товарні) та залучення іноземних інвесторів. Законодавчим підґрунтям для даного процесу є постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку подання фінансової звітності» [4], відповідно до другого пункту якої, з 2012 року відкриті акціонерні товариства, банки та страхові компанії, а також підприємства, що здійснюють надання фінансових послуг чи допоміжну діяльність у сферах фінансових послуг і страхування, забовязані подавати фінансову звітність за міжнародними стандартами. Відповідно до інформації, розміщеної на сайті Товариства актуаріїв України [5], за оцінками експертів, для належного функціонування згаданих стандартів обліку, вітчизняна економіка потребує 150-200 актуаріїв.

Крім того, подальше зростання попиту на фахівців з актуарної справи у нашій країні, а, отже, нагальність забезпечення вітчизняного ринку праці кваліфікованими актуаріями, обумовлюється розробленням в Україні також і ряду інших нормативно-правових актів, котрі регулюють їх професійну діяльність та створюють її організаційно-методичне забезпечення: постанова

Кабміну № 1677 «Про затвердження методики проведення актуарних розрахунків у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування» від 16 грудня 2004 року [6]; постанова Правління Пенсійного фонду «Про затвердження Порядку проведення актуарних розрахунків у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування від 18липня 2005 року» [7]; Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [8], остання редакція від 21.02.2018, згідно з яким, в Україні передбачене функціонування накопичувальної пенсійної системи та недержавних пенсійних фондів, до забезпечення збалансованості яких залучаються й актуарії; проект Закону «Про страхування» [9] , що був прийнятий у першому читанні 31.03.2016 та, відповідно до постанови Верховної Ради [10], внесений до порядку денного восьмої сесії Верховної Ради України восьмого скликання, де прописано, що кожен страховик зобов'язаний призначити відповідального актуарія для складання щорічної актуарної звітності (стаття 90) – незначна кількість кваліфікованих фахівців цього профілю може суттєво ускладнити, а подекуди й унеможливити функціонування багатьох страхових компаній, що спричинить кризу на вітчизняному страховому ринку

Доцільність вивчення досвіду професійної підготовки актуаріїв у Канаді зумовлюється сукупністю чинників, серед яких: унікальна роль, яку відіграють професійні об'єднання у практико орієнтованій підготовці актуаріїв, що є домінантною тенденцією у професійні підготовці фахівців у 21 сторіччі; функціонування системи сертифікації таких спеціалістів за однією з двох, визнаних по всьому світу найкращими, моделей; успішний досвід співпраці місцевого професійного об'єднання з закордонними освітніми партнерами у якості освітніх провайдерів, що має своїм наслідком функціонування системи професійної актуарної освіти за міжнародними стандартами; вдала практика посилення університетської освіти як складової професійної підготовки на шляху до отримання відповідної кваліфікації, що визнається світовою актуарною спільнотою.

Науковий аналіз теорії і практики навчання актуаріїв на теренах України дав

змогу виявити низку суперечностей:

- між зростаючим соціальним замовлення на відповідні кадри, що пов'язано з переходом України від адміністративно-командної до ринкової економіки та станом вітчизняної системи підготовки актуаріїв, котра знаходиться на стадії зародження, зокрема незначною кількістю університетів, що пропонують актуарні програми.

- між усвідомленням регулятором (Нацкомфінпослуг) важливості присутності кваліфікованих актуарів на вітчизняному ринку фінансових послуг та статусом, що його має згаданий профіль підготовки у системі вищої освіти: актуарна та фінансова математика – це лише спеціалізація спеціальності 111 Математика, для якої відсутній кваліфікаційний стандарт;

- між досить потужною нормативно-правовою базою, що є відображенням об'єктивних потреб суспільства в наявності фахівців з актуарної справи, та нездатністю вітчизняного ринку праці забезпечити відповідність українського страхування букві закону, що відображено у кількості кваліфікованих актуаріїв на теренах України (40 осіб);

- між необхідністю мати повне членство у Міжнародній актуарій асоціації як обов'язкової умови визнання відповідності професійної підготовки українських актуаріїв світовим стандартам та відсутністю впливу місцевого професійного об'єднання на встановлення стандартів щодо змісту та організаційно-педагогічних засад набуття кваліфікації актуарія в Україні – потребою посилення ролі Товариства актуаріїв України в системі вітчизняної профільної професійної освіти;

- між наявністю позитивного зарубіжного досвіду з навчання таких фахівців, зокрема накопиченого у північноамериканських країнах та відсутністю його наукового вивчення у вітчизняній науці.

Таким чином, актуальність проблеми дослідження, важливість якісної підготовки актуаріїв для забезпечення стабільності та збалансованості ключових економіко-організаційних інститутів нашої держави і фінансової безпеки окремих юридичних та фізичних осіб, необхідність розв'язання виявлених

суперечностей і доцільність впровадження канадського досвіду підготовки таких спеціалістів в умах перебування вітчизняної актуарної освіти на етапі зародження

В основу нашого дослідження покладено положення про те, що професійна підготовка за актуарним профілем є міждисциплінарною проблемою, що вивчається з позиції відповідності міжнародним стандартам актуарної освіти та діяльності. Дослідження направлене на аналіз підготовки актуаріїв як цілісної системи, котра має на меті виховання кваліфікованих математиків, аналітиків і ризик-менеджерів та характеризується вертикальною інтегрованістю, функціонує за змішаною моделлю та, окрім міждисциплінарного, ґрунтується також і на наступних підходах: професійно-орієнтованому, андрагогічному, системному, компетентнісному та діяльнісному. Ефективність підготовки актуаріїв забезпечується за умови практичної спрямованості навчання, постійного моніторингу якості надання освітніх послуг з боку професійного об'єднання, наявності чітко визначених кваліфікаційних стандартів, норм постійного професійного розвитку професійної етики, принципів професіоналізму, а також міжнародної співпраці та комп'ютеризації навчального процесу. Вивчення та критичне осмислення прогресивних ідей канадського досвіду професійної підготовки фахівців з актуарної справи та з'ясування можливостей їх творчого використання є цінним з точки зору перспектив осучаснення національної освіти за економіко-математичним профілем.

2.1. Специфіка здійснення підготовки актуаріїв у Канаді

В сучасних умовах впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, посилення вимог щодо якості освіти, компетенцій фахівця, освітні системи мають змінюватись з метою забезпечення високого рівня якості освіти. На сьогодні пріоритетними виступають, по-перше, усвідомлення важливості та здатності до самоосвіти як основного джерела забезпечення та підтримання

конкурентоспроможності фахівців у середовищі, що постійно змінюється та вдосконалюється; по-друге, зміст навчання на рівні вищої освіти має характеризуватись інтеграцією науково-дослідницьких потужностей університетів з практичною спрямованістю та орієнтацією на потреби професії, а не на формування традиційної освіченості, що є тотожною начитаності, широкому світогляду тощо. Тому визначальною трансформацією для нашого дослідження є системна взаємодія вищих навчальних закладів з професійними об'єднаннями, з домінуючою роллю останніх у процесі запровадження освітніх стандартів, норм професійної етики, змісту навчання. З цієї позиції, було встановлено, що успішний досвід зв'язку університетів як освітніх провайдерів з індустрією має Канада, а чи не найяскравішим механізмом, що є втіленням вищенаведених пріоритетів у цій країні, є професійна освіта за актуарним профілем.

Ретроспективний аналіз, дозволив встановити, що функціональні обов'язки актуаріїв еволюціонували, ускладнившись від функцій писаря та реєстратора за часів стародавнього Риму, до гарантів забезпечення фінансової стабільності та фахівців, здатних оперувати конкретними цифрами на позначення прибутків та збитків в умовах невизначеності та ризиковості на сучасному етапі. Аналіз функціональних обов'язків цих фахівців дає підстави стверджувати, що вони *є міждисциплінарними* спеціалістами, для успішної роботи яких,окрім вищеперерахованих дисциплін, необхідні знання фінансів, економіки, обліку, основ програмування, правового регулювання економіки тощо.

У межах характеристики теоретичних засад професійної підготовки актуаріїв у Канаді, на підставі категоріального аналізу вдалося розкрити сутність основоположних понять дослідження:– професійне об'єднання (галузева організація представників певного фаху, що поєднує в собі функції регулятора стандартів професії, професійної підготовки та/або освітнього провайдера) та освітня система. Останнє зазвичай тлумачиться науковцями, виходячи з трьох основних точок зору: *за структурним підходом*, це складний комплекс взаємопов'язаних елементів, що характеризується ієрархічністю; він складається

з учасників навчально-виховного процесу, адміністративного механізму та освітньої політики. Першим двом компонентам властива також і відносна стійкість; *за рівневим підходом*: це сукупність підсистем, що функціонують на світовому, національному та локальному (в тому числі і галузевому, професійному) щаблях; *за цільовим підходом*, освітня система тлумачиться як організований та формалізований інструмент навчання та виховання, що забезпечує передачу підростаючому поколінню досвіду та культурної спадщини у формі знань, умінь та навичок у відповідності до потреб та викликів економічного розвитку суспільства. Як показав аналіз, цільовий критерій, що і є системо утворюючим, постає найбільш динамічним та у 21 сторіччі характеризується тенденціями до значних змін, серед яких ми виокремили дві провідні –це освіта впродовж життя, де пріоритетом виступає формування *усвідомлення важливості та здатності до самоосвіти* як основного джерела забезпечення та підтримання конкурентоспроможності фахівців у середовищі, що постійно змінюється та вдосконалюється. Крім того, зміст навчання на рівні вищої освіти на сьогодні має характеризуватись *інтеграцією науково-дослідницьких потужностей університетів з практичною спрямованістю та орієнтацією на потреби професії*, а не на формування традиційної освіченості, що є тотожною начитаності, широкому світогляду тощо. З цієї позиції, було встановлено, що успішний досвід зв'язку університетів як освітніх провайдерів з індустрією, має Канада, а чи не найяскравішим механізмом, що є втіленням усіх вищенаведених пріоритетів у цій країні є професійна освіта за актуарним профілем.

Структурно-функціональний аналіз світової практики професійної підготовки актуаріїв дає підстави зробити висновок, що у світовому розрізі отримання актуарної освіти здійснюється за різноманітними моделями. В залежності від країни, прийнятними можуть бути одразу декілька альтернативних шляхів визнання особи кваліфікованим актуарієм. Всі можливі способи здобуття кваліфікації актуарія можемо згрупувати у наступні три категорії: неформальний: складання професійних іспитів для отримання

членства у професійні організації; змішаний, що передбачає поєднання формальної і неформальної освіти (навчання в університеті, протягом якого відбувається вивчення певних дисциплін, котрі зараховуються як еквівалент складання ряду професійних іспитів, з подальшим складанням тих предметів, що не були охоплені університетською програмою); формальний: навчання в університеті, що завершується складанням державних іспитів та / або написанням кваліфікаційної роботи.

Охарактеризовано нормативно-правове забезпечення, що регулює діяльність канадських університетів, котрі пропонують акредитовані актуарні прорами та розташовані у наступних провінціях: (Альберта (Університет Калгарі), Онтаріо (Університети Воткрлоу, Торонто та Західного Онтаріо), Британська Колумбія (Університет імені Саймона Фрезера), Манітоба (Університет Манітоби), Саскачеван (Університет Реджайна) та Квебек (Монреальській університет) з урахуванням Національної рамки кваліфікацій (Canadian Degree Qualifications Framework). З'ясовано, що нормативно-правова база законодавчо закріплює статус наведених ВНЗ як автономних від держави та самоврядних установ. За таких умов основним регулятором та контролером якості освітньої підготовки на актуарних програмах акредитованих канадських університетів є місцеве професійне об'єднання – Канадський інститут актуаріїв (КІА), що в свою чергу організовує власну діяльність у відповідності до норм та стандартів провідних міжнародний актуарних організацій – Міжнародної актуарної асоціації (МАА) та Міжнародної асоціації дипломованих актуаріїв з підприємницьких ризиків (CERA).

На основі аналізу нормативних документів згаданих професійних об'єднань («Керівництво МАА з організації актуарної освітньої підготовки» (IAA Education Guidelines) [11], навчальна програма МАА (IAA Education Syllabus) [12], «Принципи Професіоналізму МАА» (IAA Principles of Professionalism) [13], «Міжнародна угода визнання кваліфікації CERA» (Global Enterprise Risk Management Designation Recognition Treaty) [14], «Кодексу нормативів етики для слухачів та учасників будь-яких форм навчальних занять у рамка освітньої

системи КІА» (Code of Conduct and Ethics for Candidates in the CIA Education System) [15], «Принципи професійної поведінки та етики здобувачів у рамках освітньої системи КІА» (Policy on Conduct and Ethics for Candidates in the CIA Education System») [16], було встановлено вимоги до організаційно-процесуальної та змістової складових процесу здобуття кваліфікації актуаріїв, що можна узагальнити наступним чином: здобуття статусу кваліфікованого актуарія має здійснюватись виключно у навчальному процесі, що відповідає вимогам МАА чи Міжнародної Асоціації CERA; навчання повинно сприяти задоволенню індивідуальних професійних потреб актуаріїв, що визначаються специфікою сфери роботи, через наявність гнучкості шляхів та форм реалізації зазначених нормативів; у процесі професійної підготовки важливе місце посідають не лише вузькоспеціалізовані, технічні знання та уміння, а й комунікативні навички, а також формування усвідомлення відповідальності за якість виконуваної роботи та пріоритету суспільних інтересів над перспективою короткострокового отримання прибутків, що можливо досягти, якщо актуарна діяльність відповідає букві закону, професійним стандартам та нормам професійної етики; інваріантність та регламентованість постійного підвищення кваліфікації.

Отже, міжнародні (МАА, CERA) та національні (КІА) організації регулюють процес підготовки актуаріїв, дотримання ними визначених норм та правил в світі та Канаді. Сприяння підвищенню кваліфікації є пріоритетним завданням КІА та розцінюється як необхідна умова підтвердження професіоналізму, а, отже, й отримання дозволу на здійснення професійної діяльності. Цікавим постає той факт, що самовдосконалення у рамках професії носить не рекомендаційний характер, а є вимогою. Характеризуючи кваліфікаційні стандарти, можна чітко простежити дві тенденції – сприяння задоволенню індивідуальних потреб актуаріїв, що визначаються специфікою сфери роботи, через наявність гнучкості шляхів та форм реалізації зазначених нормативів. Дана риса притаманна не лише КІА, а й МАА. Підготовка CERA є цілком регульованим процесом, що здійснюється з пріоритетом на надання

якісної освітньої підготовки.

2.2. Зміст, організаційно-педагогічні умови та дидактичні засади професійної підготовки актуаріїв у Канаді

У результаті проведення дослідження визначено особливості системи забезпечення якості вищої освіти Канади та механізм сертифікації актуаріїв; актуалізовано досвід підготовки фахівців з актуарної справи в канадських університетах, означено особливості дуального навчання у межах університетської підготовки та визначено роль акредитованих ВНЗ у системі професійного навчання цих фахівців; представлено специфіку набуття повного та асоційованого членства у КІА на базі провідних північноамериканських професійних об'єднань – Спілки актуаріїв (SOA) та Спілки актуаріїв з нежиттєвого страхування (CAS), визначено специфіку модернізації їх освітніх систем; схарактеризовано змістові та організаційно-педагогічні аспекти набуття кваліфікації дипломованого актуарія з підприємницьких ризиків у Канаді; з'ясовано, які форми, методи і засоби навчання застосовуються у канадських університетах та північноамериканських професійних об'єднаннях в процесі підготовки актуаріїв та перевірки рівня сформованості навчальних досягнень; означено вимоги до та особливості здійснення непевного професійного розвитку, встановлено, що постійне підвищення кваліфікації у рамках професії носить не рекомендаційний характер, а є вимогою збереження повного членства у КІА; представлено модель професійної підготовки актуаріїв у професійних об'єднаннях та університетах Канади.

На підставі аналізу джерельної бази, теорії та практики функціонування вищої освіти в Канаді, було встановлено, що система забезпечення якості освітньої підготовки на цьому рівні є чотирикомпонентною – її складають наступні елементи: членство в Асоціації Університетів Канади, акредитація університетських програм професійними об'єднаннями, провінційна система

забезпечення якості вищої освіти, внутрішньоуніверситетська система моніторингу якості освіти. Виявлено, що найвагомішим компонентом моніторингу якості та встановлення стандартів професійної підготовки за актуарним профілем у межах всієї країни є саме професійне об'єднання – Канадський інститут актуаріїв.

Крім того, структурно-функціональний аналіз практики професійного навчання актуаріїв у Канаді дозволив встановити, що підготовка цих спеціалістів тут відбувається за змішаною моделлю: освітньо-кваліфікаційними рівнями у межах професії є асоційоване та повне членство в CIA, навчання ж на університетських програмах, а головне – успішне завершення ряду курсів у їх рамках, є лише проміжним етапом на шляху до здобуття статусу кваліфікованого актуарія. Відповідно, механізм сертифікації актуаріїв у Канаді передбачає проходження ряду професійних іспитів, модулів, курсів, семінарів та воркшопів, що, в умовах відсутності національної системи професійних випробувань, реалізується на основі співпраці місцевого професійного обєднання, CIA, у якості контролера, регулятора кваліфікаційних вимог до канадських актуаріїв з SOA та CAS у ролі освітніх провайдерів. Майбутні актуарії обирають одну з двох екзаменаційних систем, виходячи з бажаного напряму здійснення професійної діяльності – життєве чи майнове страхування.

Не залежно від спеціалізації, професійна підготовка актуаріїв у Канаді складається з декількох циклів. Перший націлений на виконання освітніх вимог для отримання асоційованого членства (ACIA). Сюди належать декілька складових. По-перше, необхідні базові («до фахові») дисципліни, що вивчаються не лише студентами, що спеціалізуються на актуарій науці, а й слухачами фінансово-економічних та математичних програм – математика, статистика, основи економіки, облік та фінанси. Цей компонент традиційно забезпечується схваленими SOA академічними освітніми установами. Така кваліфікаційна вимога носить назву «підтвердження академічними результатами». По-друге, етап вивчення базових предметів, що носять назву технічні ("technical"), який забезпечується SOA, CAS та CIA, а також

акредитованими університетами.

Суттєва диверсифікація змісту навчання здійснюється лише на другому циклі – на рівні здобуття повного членства в КІА (FCIA), передбачаючи поглиблену спеціалізацію у певній галузі майбутньої професійної діяльності, та забезпечується CAS, SOA та КІА. Вказані цикли підпорядковані єдиній меті та в цілому базуються на однакових підходах (системному, міждисциплінарному, діяльнісному, професійно-орієнтованомву, андрагогічному та компентнісному) та принципах (інтеграції теорії з практикою, міжпредметних зв'язків, професійної спрямованості, наступності, проблемності, ситуативності, неперервності, модульності, моделювання самостійної діяльності, міжнародної співпраці та соціального партнерства) і мають на меті забезпечення канадського ринку праці кваліфікованими актуаріями у відповідності до міжнародних стандартів.

Кількісний аналіз випробувань показав, що на шляху до отримання статусу ACIA, за системою SOA, види діяльності, що їх мають успішно пройти кандидати, можна згрупувати у 4 категорії: підтвердження академічними результатами (до липня 2018 року – прикладна статистика, корпоративні фінанси, економіка; наразі – математична статистика, облік та фінанси та економіка), базові іспити (до липня 2018 року – з теорії вірогідності (P), фінансової математики (FM), моделей фінансової економіки (MFE), моделей життєвих ризиків (MLC), побудови та оцінки актуарних моделей (C); після реформування – третій, четвертий та п'ятий іспити складатимуться з інвестиційних та фінансових ринків (IFM), з коротко-та довгострокових математичних розрахунків (STAM та LTAM); також буде запропоновано два нових екзамени – статистика у моделюванні ризиків (SRM) та прогнозна аналітика (PA)), онлайн курс та воркшоп з професіоналізму).

Система CAS у свою чергу передбачає доповнення зазначених випробувань двома поглибленими іспитами, тому види робіт, що адмініструються згаданим професійним об'єднанням, налічують 5 категорій. Навчання у рамках CAS також зазнає суттєвих змін з липня 2018 року: підтвердження академічними

результатами, що, на відміну від SOA, є двокомпонентним до 2018 року передбачало успішне вивчення корпоративних фінансів та економіки, на сьогодні ж першу складову також замінено на облік та фінанси. Базовий іспит, що організовувався та проводився виключно CAS у 2017 році був лише один – статистичні та стохастичні моделей (іспит S), решта випробувань – 1, 2, 3F та 4 – це позначення CAS для першого, другого, третього та п'ятого екзаменів SOA до 2018 року. Починаючи з весни 2018 року іспит S буде змінено на перший іспит з сучасних аспекти страхової статистики (MAS-I), іспит 4 – на другий (MAS-II).

Специфічною рисою підготовки актуаріїв у Канаді виступає можливість звернутись до КІА стосовно звільнення від 4 базових професійних іспитів SOA (до реформи – FM, MFE, MLC, C; після – FM, IFM, LTAM, STAM) та ряду іспитів CAS (до реформи трьох - 2, 3F, 4; а з 2018 року – лише 2, 3F), необхідних для набуття членства в Канадському інституті актуаріїв у разі успішного проходження університетських курсів-відповідників вказаних випробувань.

Таке відчутне посилення ролі університетів в Канаді відбулось лише з вересня 2012 року, з впровадженням Програми акредитації університетів КІА, що являє собою ряд вимог, встановлених КІА, до організації навчального процесу та якості надання освітніх послуг акредитованими ВНЗ, яких на сьогодні налічується 11: 8 є англомовними та пропонують навчання на 20 програмах (з яких 1 – магістерська та 19 бакалаврських) та 3 здійснюють навчальний процес французькою на 7 програмах відповідно (з них – 2 магістерські, 1 докторська та решта – бакалаврські).

Також підготовка майбутніх актуаріїв здійснюється в ВНЗ, що не мають акредитації – таких у цій країні налічується 8 з 11 програмами або рядом курсів з актуарної науки чи можливістю отримати сертифікат.

Проте навчання на актуарних програмах таких ВНЗ не забезпечує відповідність фактично жодним кваліфікаційним вимогам на шляху до отримання статусу кваліфікованого актуарія, за винятком підтвердження академічними результатами.

Особливості функціонування університетської ланки підготовки майбутніх

актуаріїв представлені на рисунку

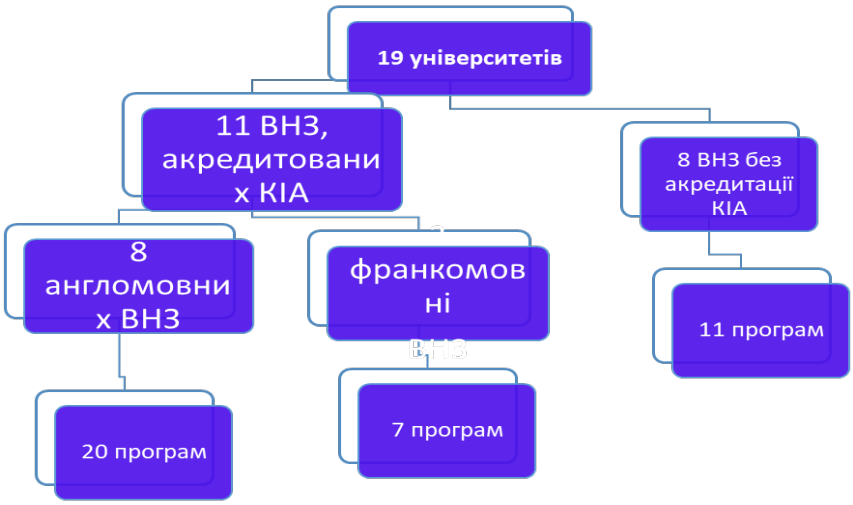

Рисунок 1 - Університетські актуарні програми в Канаді

Джерело: Сформовано автором

Доведено, що здобуття повного членства у Канадському інституті актуаріїв є найважливішим етапом професійної підготовки цих фахівців, оскільки кваліфікованим актуарієм у Канаді може називати себе лише повний член КІА. Для здобуття кваліфікації FCIA, навчальні випробування за системою SOA, можемо згрупувати у три категорії (навчальні модулі, іспити та практичний курс за п'ятьма з шести наявних спеціалізацій у сфері життєвого страхування, що визнаються КІА), систему ж CAS на даний момент складає лише одна – професійні іспити. Як на рівні повного, та і асоційованого членства, види навчальної діяльності, що організовуються та проводять власне Канадським інститутом актуаріїв, – це воркшоп з професіоналізму та практичний курс.

Проаналізовані матеріали дозволяють зробити висновок, що у світовій практиці немає уніфікованого підходу для отримання кваліфікації ***дипломованого актуарія з підприємницьких ризиків (CERA).*** Фактично, кожне професійне об'єднання, що є членом Міжнародної асоціації CERA, забезпечує отримання відповідної кваліфікації, використовуючи один з наступних шляхів:

- складання іспиту ST9 та проходження одноденного семінару. Цим шляхом користуються вісім професійних об'єднань деяких країн (Англія, Південна

Африка, Австралія, Китай, Японія, Індія та Ізраїль, частково Канада та Сполучені Штати). При цьому освітні послуги надаються Інститутом Актуаріїв (Велика Британія);

- вивчення шести модулів та іспитів за системами Спілки актуаріїв Німеччини (DAV – Deutsche Aktuarvereinigung) або Європейської актуарної академії (EAA – European Actuarial Academy. Остання пропонує аналогічні курси, проте англійскою – чотири професійні об'єднання). Зазначену систему використовують професійні об'єднання актуаріїв в Швеції, Швейцарії, Німеччина та Данії;

- модель Нідерландів (три іспити, співбесіда за результатами наукової роботи, успішне проходження чотирьох чотириденних семінарів);

- модель Франції (157 годин навчальних курсів, організованих Інститутом ризик-менеджменту (Institut du Risk Management) та підготовка письмового звіту на основі прослуханого)

- модель, що пропонується Американською спілкою актуаріїв (the SOA), частково використовується США та Канадою (Chartered Enterprise Risk Actuaries Global Association, 2017b)

Перший та останній спосіб заслуговують на особливу увагу. Канадський інститут актуаріїв будучи уповноваженим представником Міжнародної асоціації CERA, не має власної системи підготовки таких фахівців. Однак, маючи згаданий статус, він уповноважений надавати кваліфікацію CERA. Вирішення зазначеного протиріччя здійснюється, знову ж таки, шляхом тісної співпраці з CAS та SOA. Відповідно, існує два шляхи набуття статусу кваліфікованого актуарія з підприємницьких ризиків у Канаді: закінчення освітньої програми, що пропонується CAS та в Американській спілки актуаріїв SOA. Коротко розглянемо особливості кожного з них.

Отже, освітня програма CAS передбачає:

- відповідність усім критеріям для отримання асоційованого членства CAS;

- складання «Іспиту 7» (оцінка зобов'язань, оцінка страхових компаній та ризик менеджмент підприємства) та «Іспиту 9» (фінансовий ризик та норми

дохідності від капіталовкладень);

- успішне закінчення триденного семінару з ризик-менеджменту підприємства та моделювання;

- складання «Іспиту ST9» (enterprise risk management specialist technical exam), що є випробуванням зі спеціалізації.

Від осіб, що здобули повне членство в CAS, вимагається лише проходження семінару та складання випробування ST9 (Casualty Actuarial Society,2017b). Як бачимо, CAS здійснює підготовку за першою схемою, що наведена вище.

SOA, в сою чергу, пропонує:

- складання іспитів з теорії вірогідності, фінансової математики, моделей фінансової економіки, побудови та оцінки актуарних моделей. Слід зазначити, що іспит з моделей непередбачуваних подій, що є обов'язковою умовою набуття асоційованого, а, отже, й повного членства, не передбачається;

- успішне проходження дистанційного онлайн курсу «Основи актуарної діяльності»;

- підтвердження академічними результатами успішного проходження курсів з економіки та фінансів організацій;

- складання модулю та іспиту з ризик менеджменту, при цьому, перший має передувати екзаменаційному випробуванню;

- проходження професійного курсу для отримання асоційованого членства в організації [17].

У випадку наявності кваліфікації CERA, що надана іншим уповноваженим представником Міжнародної асоціації CERA, КІА передбачена можливість переведення осіб, що вже мають згаданий статус від іншого уповноваженого представника CGA, під свою юрисдикцію, що означатиме підпорядкування канадському професійному об'єднанню. Для цього необхідно заповнити форму встановленого зразка, де, окрім особистих даних, зазначаються причини зміни діючого уповноваженого представника, згоду на обробку персональної інформації та дотримання існуючих норм професійної діяльності у рамках КІА [18].

Отже, узагальнення документальних джерел та досвіду навчання дипломованих актуаріїв з підприємницьких ризиків дозволило виокремити два можливі шляхи набуття такої кваліфікації у Канаді – модель, що адмініструється CAS спільно з Британським інститутом та факультетом актуаріїв (специфічні випробування для кваліфікації - проходження *семінару з ризик менеджменту* та *моделювання* (Enterprise Risk Management and Modeling Seminar) та *іспит з спеціалізації ST-9* (Enterprise Risk Management Specialist Technical Exam).), та система іспитів, модулів та дистанційних курсів, що організовують та проводяться SOA (головним чином, іспит та модуль з ризик менеджменту). Вивчення навчальних програм згаданих випробувань засвідчило, що зміст навчання є у великій мірі уніфікованим, певні відмінності спостерігаються лише у видах навчальної діяльності майбутніх фахівців зі статусом CERA.

Встановлено, що провідними формами організації навчання у канадських університетах є лекції (також і відеолекції), лабораторні роботи, практичні заняття, робота над виконанням проекту,індивідуальна та групова робота, елементи дистанційного навчання, семінари. Основними формами контролю успішності засвоєння навчального матеріалу є: тестування, виконання завдань для самостійної роботи, іспити. Основні методи навчання включають бесіду, розповідь, виконання тренувальних вправ, проблемні методи, метод кейсів. Виявлено особливості організації навчання на базі провідних північноамериканських об'єднань(дистанційний формат, використання ІКТ, наявність форм-самоаналізу рівня сформованості знань, умінь та навичок; регламентованість та часова обмеженість проходження модулів та курсів; поєднання трудової діяльності та навчання);узагальнено відомості про форми організації та проведення іспитів за системами SOAта CAS.

Доведено, що невід'ємною складовою системи актуарної освіти в Канаді виступає постійний професійний розвиток представників актуарної професії, що характеризується наявністю нормативів: актуарії, що вже здобули повне членство в КІА, мають за період тривалістю у два роки витрачати на підвищення кваліфікації 100 годин, з яких 24 мають бути присвячені структурованим формам

роботи (тренінги, курси, заняття, участь у конгресах, зустрічах, конференціях та інше), а 76 – неструктурованій роботі (самостійній роботі: читання спеціалізованої літератури, здійснення досліджень тощо). Всі види робіт підпорядковуються принципам індивідуалізації, професійної значущості та самоконтролю.

Система підготовки акутаріїв у Канаді схематично можна представити у вигляді схеми, поданої на рисунку 2.

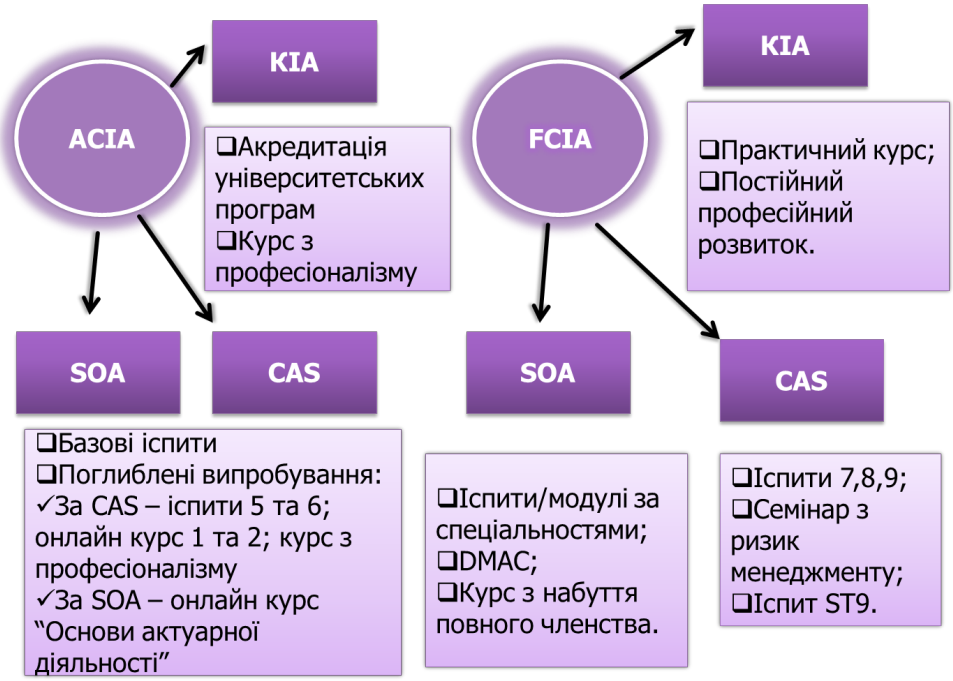

Рисунок 2. Система навчання в професійних об'єднаннях

Джерело: Сформовано автором

Таким чином, система професійної підготовки актуаріїв у Канаді характеризується децентралізацією, автономією від державного регулювання, стандартизацією та нормуванням виключно професією, виходячи з її інтересів та потреб, а також суспільного благополуччя, ступневістю, диверсифікованістю шляхів отримання кваліфікації актуарія, взаємозв'язком та узгодженістю усіх ланок освітнього процесу, відповідністю міжнародним стандартам.

Отже, справедливо зробити висновок, що актуарна освіта у Канаді є відображенням більшості світових домінантних трендів у модернізації професійної підготовки професіоналів у 21 ст, а отже, може слугувати моделю,

за якою варто здійснювати підготовку вітчизняних фахівців.

2.3. Порівняльно-педагогічний аналіз професійної підготовки актуаріїв в Канаді й Україні

У досліджені представлено огляд сучасного стану та основних труднощів здійснення підготовки та професійної діяльності актуаріїв в Україні, здійснено поріняльно-педагогічний аналіз особливостей навчання актуаріїв в Канаді та Україні; з'ясовано можливості творчого використання конструктивних ідей канадського досвіду в системі підготовки українських фахівців з актуарної справи.

Компаративний аналіз систем професійної підготовки актуаріїв в Україні та Канаді здійснено на основі цільового, нормативно-правового, організаційного, змістового та результативного критеріїв, що уможливило виявлення їх спільних та відмінних рис. До спільних відносимо: змішану модель навчання та відсутність монополії університетів на підготовку фахівців з актуарної справи; наявність регулятора надання освітніх послуг, що є чутливим до потреб суспільства та ринку та реагує, «підлаштовує» вимоги до ЗУНК актуаріїв відповідним чином; відсутність власної національної системи іспитів та необхідність співпраці з іноземними партнерами; прагнення зміцнити та в певних аспектах і створити національну систему підготовки цих фахівців.

Серед відмінних рис, котрі негативно відрізнять підготовку актуаріїв в Україні, зазначимо: відсутність впливового професійного об'єднання, що мало б функції контролера набуття кваліфікації в Україні; відсутність повного членства в МАА; відсутність кваліфікаційних вимог та механізму отримання статусу дипломованого акутуарія з підприємницьких ризиків;незначну кількість університетів, що здійснюють підготовку за програмою «актуарна та фінансова математика» – в Україні підготовка актуаріїв здійснюється лише на другому циклі навчання; відсутність вітчизняних навчальних закладів, котрі

забезпечували б задоволення кваліфікаційної вимоги «підтвердження академічними результатами» за CAS та SOA в повному обсязі: відсутність у навчальних планах ВНЗ достатньої кількості дисциплін, що забезпечували б іншомовну підготовку студентів, адже остання слугує засобом набуття знань та умінь за світовими стандартами; недостатнє співвідношення змісту навчання з практичною діяльністю майбутніх актуаріїв; невизнання світовою актуарною спільнотою українських стандартів набуття відповідної кваліфікацій; відсутність нормативів здійснення неперервного професійного розвитку, Кодексу нормативів етики для слухачів та учасників будь-яких форм навчальних занять.

Варто також зазначити, що система університетської підготовки актуаріїв в Україні характеризується перебуванням на етапі становлення та розвитку, тому елементи недосконалості у її структурі є закономірним та природнім явищем. Потреба ринку у згаданих спеціалістах обумолюється законодавчо, з урахуванням об'єктивних соціальноекономічних чинників.

Одним з головних джерел вдосконалення системи підготовки фахівців з актуарної справи розглядається формальна та неформальна співпраця з провідними міжнародними професійними об'єднаннями. Під останнім розуміється використання навчальних матеріалів, вебінарів та Інтернет ресурсів, що перебувають у відкритому доступі та можуть збагатити вітчизняну теорію та практику професійної освіти за актуарним профілем.

Застосування методу наукової екстраполяції дозволило визначити можливості використання прогресивних ідей канадського досвіду в теорії і

практиці реформування системи професійної підготовки актуаріїв в Україні на наступних рівнях:

-стратегічному: обрання курсу на здобуття повного членства Товариства актуаріїв України (ТАУ) в МАА, що стане передумовою усвідомлення необхідності приєднання до Міжнародної асоціації CERA та впровадження однойменної кваліфікації на теренах нашої держави; законодавчо регламентувати діяльність ТАУ, чітко визначити його обов'язки та сферу відповідальності, що сприятиме активізації діяльності останнього та створить

впливове місцеве професійне об'єднання – фактор зміцнення актуарної професії на теренах України; розглянути доцільність передачі обов'язків з розробки та адміністрування проходження кваліфікаційного мінімуму, видачі кваліфікаційного свідоцтва та свідоцтва про відповідність кваліфікаційним вимогам до осіб, які можуть займатися актуарними розрахунками, від Нацкомфінпослуг до ТАУ – це зробить освітню політику в галузі більш гнучкою та відкриє шлях до повного членства у світових актуарних організаціях; розробка та впровадження Кодексу професійної етики та Кодексу нормативів етики для слухачів та учасників будь-яких форм навчальних занять з підготовки актуаріїв у відповідності до існуючої нормативно правової бази, що також є вимогою отримання повного членства у МАА; розробка та впровадження заходів дисциплінарної відповідальності за порушення норм професійної діяльності у відповідності до міжнародних стандартів; розробка організаційних, нормативних та навчально-методичних основ для створення вітчизняної системи постійного підвищення кваліфікації актуаріїв – освіти впродовж життя; здійснення постійного оновлення вітчизняних освітніх та кваліфікаційних стандартів з огляду на Керівництво МАА та світову практику.

-організаційному: виокремлення спеціалізації «Актуарна та фінансова математика» в окрему спеціальність галузі знань 11 Математика та статистика; розробка стандарту вищої освіти для відповідної спеціальності, з виокремленням обсягу кредитів ЄКТС, необхідних для здобуття відповідного ступеня, переліку компетентностей випускника, форм атестації тощо; запровадження бакалаврських програм за спеціальністю «актуарна та фінансова математика»; створення та впровадження механізму акредитації актуарних програм у ВНЗ України ТАУ чи Нацкомфінпослуг, яка була б націлена на приведення змісту навчання актуаріїв у відповідність до навчальної програми МАА, їх уніфікацію; запровадження у навчальні плани та програми більшої кількості дисциплін та тем, які забезпечували б підготовку студентів до подальшого складання кваліфікаційного мінімуму; запровадження критерію академічної успішності як умови отримання свідоцтва на право здійснювати та посвідчувати актуарні

розрахунки додатково до складання кваліфікаційного мінімуму на рівні мінімальної оцінки «добре» С за шкалою ЄКТС з ряду ключових дисциплін; запровадження програм стажування викладачів та проходження практики студентів закордоном під керівництвом досвідчених іноземних фахівців-актуаріїв, що сприятиме отриманню цінного практичного досвіду; запровадження моделі дуальної освіти на актуарних програмах вітчизняних ВНЗ, що передбачитиме оплачувану трудову діяльність у страхових компаніях, пенсійному фонді та у сфері ризик-менеджменту, що сприятиме формуванню практичних навичок та умінь; виважена державна політика щодо конкурентного рівня заробітних плат та їх сумірності для актуаріїв, що працюватимуть у державному секторі економіки, та у приватних компаніях.

- змістовому: запровадження в університетські освітні програми більшої кількості професійно-орієнтованих вибіркових дисциплін, до прикладу, за зразком навчальних програм іспитів рівня повного членства SOA, що передбачають спеціалізацію на певному типі страхування. Наприклад, це може бути дисципліна «недержавні пенсійні фонди», де могли б вивчатись не лише вітчизняні особливості їх фінансового наповнення, фінансова звітність, а й міжнародна практика, в тому числі й канадська; удосконалення засобів навчання – на сьогодні відчувається нестача якісних підручників та навчальних посібників з актуарної науки та страхування українською мовою. Відповідно, їх переклад та публікація потребують також і державного фінансування; другим компонентом рішення проблеми, зазначеної у попередньому пункті, є посилення іншомовної підготовки студентів, запровадження курсів з іноземної мови та професійно орієнтованої англійської у складі обов'язкового чи вибіркового компонентів університетської освіти; розробка стандартизованих українських відповідників англомовної актуарної та страхової термінології; доповнення змісту навчання актуаріїв обов'язковими курсами на базі ТАУ чи університетських програм, що розвивають навички міжособистісної комунікації за зразком практичного курсу КІА, модулю з прийняття рішень та комунікативної взаємодії, курсу з набуття повного членства SOA.

Отже, страховий ринок України потребує нової якості роботи актуаріїв, які б мали підготовку відповідно до дотримання жорстких професійних стандартів і в умовах обов'язкової відповідності професійній етиці. Ринок потребує цього додаткового ступеня упевненості. А отримати її можливо тільки при глибокому перегляді підходів до актуарної діяльності в Україні, доданні їй нової якості. Тому слід будувати в Україні національну систему підготовки і сертифікації актуаріїв, що відповідатиме по якості міжнародним вимогам.

Висновки

На основі узагальнення результатів наукового пошуку сформульовано наступні теоретичні висновки:

1.Аналіз сучасних освітніх тенденцій та досвіду отримання статусу кваліфікованого актуарія у світовому розрізі в цілому та у Канаді зокрема показав, що з одного боку, з огляду на традиційні системи отримання професійної освіти, щонайменше відсутність монополії вищих навчальних закладів на визнання особи кваліфікованим фахівцем, а по факту й належність університетської освіти за актуарним профілем до варіативної складової на шляху до отримання кваліфікації актуарія, може розцінюватись як нестандартне явище. З іншого боку, вивчення трансформацій освітніх систем показало, що класична університетська освіта в умовах постіндустріального суспільства потребує модернізації. ЇЇ основними пріоритетами повинні стати виконання соціального замовлення на озброєння особистості професійно значущими знаннями, уміннями та навичками, формування здатності до самоосвіти та усвідомлення важливості постійного професійного самовдосконалення – тобто, продукування на виході спеціалістів, здатних вже на ранніх етапах професійної діяльності ефективного виконувати професійні задачі. Зазначених завдань неможливо досягти без співпраці вищих навчальних закладів з професією, одним з шляхів якого може бути співпраця з професійними об’єднаннями у якості

консультантів та радників або у якості регулятора набуття та збереження відповідної кваліфікації. Таким чином, справедливо стверджувати, що система підготовки актуаріїв у Канаді, що характеризується тенденцією до інтеграції науково-дослідницьких потужностей університетів з практичною спрямованістю та орієнтацією на потреби професії, є відображенням сучасних освітніх трендів, а тому може слугувати освітньою моделлю майбутнього, за якою здійснюватиметься підготовка не лише актуаріїв, а й представників інших професій.

2. Законодавче та нормативне регулювання підготовки актуаріїв в Канаді здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях, основоположними при цьому виступають документи Міжнародна актуарна асоціація (МАА), Міжнародна асоціація CERA, на локальному рівні – Канадський інститут актуаріїв. Так, «Керівництво з організації актуарної освітньої підготовки» МАА визначає організаційно-педагогічну, процесуальну складову навчального процесу. Основні положення згаданого документу включають орієнтацію на взаємне визнання кваліфікацій, отриманих за освітніми системами, що забезпечують професійну актуарну освіту у світовому розрізі; прийнятність різноманіття освітніх форм та методів актуарної освіти; пріоритет приведення навчального процесу у відповідність з рекомендаціями МАА. Навчальна програма МАА визначає перелік базових навчальних предметів та навчальних цілей у їх рамках, котрі мають бути реалізовані у навчальному процесі. Своєрідні кваліфікаційні вимоги відображені також і в «Принципах професіоналізму» МАА, основоположна ідея яких полягає у належному виконанні актуарієм своїм професійних обов'язків та здійснення професійної діяльності лише за умови наявності відповідної професійної підготовки. «Керівництво з постійного підвищеня кваліфікації МАА» позиціонує постійний професійний розвиток як необхідну умову здійснення професійної діяльності актуарієм та встановлює відповідні нормативи.Міжнародна асоціація CERA розробила Міжнародну угоду CERA та базову навчальну програму підготовки актуаріїв з підприємницьких ризиків. Призначення та функції вказаних документ

є аналогічними відповідним документам МАА.

Вимоги вказаних вище документів систематизує та застосовує до професійної освіти за актуарним профілем Канадський інститут актуаріїв. Зазначений орган розробляє кваліфікаційні вимоги, стандарти професійної діяльності, кодекс професійної етики для осіб, що вже мають статус кваліфікованого актуарія та тих, хто набуває відповідну кваліфікацію; навчальні програми ряду професійних випробувань; стандарти здійснення постійного професійного самовдосконалення та його методичне забезпечення; слугує гарантом тісної співпраці між актуарними університетськими програмами та професією.

Таким чином, чином аналіз нормативного забезпечення актуарної освіти виявив, що нормативно-правове регулювання ґрунтується на принципах міжнародної співпраці, орієнтації на споживача освітніх послуг та пріоритеті суспільних інтересів, постійного моніторингу за забезпеченням якості освіти, комплексності та системності.

3. Головною особливістю навчання на університетських актуарних програмах виступає варіативність їх проходження для отримання статусу кваліфікованого актуарія. Як показали результати дослідження, посилення ролі вищих навчальних закладів відбулось лише з запровадженням програми Акредитації університетів, починаючи з 2012 року. Наявність акредитації у навчального закладу є посвідченням лише того факту, що університетська освітня підготовка формально є еквівалентної рівню базових професійних іспитів. Аналіз змісту навчальних програм акредитованих університетів виявив, що змістове наповнення навчальних програм спрямоване не підготовку майбутніх актуаріїв до подальшого складання професійних іспитів, забезпечення навчальних курсів, з яких, згідно з вимогами SOA та CAS, передбачене підтвердження академічними результатами, та надання можливості звільнення від ряду базових професійних іспитів. Проведене дослідження також дозволяє говорити про значний ступінь уніфікованості змісту навчання.

В більшості університетів функціонують також програми дуальної освіти,

що забезпечують єдність теоретичного і практичного компоненту змісту підготовки та сприяють створенню професійно-орієнтованого середовища для навчання та самовдосконалення.

Підготовка фахівців на актуарних програмах здійснюється як на першому, так і на другому циклах навчання на факультетах наук, мистецтв, математики. Форми і методи навчання характеризуються орієнтацією на самостійну роботу студента, наближенням навчальних завдань до задач, котрі фахівець виконуватиме в процесі здійснення майбутньої професійної діяльності. Навчальний процес в цілому характеризується значною комп'ютеризацією.

4. Аналіз канадського досвіду професійної підготовки актуаріїв у професійних обєднаннях дозволив виявити наступні особливості: орієнтація на міжнародні стандарти професійної підготовки актуаріїв; відсутність національної системи професійних іспитів; триєдність освітніх провайдерів (Канадський інститут актуаріїв, Спілка актуаріїв та Спілка актуаріїв з нежиттєвого страхування); визнання успішного проходження навчальних курсів на актуарних університетських програмах еквівалентним складанню аналогічних професійних іспитів базового рівня; наявність двох видів членства, що виступають посвідченням кваліфікації у межах професії – повного та асоційованого; підставою для визнання особи кваліфікованим актуарієм у Канаді є лише повне членство у професійному об'єднанні; у рамках підготовки до складання професійних іспитів, що виступають основною формою контролю рівня сформованості навчальних досягнень тих, хто навчається (на ряду з модулями та воркшопами та онлайн курсами), передбачається самостійне опрацювання навчального матеріалу у дистанційному форматі, з урахуванням навчальних завдань, сформульованих у навчальних програмах професійних іспитів та модулів; орієнтація змісту навчання на формування не лише фахової, технічної компетентності, а й на навичках мовної комунікації та комунікативної взаємодії, знання норм професійної етики; залежність змісту навчання від майбутньої спеціалізації актуарія: майнове чи життєве страхування. У рамках останнього процесу на рівні повного членства спостерігаємо подальшу

диверсифікацію змісту навчання за наступними спеціалізаціями: фінанси організацій та управління ризиками, фінансова математика та інвестування; індивідуальне страхування та ануїтети, пенсійне забезпечення, групове та медичне страхування; також ключового значення набуває сприяння професійних об'єднань постійному професійному розвитку актуаріїв та здійснення моніторингу за дотриманням його норм.

5. Порівняльно-педагогічний аналіз систем професійної підготовки актуаріїв у Канаді та Україні здійснювався на основі чітко визначених критеріїв, що дозволило забезпечити його коректність та достовірність результатів. Вивчення вітчизняних теорії та практики навчання фахівців з актуарної справи дозволило виявити ряд нагальних проблем, що в цілому можна узагальнити як нерозвиненість освіти за актуарним профілем в Україні і, як наслідок, недостатня готовність вітчизняної системи вищої освіти забезпечити підготовку кваліфікованих актуаріїв.

Водночас не можна не зазначити, що професійна підготовка за актуарним профілем характеризується наявністю також і певних позитивних рис: досить розвиненої нормативно-правої бази, галузевих стандартів, котрі регулюють діяльність та підготовку актуаріїв; наявність асоційованого членства у Міжнародній актуарій асоціації;співпраця з провідними професійними об'єднаннями – Британським інститутом актуаріїв, а також Спілкою актуаріїв та Спілкою актуаріїв з нежиттєвого страхування (США), що відображено у Кваліфікаційних вимогах до українських актуаріїв ; процес розбудови національної системи актуарної кваліфікації – запровадження свідоцтва Нацкомфінпослуг. За таких умов особливо цінними для реформування та становлення вітчизняної системи професійної підготовки актуаріїв є науково-методичні рекомендацій щодо використання прогресивних ідей канадського досвіду, сформовані на основі узагальнення успішної теорії та практики підготовки кваліфікованих актуаріїв за змішаною моделлю.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. До подальших напрямів наукових пошуків вважаємо за доцільне віднести:

порівняльно-педагогічні дослідження систем професійних випробувань Британського інституту актуаріїв та Спілки актуаріїв (SOA), а також Спілки актуаріїв з нежиттєвого страхування (CAS); організаційні засади та перспективи співпраці Нацкомфінпослуг з центром тестування Prometic для проходження українськими актуаріями кваліфікаційного мінімуму; вивчення канадського досвіду залучення кваліфікованих актуаріїв-практиків на волонтерських засадах до підготовки нової генерації представників професії та обґрунтування можливостей впровадження такої практики в Україні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. До подальших напрямів наукових пошуків вважаємо за доцільне віднести: порівняльно-педагогічні дослідження систем професійних випробувань Британського інституту актуаріїв та Спілки актуаріїв (SOA), а також Спілки актуаріїв з нежиттєвого страхування (CAS); організаційні засади та перспективи співпраці Нацкомфінпослуг з центром тестування Prometic для проходження українськими актуаріями кваліфікаційного мінімуму; вивчення канадського досвіду залучення кваліфікованих актуаріїв-практиків на волонтерських засадах до підготовки нової генерації представників професії та обґрунтування можливостей впровадження такої практики в Україні.

KAPITEL 3 / *CHAPTER 3* [3]
INTERNET TECHNOLOGIES IN THE FRAMEWORK OF EDUCATION

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-018

Вступ.

У зв'язку з інтеграцією сучасної освіти в європейський простір українська освітня система у вищій школі стрімко оновлюється. Це вимагає від науковців перегляду підходів до побудови навчального процесу, методики навчання тощо. Реалізація цих вимог потребує формування нового способу мислення в освітньому просторі. Сучасний викладач має бути творчим, високоінтелектуальним і всебічно розвиненим, здатним не лише передавати навчальний матеріал, а й таким, який вміє організувати пізнавальну діяльність студентів, розвивати їх самостійність і творчі здібності шляхом використання сучасних засобів навчання. Сучасні вимоги до реформування національної системи освіти зумовлюють необхідність інтеграції освітнього процесу. Нині набуває поширення концепція компетентнісного підходу в роботі довільного спрямування. Мета – відповідність вищої освіти вимогам і можливостям суспільства в період інформаційної економіки, глобальної та масової комунікації.

Огляд літератури. Сьогодні, як ніколи, молоді люди повинні вміти вирішувати складні нестандартні завдання, критично аналізувати обставини та приймати відповідні рішення на основі аналізу інформації. Основою інноваційних технологій навчання, зокрема у вищій школі, є розвиток когнітивних і творчих навичок, а також уміння самостійно конструювати знання та орієнтуватися в інформаційному просторі. [1, с. 13].

Ці нові цілі навчання вимагають зміни методів і форм організації навчального процесу, активізації діяльності студентів під час занять, наближення досліджуваних тем до реального життя та пошуку шляхів вирішення проблем, що виникають.

Науковці в галузі інноваційних технологій вважають, що нову методику

[3] **Authors:** *Chernova Myroslava Yevgeniivna, Frank McCulley*

навчання слід розглядати враховуючи таке:

– специфічний вид проектно-дослідницької технології, що включає дослідницький процес, аналітичні процедури, що передбачають розуміння проблеми та пошук шляхів її вирішення на основі кейсу, який виступає як технічне завдання, так і джерело інформації водночас;

- технологію колективного навчання, найважливішими компонентами якої є робота в групі (або підгрупах) та взаємний обмін інформацією;

- технології розвивального навчання, що включають процедури індивідуального, групового та колективного розвитку, спрямовані на формування різноманітних особистісних якостей студентів;

- технологію, що дозволяє самостійно розібратися в запропонованій проблемі за допомогою відомих способів діяльності, визначити ефективність цих методів і, за необхідності, оволодіти новими [2, с. 19 – 22].

Головною метою підготовки майбутнього фахівця вищою школою є формування компетентного професіонала, який відповідатиме затвердженим стандартам європейського зразка. Поняття «компетентність» досить широке і різноманітне. Тому при характеристиці пріоритету в компетентності виділяють поняття «компетентність» – у перекладі буквально означає добре знання чогось [3, с. 411].

Враховуючи політично-економічну ситуацію у світі, освіта у вищих навчальних закладах як ніколи потребує підготовки компетентних спеціалістів, здатних адаптуватися до умов, які диктує перспективне сьогодення, та використовувати свої знання та вміння у подальшій роботі. Питання формування цифрової компетентності та грамотності у підготовці майбутніх інженерів залишається відкритим та актуальним в усьому світі. Наприклад, Міністерство освіти, культури та спорту Іспанії у 2014 році створило «Спільну систему цифрової компетентності викладачів» (Marco comun de Competencia Digital Docente). З того часу Україна також розробляє й використовує готові нові цифрові навчальні матеріали для викладачів у контексті євроінтеграції.

У зв’язку із сучасним переходом до ринкових відносин та входженням

України до Європейського співтовариства стає зрозумілим, що реформування системи вищої освіти має базуватися на принципах, проголошених Болонською декларацією, і орієнтуватися на підготовку фахівців високого рівня цифрової компетентності та принципів інновацій.

Принцип інноваційности є основним принципом випереджаючої освіти. Вона передбачає створення необхідних умов для оперативного впровадження нових досягнень у різні ланки навчально-виховного комплексу (зміст, методи, методику, педагогічні технології). Держава як суспільний інститут визначає матеріальне забезпечення професійної освіти в цілому, суспільне замовлення на формування тієї чи іншої системи знань і поглядів тощо [4, с. 56].

Нові тренди в методиці викладання загальної фізики у вищій школі, спричинені пандемією COVID-19, тривалими «локдаунами» в суспільстві призводять до стрімкого впровадження інноваційних засобів навчання. Важливим етапом у функціонуванні освітніх технологій є розвиток нанотехнологій (комп'ютерних технологій), які дають змогу віртуально моделювати всі сфери життєдіяльності людини, а також розробляти інтерактивні ілюстрації досліджень фізичних процесів і явищ як в елементарній фізиці, та в інших галузях науки і техніки [5, с. 10].

Сьогодні нас дедалі більше хвилює питання, як підготувати сучасне молоде покоління до масштабного цифрового майбутнього, що постійно змінюється. Адже кому, як не нинішнім студентам, незабаром доведеться справлятися зі стрімкими глобальними змінами, такими як штучний інтелект, різноманітні нейроінтерфейси, VR та інші розумні технології, що дихають у спину. В таких умовах роботодавці, та й суспільство в цілому, починають цінувати зовсім інші якості, а саме адаптивність, здатність не тільки постійно вчитися, а й швидко «перенавчатися», готовність експериментувати та працювати в умовах невизначеності [6, стор.15].

Виклики 21-го століття вимагають не лише нових знань, а й нової системи організації навчального процесу, яка не відкидає класичні традиційні методи, а навпаки, посилюється використанням нових можливостей, засобів і методів

навчання. Така система, як завжди, має забезпечувати прогнозований стабільно високий рівень знань, а це можливо лише на основі змін, тестування та аналізу. Самі по собі зміни та експерименти базуються на досвіді та інтуїції, і саме вони можуть дати нові досягнення у вдосконаленні викладання як такого…

На Всесвітньому урядовому саміті в Дубаї 2020 у виступі генеральний директор «Tesla» і «Space-X» Ілон Маск окреслив важливий напрямок в освіті, зокрема сказав: - «Я вважаю, що найкраща аналітична основа майбутнього - фізика. Я б рекомендував вивчати процес мислення у фізиці, тому що спосіб мислення у фізиці є найкращим фреймворком» [7]. Уточнюємо «Framework» — фрейм, платформа, структура — інфраструктура програмних рішень, що полегшує розробку складних систем.

Результати. З огляду на вищевикладене, в Івано-Франківському Національному технічному Університеті нафти і газу України створено практичний посібник для виконання лабораторних робіт з курсу загальної фізики для студентів технічних спеціальностей та викладачів технічних дисциплін університетів (вищих навчальних закладів). Цей посібник розроблено та запропоновано для затвердження МОН України. Основою посібника є лабораторне моделювання, розроблене Physics Aviary під керівництвом Френка МакКаллі. З початком повномасштабного вторгнення російських окупантів на територію України розробник люб'язно дозволив використання цих симуляцій у навчанні українських студентів. Посібник НЕ надає готових алгоритмів розв'язування завдань, а пропонує студентам можливість самостійно дійти рішень і висновків, спираючись на набуті знання, власний процес мислення та методичні вказівки до виконання роботи. Вважаємо, що це сприятиме розвитку креативності та нестандартного інтуїтивного наукового мислення студентів.

Власне, це видання є першим у своєму роді повним посібником, поява якого зумовлена сучасними тенденціями розвитку навчального процесу вищої школи, зокрема гострою необхідністю оновлення методичного інструментарію навчання та викладання технічних дисциплін у новому формат, відмінному від звичного, що існує сьогодні [8, с.8].

Усі лабораторні роботи, що базуються на моделюванні фізичних процесів, розробленому Physics Aviary, супроводжуються навчально-методичним матеріалом, розробленим на кафедрі загальної та прикладної фізики (ЗПФ) ІФНТУНГ.

Філософія пропонованого впровадження ґрунтується на твердому переконанні, що студентські лабораторії повинні бути якомога більше практичними на реальному обладнанні. Що простішим є обладнання, тим більше студенти отримають від експерименту. Однак робота студентів із віртуальною версією лабораторії допоможе їм отримати набагато більше від живої лабораторії. Таким чином, усі ці лабораторії матимуть як живий компонент, так і віртуальний компонент для максимального потенціалу навчання.

Також існує думка, що студенти отримають від своєї роботи найбільшу користь, якщо значну частину роботи будуть виконувати вручну (мається на увазі оброблення результатів експерименту). З цієї причини надихає, що студенти заповнюють свої лабораторні звіти вручну та створюють або копіюють свої графіки на папері. Що стосується проведення лабораторних робіт, то найефективнішим способом використання цих робіт було б те, щоб студенти завершили віртуальну частину перед спробою виконувати частину лабораторної роботи в реальному часі. Це гарантує, що студенти будуть знайомі з типами вимірювань і обчислень, які вони будуть робити в лабораторії, і дозволить їм зосередитися на механіці використання фактичного обладнання. Залежно від часу, відведеного на лабораторні роботи, студенти можуть виконувати віртуальні частини завчасно вдома.

Незважаючи на те, що викладачі можуть мати багато студентів у авдиторії або недостатньо обладнання для роботи, ці віртуальні лабораторії можуть дозволити половині студентів почати з живої лабораторії, а інша половина працюватиме за столом у віртуальній частині лабораторії. Це справді може дати викладачу більше часу для роботи зі студентами, які виконують лабораторні роботи. Нарешті, ці віртуальні лабораторії є чудовим способом дати студентам, які пропускають живу лабораторію, принаймні деяке уявлення про те, що було

зроблено в лабораторії на занятті. Не ідеально, щоб студент пропустив лабораторну роботу, але набагато краще, щоб він виконав її віртуальну версію, ніж просто копіював дані або взагалі пропустив цю роботу.

Структура лабораторних робіт полягає в тому, що вони призначені для вивчення зв'язку між декількома змінними, щоб студенти могли з'ясувати, як ці змінні пов'язані одна з одною. Студенти візьмуть під контроль одну змінну та побачать, як зміна цієї незалежної величини впливає на іншу, залежну змінну. Студенти зберуть числові дані, побудують дані на графіку, а потім знайдуть математичне рівняння, яке пов'язує дві змінні. Як тільки вони встановлять цей зв'язок, вони використовуватимуть його для прогнозування вимірювань, які не проводилися в лабораторії. Це у подальшому буде важливим навиком для молодого науковця. Окрім пошуку математичних зв'язків між двома перевіреними змінними, завжди доцільно запропонувати студентам обміркувати, які інші можливі змінні могли б вплинути на результат, хоча якби ми не тримали ці параметри незмінними під час виконання лабораторної роботи. Важливо також підкреслити, що математичні моделі, які студенти побудують, часто мають обмеження, і варто використовувати ці результати з обережністю, оскільки прогнози робляться в більш екстремальних обставинах. Про це варто наголосити. Студентам важливо подумати про деякі помилки, які могли статися під час виконання лабораторних робіт, і про те, як ці помилки можна мінімізувати, щоб отримати кращі результати. Студенти повинні усвідомлювати, що помилки неможливо усунути, але їх можна мінімізувати, щоб зробити моделі більш точними.

Стосовно графічних результатів на вступних лабораторних заняттях варто зазначити, що ідея лінеаризації нелінійних графіків не є самоціллю. Основна мета полягає в тому, щоб вивести рівняння за допомогою вбудованих функцій підгонки кривої програми для побудови графіків, на яку є посилання в посібнику для студентів. На початку навчання варто попросити студентів повністю зображати графіки вручну та віднайти рівняння лінійних графіків вручну, знаходячи кут нахилу та точку перетину осі ординат. В основній частині процесу

навчання студентам слід дозволити використовувати програму для побудови графіків, щоб вони могли зосередитися на фізиці, вивченій у лабораторії, і не загрузнути у встановленні масштабів для осей чи обчисленні рівнянь вручну.

За можливості викладачі повинні завжди вітати віртуальні лабораторії, які проводяться зі студентами. В ідеалі ж жива частина лабораторної роботи буде точно відображати те, що було зроблено у віртуальній частині, але це не завжди можливо. Усі лабораторії представляють кілька варіантів того, як ви можете створити живий двійник, і, сподіваємося, можна знайти достатньо ідей, щоб змусити один із них працювати за певних обставин.

Посібник, який розроблено у ІФНТУНГ, та який вже понад два роки є у використанні студентами, схвалений методичною радою, має чіткі (однозначні) покрокові вказівки, але не містить теоретичного матеріалу, вивчення та засвоєння якого пропонується студентам на основі викладання теоретичного курсу викладача. Посібник охоплює всі розділи фізики, зокрема, механіку твердих тіл, рідин і газів, електрику, магнетизм, коливання і хвилі, оптику та елементи атомної й ядерної фізики. Практикум містить посилання на ресурс You Tube, ревізований законодавством України з 2021 року, містить розроблені інструкції до 48 віртуальних лабораторних робіт та 2 вступних заняття і рекомендований для викладачів і студентів вищих навчальних закладів.

Примітно, що ще у 2013 році була заснована Physics Aviary, яка почала створювати кросплатформні програми, які працюють майже на всіх пристроях, підключених до Інтернету, щоб допомогти студентам у всьому світі опанувати великі ідеї у фізиці [8, с.6]. Автор симуляторів стверджує, що робить усі ці ресурси доступними без реклами та безкоштовно для всіх, хто їх потребує. Як сказав Томас Джефферсон: «Той, хто отримує від мене ідею, сам створює нові ідеї, не применшуючи моїх; як той, хто запалює свою свічку від моєї, отримує світло, не затьмарюючи мене. Важливо щоб ідеї вільно поширювалися від однієї до іншої по всій земній кулі, бо моральне та взаємне навчання людини та покращення її стану, здається, були особливим і доброзичливим планом природи» [З листа до Ісаака Макферсона, який Джефферсон написав 13 серпня

1813 року].

На додаток до програм, згаданих вище у посібнику з лабораторії, у Physics Aviary є програми, які задовольняють численні потреби викладачів і студентів. Існують відкриті лабораторні роботи, які дають студентам і викладачам можливість незалежно змінювати багато різних змінних, щоб побачити, як вони вплинуть на поведінку системи. Є лабораторії, які надають студентам доступ лише до однієї змінної, щоб вони могли моделювати, як ця змінна впливає на систему. Створивши свою модель, вони можуть перевірити її, зробивши прогнози на основі випадково згенерованих даних, які вони не збирали в цій лабораторії.

Є програми, які є просто інструментами, які викладачі та студенти можуть використовувати для візуалізації складних понять. Деякі з них включають візуалізацію тривимірних векторів, доцентрового прискорення, результату змішування основних кольорів і візуалізацію сил на похилій площині. Існують інші інструменти, які студенти та викладачі можуть використовувати для побудови графіків і пошуку зв'язків.

Нарешті, є сотні математичних запитань з фізики - в усіх рзділах фізики, які студенти та викладачі можуть використовувати, щоб переконатися, що вони добре розуміють процедури розв'язування проблем. Кожного разу, коли студент перезавантажує програму, він отримуватиме зовсім інші значення та матеріали, тож змушений буде ще раз продумати весь процес. Це дозволить продовжувати працювати над задачею стільки разів, скільки потрібно, доки студент не відчує себе дуже комфортно з процесом, про який йдеться.

В своїй основі усі програми спрямовані на те, щоб студенти навчилися думати, вимірювати та вирішувати проблеми. Коли це можливо, студенти будуть змушені отримувати свої дані з аналогових інструментів, це допоможе їм розвинути здатність читати всі типи вимірювальних приладів, мір і ваг. Їм доведеться зробити судження та оцінити значення більшості програм. Повторення цих навичок у багатьох різних контекстах зробить оцінку та судження інтуїтивно зрозумілими для студентів, які регулярно користуються

цими симуляторами.

Спеціальні програми, що класифіковані як домашні завдання, допоможуть студентам освоїти складні поняття шляхом швидкого повторення ідеї. Вони включають навчання користуванню звичайним лабораторним обладнанням, таким як ваги з потрійною шкалою або градуйований циліндр. Основною метою завдань є те, що студенти, використовуючи їх, здатні покращити своє базове розуміння фізичних концепцій.

Великий філософ Сократ стверджував, що «хто хоче – шукає засоби, хто не хоче – шукає причини…».

Заснована десять років тому цифрова бібліотека AAPT Com PADRE - це мережа безкоштовних колекцій онлайн-ресурсів, які підтримують студентів і викладачів із знаннями фізики та астрономії. Матеріал випущено за ліцензією Creative Commons Attribution-Non Commercial-No Derivs, але безкоштовний для вчителів і студентів.

Отже, моделювання повинно набути широкого поширення у фізиці, як набуває поширення в інших науках. Крім того, багато традиційних предметів нашого технічного університету тепер мають обчислювальну складову, оскільки все більше науковців переконуються у важливості того, що кожен випускник повинен бути «інноваційно грамотним». Особливий інтерес, на нашу думку, представляє моделювання фізичних процесів. Вивчення фізики вимагає навчитися розробляти, тестувати та застосовувати моделі для пояснення або прогнозування фізичних явищ. Цей процес може бути значно полегшений за допомогою використання готових комп'ютерних моделей, і якщо студенти не беруть активної участі під час вивчення навчальної програми з фізики в розрахунках на основі комп'ютерного моделювання, вони втрачають значну частину того, що можна навчитися за допомогою таких прийомів. Лабораторні роботи з фізики на основі комп'ютерного моделювання надають студентам нові способи розуміння, опису, пояснення та прогнозування фізичних явищ, що дає новий погляд на поведінку системи [5, с.11].

Хоча метод моделювання можна використовувати без комп'ютера, на

сучасному етапі навчання використання комп'ютерних віртуальних лабораторних робіт дозволяє студентам вивчати складні та трудомісткі фізичні процеси, візуалізувати їх, отримувати певні результати, описувати та надавати їм оцінку. Доведено, що моделювання усуває слабкі сторони традиційного навчання шляхом залучення студентів до використання фізичних моделей задля опису, пояснення та прогнозування явищ. Використання моделей, кероване дослідження фізичних систем і концепцій є потужним підходом до спеціаьного навчання, тому що природа фізики передбачає симуляцію, а не анімацію, яка розв'язує математичну модель. Слід пам'ятати, що симуляція відображає припущення моделі, а не реальний світ [8, с.7]. Ось чому вважається, що додавання живого компонента до віртуальної лабораторії є важливим, щоб переконатися, що припущення моделі збігаються з реальним світом.

Важливою складовою у вивченні курсу фізики є розв'язування задач, за результатами яких можна передбачити ті характеристики, які базуються на розумовому аналізі виконавця, тому надалі йде активна праця над вдосконаленням програм, які передбачають миттєву перевірку результатів розв'язаної студентом задачі.

З урахуванням того, що у середній школі кількість годин на вивчення фізики з часом різко зменшується (за новими навчальними програмами), для ВНЗ видання із застосуванням елементів ШІ є актуальним як ніколи.

Для розгляду та ознайомлення з лабораторними роботами та інструкціями до них можна за посиланням [9] та висловити свою думку розробникам практичного посібника та автору.

Ми завжди раді, коли студенти вирішують вивчати фізику, яка є основою усіх технічних дисциплін і сподіваємося, що віртуальні роботи допоможуть їм дізнатися про науковий процес і шляхи розвитку науки як такої. Ми зробили все можливе, щоб надати студентам серію лабораторних робіт, які допоможуть їм розвинути свої навички як початківців - наукових мислителів і як жителів світу, в якому ми живемо, незалежно від того, чи планують вони присвятити своє життя науці, інженерії чи будь-чому іншому в іншій сфері. Ми сподіваємося, що деякі

з навичок та ідей, які вони розвинуть під час роботи в запропонованій лабораторії, залишаться з ними і зроблять їх кращими в тому, що б вони не робили, та який життєвий шлях вони б не обрали.

Перші дані, зібрані нами, й представлені у таблиці 1, показують, що використання цих симуляторів з фізики у вищій школі мають неабиякий інтерес у світі. Зокрема, за даними Google Analytics встановлено, що Україна, за рахунок студентів ІФНТУНГ, знаходиться на другому місці за використанням цих програм віртуальних лабораторних робіт та розв'язування задач з фізики. У цьому списку Україна випереджає Канаду та Англію. В таблиці 1 наведено статистику з серпня 2023 року по лютий 2024 року.

Як відомо, сприймати нове важко, тому заради розвитку суспільства та оновлення методики викладання фізики у ВНЗ варто ламати стереотипи та пробувати щось нове.

	Country	Users	New users
		658,339 100% of total	666,362 100% of total
1	United States	547,259	554,766
2	Ukraine	15,276	15,448
3	Canada	14,921	14,821
4	Philippines	6,486	6,546
5	Mexico	6,452	6,393
6	United Kingdom	5,015	4,962
7	Australia	4,729	4,712
8	United Arab Emirates	4,501	4,443
9	Thailand	4,088	4,083
10	Indonesia	4,069	3,935

Таблиця 1. Таблиця статистичних даних із застосування віртуального програмного забезпечення моделювання фізичних процесів у вищій школі світу.

Звички, вироблені під час цих лабораторних робіт, чи розв'язування задач допоможуть студентам розвинути певні навички, які зроблять їх кращими мислителями та допоможуть зрозуміти, як набуваються, перевіряються та поширюються знання. Сподіваємося, що під час навчання за допомогою цих пропонованих ресурсів студенти покращать свої навички спостереження, збору даних, моделювання систем, щоб побачити, як вони працюють, розмірковуючи над помилками, які можуть існувати в різних методах, і знаходячи не лише межі отриманих знань, а й шляхи їх застосування. Зараз, більше ніж будь-коли, є люди, які намагатимуться змусити студентів повірити у всілякі хибні ідеї, і є надія, що завдяки ретельному вивченню кількох обраних тем студенти дізнаються про процес, за допомогою якого можна отримати справжні знання.

Висновки.

Було розглянуто напрям нової методики навчання в фізиці, і вважаємо, що запропонована методика навчання сприяє розвитку самостійності мислення студентів, уміння слухати та враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловлювати власну. За допомогою цього методу студенти мають можливість продемонструвати та вдосконалити свої аналітичні навички, навчитися працювати в команді та знаходити найбільш раціональне рішення поставленої проблеми.

Було розглянуто вплив застосування віртуальних лабораторних робіт на сприйняття студентами процесу навчання як такого, що довело факт надання студенту можливості перевірити теорію на практиці, активізувати свої здібності, творчо мислити. З іншого боку, практична ситуація викликає інтерес до процесу навчання, оскільки стає зрозуміло, яких теоретичних знань не вистачає для вирішення проблеми.

KAPITEL 4 / *CHAPTER 4* [4]
PEDAGOGICAL FIELD OF KNOWLEDGE: FORMATION, DEVELOPMENT AND ACTUAL PROBLEMS OF MODERNIZATION

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-011

Вступ

Однією з найважливіших галузей знань у сфері науки є педагогічна.

В умовах сьогодення система освіти України обрала свій шлях євроінтеграції, тому максимально виходить з-під впливу радянської епохи та невпинно впроваджує все більше змін в усі сфери життя відповідно до європейських норм і стандартів.

За останні роки пандемія коронавірусу, російська збройна агресія, російське повномасштабне вторгнення в Україну, невпинний розвиток технологій та перехід освітнього процесу на дистанційне навчання викликає чимало проблем та прогалин, які потребують уваги та пошуку ефективних шляхів для їх вирішення.

Формування, розвиток та модернізація будь якої галузі знань є складним тривалим багатогранним процесом, що потребує поетапної реалізації шляхом виконання численних оперативних завдань, відповідної послідовності та постійної модернізації.

4.1. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Становлення та розвиток педагогічної галузі знань в освітній системі України зумовлює велику кількість педагогічних викликів, що потребує постійного дослідження цієї сфери вченими та науковцями.

Зокрема, варто виділити наступних вчених, які присвячують свої праці вивченню дапого питання.

Наприклад, вченими та науковицями з України є: Ольга Бондаренко, що

[4] ***Authors:*** *Marchuk Natalia Anatoliyivna*

спеціалізується на питаннях формування української освіти, її інтеграції в європейський освітній простір, розвитку міжкультурної компетентності; Ірина Запорожець - досліджує питання оновлення освітньої політики, реформування освітньої системи та її адаптацію до європейських стандартів; Маргарита Герасимчук – вивчає питання підготовки педагогів до реалізації освітніх реформ та модернізації вищої педагогічної освіти; Елеонора Фаріон, яка активно працює над дослідженням впливу євроінтеграції на розвиток освіти в Україні.

Серед зарубіжних дослідників, варто звернути увагу на Крістофера Хупера, що є британським вченим, який вивчає вплив європейської інтеграції на системи освіти в країнах Європейського Союзу; на Марію Стрижак, яка є вченою з Польщі, що займається дослідженням процесів адаптації польської освіти до інших аспектів педагогічних змін; на Карлоса Альвареса – іспанського дослідника, який займається аналізом впливу європейської інтеграції на освітні системи країн Південної Європи; на Емму Сміт: британську вчену, яка досліджує питання співпраці між країнами в галузі освіти та розвитку педагогічних стратегій у зв'язку з євроінтеграцією.

Також, актуальними проблемами в сфері педагогічних наук займалися такі вчені як А.В. Ворожбит [1, С. 47], А.М. Гуржій [2, С. 3], Ю.О. Жук [3, С. 73] та інші вчені.

Ці та велика кількість інших дослідників внесли та активно вносять свій вклад у розвиток педагогічної науки в умовах євроінтеграції, допомагаючи зрозуміти та вирішити складні виклики, що виникають у зв’язку з інтеграцією країн у європейський освітній простір.

4.2. Історія становлення та визначення поняття педагогічної галузі знань в освітній системі України

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року, галузь знань – гармонізована з Міжнародною стандартною класифікацією освіти

широка предметна область освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей. [4]

Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 266 від 29 квітня 2015 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 674 від 27.09.2016, № 53 від 01.02.2017 та № 1392 від 16.12.2022). [5]

Проаналізувавши велику кількість визначень і тлумачень поняття педагогічна галузь знань, приходимо до дефініції, що це галузь, яка вивчає процес навчання та виховання, методи його здійснення, принципи і технології педагогічної діяльності, а також психологічні, соціологічні та інші аспекти, пов'язані з освітою та розвитком особистості.

Педагогіка як наука та окрема галузь знань почала досліджуватись досить давно. З давніх часів багато вчених і філософів внесли значний вклад у її формування та розвиток.

Зокрема, у цій області були такі дослідники: видатний давньогрецький філософ, теоретик виховання, педагог, учень Сократа, що вивчав питання виховання в своїх творах, зокрема в «Державі» і «Законах» – Платон (427-347 до н.е.). [6]

Питання виховання, навчання та розвитку особистості у своїх працях вивчав Учень Платона – Арістотель (384-322 до н.е.), який очолював засновану Олександром Македонським школу – Лікей. Також, його дослідження у цій області можна прослідкувати у працях «Нікомахова етика» та «Політика». [6]

Народження педагогіки як окремої самостійної науки пов’язують з ім’ям видатного чеського педагога Яна Амоса Коменського (1592-1670). Його головна праця «Велика дидактика», яка була вперше видана в Амстердамі у 1654 році, є однією з перших фундаментальних науковопедагогічних творів. Провідні її положення не втратили свого значення і сьогодні. [7]

Французький філософ та великий гуманіст Жан-Жак Руссо (1712-1778) вніс важливий внесок у розвиток педагогіки, особливо у теорії розвитку дитини та

природного методу виховання, часто порушував педагогічні проблематики, піднімав питання «сентиментальної педагогіки», виступав за гармонізацію людини, природи та соціуму.[8]

Швейцарський педагог Йоганн Генріх Песталоцці (1746-1827) розвинув ідеї про індивідуальний підхід до дітей та важливість навчання через діяльність. Італійська лікарка та педагог, Марія Монтессорі (1870-1952), розробила методику навчання, яка стала відома як «Монтессорі», яку до речі як унікальну та досить дієву активно проваджують у систему виховання та навчанні дітей.

Повномасштабне російське військове вторгнення на територію України зумовило значні труднощі й проблеми для розвитку вітчизняної освіти, що не так давно ступила на шлях євроінтеграційного вибору та запустила відповідні реформаційні процеси.

Зокрема, в умовах переходу багатьох навчальних закладів України на дистанційну освіту під час пандемії коронавірусу, а починаючи з 2022 року, у зв'язку з перериванням навчального процесу та необхідністю перебувати в укритті під час постійних повітряних тривог через ракетну небезпеку та інші загрози зі сторони країни-агресора, реалізація освітніх програм у відповідності до європейських стандартів та отримання учнями і здобувачами високого рівня знань стало досить проблематично, а у населених пунктах, що потрапили під окупацію – взагалі неможливо.

Дійсно, проведенні у 2022-2023 роках дослідження міжнародного оцінювання знань учнів в рамках програми PISA показало зниження успішності порівняно із 2018 роком (коли було проведено перше дослідження PISA).

Тому наразі перед нашою державою поряд з необхідністю розвитку й модернізації педагогічної галузі знань та системи освіти України загалом більш важливішим є питання як зберегти освіту.

4.2. Основні напрямки педагогічної галузі знань

Основними напрямами, які включає в себе педагогічна галузь знань є наступні.

1. Методика навчання – охоплює розробку та використання методів, прийомів, засобів навчання та виховання, а також організацію навчального процесу для досягнення найкращих результатів.

2. Теорія і практика освіти, що включає вивчення принципів і засад освіти, розробку програм, планування та аналіз навчального процесу, вирішення практичних завдань, пов'язаних з навчанням і вихованням.

3. Педагогічна психологія, яка вивчає психологічні аспекти навчання і виховання, розвитку особистості учнів та здобувачів, врахування індивідуальних особливостей кожної особи.

4. Соціальна педагогіка, що досліджує взаємодію між освітою та соціальним середовищем, вивчає розвиток соціальних навичок і здібностей, поведінку особистості в умовах соціальних відмінностей та конфліктів.

5. Сучасні тенденції в освіті, які досліджують новітні підходи до навчання та виховання, впровадження інноваційних методів та технологій в освітній процес.

6. Методи діагностики та оцінювання, що означають використання інструментів для вимірювання знань, навичок і компетентностей здобувачів, учнів, а також аналізу результатів навчання для покращення навчального процесу.

7. Спеціальна педагогіка, яка включає розробку підходів до навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі дітей з інвалідністю, обдарованих дітей, дітей зі специфічними освітніми потребами тощо.

Усі ці аспекти складають основу педагогічної галузі знань, яка постійно розвивається, адаптується та модернізується до сучасних потреб освітнього процесу і суспільства в цілому.

Досить багато років Україна обрала свій шлях як курс євроінтеграції усіх сфер суспільного життя, зокрема й сфери освіти і науки. Свідченням цього є болонський процес, розвиток якого відображається й у вітчизняному освітньому просторі. [9]

За роки впровадження даного процесу освітня система Україна зазнала значних змін і модернізації. Якщо розглянути рівень шкільної освіти, шлях євроінтеграції здійснювався через формування в учнів предметних компетентностей, трансформації змісту навчальної програми та завдань, запровадження єдиного стандартизованого оцінювання навчальних досягнень учнів державного (ЗНО) та міжнародного (міжнародні порівняльні дослідження якості середньої освіти – TIMSS, PISA, PIRLS) рівнів; підвищення якості дошкільної та передшкільної освіти, вдосконалення і постійного навчання педагогів та вчителів; обмін досвідом з шкільними закладами інших країн.

Також, вагомими змінами є трансформації, що базуються на нових принципах, умовах та передбачають створення привабливої та інклюзивної професійної освіти, якісної та перспективної професійної освіти та фахової передвищої освіти (I-VET), доступної та орієнтованої на побудову успішної кар'єри професійної освіти протягом життя (C-VET); системи, що засновується на навчальних досягненнях і орієнтована на визнання результатів неформальної та інформальної освіти; загальноєвропейського освітнього простору для підвищення кваліфікації, досвіду викладачів сектора професійної освіти та підготовки то розширення можливостей міжнародної мобільності здобувачів та педагогів і викладачів.

Досить важливим проектом є програма Європейського Союзу Ерасмус+ 2021-2027, що спрямована на розвиток сфери освіти та зміцнення відносин з європейськими країнами. [10]

Основними аспектами даної програми є освіта, професійна підготовка, молодь та спорт; проєкти, стипендії, гранти, обміни, співпраця, міжнародні події, мережі, ресурси; зосередження на європейському та міжнародну виміру; інклюзивність та доступність для всіх; постійний розвиток відносин та

поглиблення співпраці Європейського Союзу з іншими країнами світу.

4.3. Актуальні проблеми та питання, що виникають в процесі модернізації педагогічної галузі знань

Адаптація освітньої системи України, педагогічної науки та її постійне вдосконалення потребує вирішення низки таких питань на державному рівні.

1. Підвищення якості освіти і підготовки педагогів. Це означає вдосконалення підготовки педагогічних кадрів, впровадження новітніх методів навчання та оцінювання.

2. Міжкультурна компетентність. Педагоги повинні бути готові до роботи з учнями різних культурних та мовних груп.

3. Мовна політика. Існує вимога перегляду мовної політики в освітній системі, поширення та обов'язкове вивчення, заохочення та впровадження англійської мови як однієї з основних робочих мов багатьох міжнародних та європейських організацій.

4. Інтеграція інноваційних технологій. Європейські стандарти, які відповідають розвитку суспільства та цифровізації усіх аспектів життя передбачають використання інноваційних технологій у навчальному процесс учнями, здобувачами, викладачами, педагогами і адміністрацією навчальних закладів. Таким чином, усі залучаються до процесів інформатизації та потребують навчань і підготовки до ефективного використання цих технологій у своїй практиці.[11]

5. Фінансування та інфраструктура. Є потреба в значних інвестиціях у освітню інфраструктуру, підвищення фінансування освіти.

6. Збереження національної ідентичності. Важливо зберегти і розвивати національну ідентичність та культурну спадщину, не втрачаючи при цьому конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці.

Також, існують актуальні проблеми модернізації педагогічної галузі

міжнародного характеру, тобто ті, які вирішуються шляхом орієнтованості на міжнародні норми та потребують впровадження знань в умовах комплексного підходу та співпраці між різними зацікавленими сторонами (країнами), щоб забезпечити успішну інтеграцію освітньої системи до європейських країн.

Тому, в цьому аспекті існують також наступні проблемні питання соціального характеру щодо інтеграції та модернізації педагогічної галузі знань:

- реформація навчальних программ шляхом перегляду та адаптації національних навчальних програм через різницю в культурних, історичних та політичних контекстах між країнами;
- продовження втілення практики міжнародних оцінювань, наприклад, таких як PISA (Programme for International Student Assessment – Програма міжнародної оцінки учнів), для порівняння успішності освітніх систем різних країн;
- створення нових можливостей для розвитку освіти (курси за додаткову плату; потреба у забезпеченні інформаційними технологіями для якісного виконання домашніх завдань, для індивідуального навчання), що в свою чергу може поглибити різницю між багатими та бідними шарами населення;
- забезпечення незалежності вищих навчальних закладів, щоб забезпечити вільний обмін ідей та зберегти академічну свободу;
- підвищення рівня глобального громадянства та культурного й міжкультурного розуміння у навчальних програмах;
- розвиток STEM-освіти, що збільшить увагу до науки, технологій, інженерії та математики (STEM) та дозволить українським студентам отримати навики, які будуть важливими в сучасній епосі техноглобалізму.

Усі ці проблеми варто розглядати комплексно та у контексті конкретних потреб та характеристик кожної країни, враховуючи взаємодію між освітніми системами Укаїни та країн-членів Європейського Союзу та інших країн.

На нашу думку, найбільш проблемними питаннями на шляху розвитку й модернізації педагогічної науки Уаїни була непослідовність освітньої політики та нехтування потребами вносити кардинальні зміни до усіх галузей та рівнів

освіти, що цього потребують, в тому числі терміновою підготовкою нових кадрів з іншим якісно новим рівнем критичного мислення, готовністю до впровадження новітніх технологій та відмови від бюрократії та від радянських догм.

Висновки

В результаті нашого дослідження визначено найбільш актуальну проблематику педагогічної галузі знань в умовах модернізації та опрацьовано шляхи їх вирішення, які спрямовані на покращення освітнього процесу, його реновацію, підвищення ефективності, рівня якості та адаптації до сучасних вимог та викликів, підготовці конкурентоспроможних спеціалістів, які будуть затребувані як в межах нашої країни так і на європейському й світовому ринку праці.

Модернізація та реновація освітнього процесу й простору з орієнтацією на європейські освітні принципи і культуру сприяє підвищенню якості самого навчального процесу і отриманих знань та навичок; сформує новий якісний рівень власне процесів викладання та навчання; просуватиме мобільність студентів і викладачів та кроскордонне співробітництво; посилить «трикутник знань» шляхом взаємодії освіти, досліджень та інновацій та запровадить механізми ефективного управління й фінансування у галузі вищої освіти. Все це означатиме збільшення кількості випускників вищих навчальних закладів в особі професійних спеціалістів та підготовлених до різних викликів працівників здатних до самоосвіти та постійного вдосконалення й розвитку.

В сучасних умовах наша країна як ніколи мотивована сформувати новий, якісний та значно вищий за теперішній рівень освіти, зокрема, рівень викладання та трансформацію знань, мислення та принципів діяльності сучасних педагогів, які власне й нестимуть в освітній простір нові ціннісні орієнтації навчальних програм шляхом використання інновацій у процесі викладання та сприятимуть створенню механізму формування у учнів та здобувачів умінь і якостей сучасної успішної європейської особистості.

KAPITEL 5 / CHAPTER 5 [5]
SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CAUSES OF JUVENILE CRIMINAL BEHAVIOUR

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-024

Introduction.

It is necessary to consider a crime and a criminal in dialectical consonance. Otherwise, it is impossible to understand the sources of a criminal act and identify its mechanism of commission. After all, like any human behaviour, criminal behaviour has two main groups of features: a person's motives, purpose, and intention are subjective ones, and physical acts are objective ones. Before coming into actions dangerous to society, crime goes through the stage of internal and psychological maturation. A person first decides and only then commits a crime. The determination of an individual to commit a crime is called an intent. To commit a crime intentionally means to be aware of the nature of one's act, foresee its social danger and consequences, and allow it consciously. Therefore, the nature of the intent primarily indicates how a criminal felt about the crime he committed.

At the same time, the intention differs in the degree of deliberation of the crime: whether it arises suddenly or is prepared long before the crime is committed, whether it is the result of circumstances formed unexpectedly or specially chosen conditions. After all, to assess how morally neglected and socially dangerous a person is, it is necessary to determine how he or she decided to commit a crime. Of course, a predetermined intention indicates a greater danger of the crime and the criminal than the intention that suddenly arises as an emotional attitude to certain unexpected circumstances.

Depending on the peculiarities of a juvenile law breaker's intention, it is possible to distinguish three main groups. The first are those who intend to commit an offense, and the crime is suddenly committed. The second are those who consider an illegal action in advance and prepare for its commitment. Still others intend to commit a crime in advance, but sometimes their intention arises suddenly.

[5]**Authors:** *Spytska Liana*

The first group is characterized by considering an unlawful intention as a socially dangerous reaction to the current circumstances. A juvenile usually does not think in advance about a criminal act or ways and means of achieving a criminal result. Moreover, sometimes, even a few minutes before committing a crime, he does not think about it. The determination to act in one way and not otherwise often manifests itself unexpectedly for a young person and is quickly realized in deeds and actions. That is why it is possible to point to a juvenile's intention as a form of guilt that arises depending on the situation as a reaction to an unforeseen situation.

The second group is characterized by criminal intent, resulting in a superficial and contradictory awareness of social harm. This is expressed in the fact that most adolescents and young men are aware only of the actual side of their act (the actions and a subject of encroachment) when deciding to commit a crime. At the same time, they do not know how to assess the social significance of their act and its harmfulness to the interests of society.

For the third group, the peculiarity of criminal intent is manifested in its focus. It is expressed in the desire to achieve criminal consequences and is determined by the purpose of the crime and its result. Its specificity is primarily in the fact that adolescents or young men do not often have a clear idea of the purpose of the criminal act. Arguments like 'I felt like doing it,' 'I do not know how it happened,' and 'I did as the next man' are often used to explain the reasons for the crime. The specificity is also expressed in the fact that among adolescents and young men, in contrast to adults, contradictions between the purpose of the act and the means of achieving it are standard. Thus, in juvenile crimes, the focus of an intention and its purpose are commonly not antisocial. There is a criminal act without a criminal purpose where they protect their friend's or their dignity, a desire to help another person or build up self-esteem in the eyes of peers, and so on. The specificity of a juvenile's intention is determined by the fact that the psychological source of an intention and goals of the act is age motivation, a set of specific pathogens (motives) that determine a young person's behaviour.

Presenting main material. As a rule, the motives for criminal acts committed by

adolescents and young men are quite different and superficial. They show a pronounced childish motivation. The motives for juvenile delinquency are manifested mainly based on the group actions. As a rule, the most common motives are respect, street credibility, and mimetic response motives, as well as building up self-esteem in the eyes of peers. The fact that most young people commit a crime in a state of intoxication when adolescents and young men lose control over their actions and their motives, to some extent, has a significant impact on motivation. Hence, a relatively high percentage of so-called unmotivated crimes or acts, the internal causes of which cannot be determined by a juvenile. It should always be considered that both juveniles and adults do not always realize the motives for criminal behaviour.

In cases where a juvenile has a clear idea of his motivation for a crime, it often turns out that the contradictions between the level of juvenile harassment and the possibility of satisfying it have a severe impact on him. Adolescents and young men often have exaggerated claims, first of all, of a material nature: to have a certain thing, some pocket money, beautiful and fashionable clothes, etc. If not satisfied, these claims can lead to the development of selfish motives embodied in criminal encroachments on state and personal property.

If to group the most important motives for juvenile delinquency, most of them are characterized by:

– a desire (including by breaking the law) to demonstrate courage, bravery, and determination to peers;

– a senseless determination to commit an offense is expressed in a reckless, socially dangerous act;

– a mercenary attitude towards harassment, for which a juvenile is ready to break some legal prohibitions.

Thus, a young person is motivated to commit a criminal act by something else but unconscious disrespect for the law, lack of an antisocial position, or ideological conviction. For a person, the first place takes a distorted, misunderstood authority among peers, which is more critical for him in a given situation than the interests of society and its members. A person who breaks the law is one who, in a state of

intoxication or being under the influence of a group, does not know how to assess the impulse that has arisen correctly. As a result, he cannot interpret it losing a sense of responsibility for his actions.

Nevertheless, no matter how superficial and elementary criminal intentions may seem, they are still so strong that they can dictate the terms of illegal behaviour to a juvenile. They are so stable that they may determine a relatively long determination for a criminal act. They are so effective that they can be embodied in various criminal acts in different situations. For all their naive and childish motivations, these motives are antisocial in their content and are determined as both minor and severe crimes.

Wrongdoings are most frequent in micro-settings or small social units. After all, a person takes his first steps in small groups and collectives (family, school, various kinds of associations, on the street, among peers and adults). These collectives and groups function as a specific situation that constantly and actively affects adolescents and young men.

The family is the first collective that develops the concept of how to live, what to know, how to behave, and so on. In the family, a young person acquires the first practical skills of relationships with others, assimilating the norms that regulate these relationships. Here, for the first time, there is a conflict between two concepts: what I want to do and what I must not do. All this determines that most character traits that characterize an adult criminal (as well as any other personality) are rooted in the early years of his life. After all, even an adult often looks at phenomena through the prism of assessments and concepts developed in childhood.

A juvenile crime is a specific and sad indicator of unfavourable living conditions and the upbringing of an adolescent and a young man in the family.

The most important factors that negatively affect the development of personality in the family are:

– raising a juvenile in a single-parent family (absence of one of the parents);

– defects in the family structure, mainly in the moral atmosphere of family relations;

– drawbacks in the relationship between parents and children, which are most

clearly expressed in the phenomena of neglect.

The absence of one of the parents violates the integrity of the family as a collective and causes a weakening of educational functions. There are gaps in the organization of control over the child's behaviour; as a rule, the level of exactingness decreases, and the entire psychological climate of family relations changes. However, the external atmosphere that usually develops around the destroyed family negatively impacts a juvenile: genuine and ostentatious sympathy, condemnation of the one 'who is guilty,' and so on. Careless comments, reckless actions, and accidentally intercepted glances of neighbours, acquaintances, and relatives hurt an adolescent and a young man. A person experiences feelings of personal inferiority and redundancy. This often becomes the basis for developing a negative attitude towards the environment, norms, rules, and principles of behaviour.

The point is that a father would not only have a severe educational influence on his son but also restrain him from immoral and dangerous societal acts. The main thing is that those internal psychological layers that determined the possibility of penetration and implementation of motives for criminal behaviour would not have been developed.

An adolescent or young man tries to make up for the absence of one of the parents by imitating other persons, primarily criminals. The absence of one of the parents gives rise to a painful state of inferiority in everyday life and the personality itself. Hence, on the one hand, it results in isolation, bitterness, vindictiveness, and, on the other hand - the desire to achieve authority among peers at any cost to prove that he deserves a more prestigious place and position. Moreover, finally, another trait is a specific form of envy, expressed in the following phrase: 'If I had had a father, I would have had the same material goods as my peers have.'

Deviations from the norm in the behaviour of family members affect the entire spiritual world of the juvenile and his actions. As a rule, such families bring up young people who have adopted from adult family members a cynical attitude to moral values, disrespect for the people around them, and a negative attitude towards social norms and rules of behaviour. Usually, these adolescents and young men most often play a leading role in juvenile criminal groups.

The behaviour of such family members has a considerable influence on the motive and nature of juvenile crimes. Compared to other categories of young criminals, intentional illegal acts are more often observed here. At the same time, the crime is usually based on carefully planned and strong motives.

Brutality, humiliation of human dignity, and immoral actions of adults in such families embitter an adolescent and a young man and thus contribute to developing such motives as revenge and bitterness. On the other hand, such a family atmosphere gives rise to a peculiar psychological reaction of a juvenile expressed in defending his human dignity, asserting himself in the family and among peers. When a family has previously convicted persons, alcoholics, and drug addicts, it establishes the psychology of self-interest and greed in family relations. This fact cannot but harm the motivation of the juvenile's behaviour.

Serious drawbacks in the relationship between parents and children characterize families with deviations from the norm and single-parent families. These drawbacks are most pronounced in neglect with the weakening or lack of control over adolescents. Neglect is a concomitant element of juvenile crimes, one of the sources of socially dangerous actions and deeds.

Severe consequences, for example, are caused by the lack of proper control over the development of a juvenile's needs: unreasonable satisfaction with any whims of an adolescent and a young man, lack of control over the use of the money available to him, inability of parents to protect them from smoking, consuming alcoholic beverages, etc. The supreme motive of their deeds and actions is selfishness, often leading to breaking the law.

It is difficult to overestimate the danger reflected in such forms of neglect as giving an adolescent or a young man free rein to selfish actions and immoral acts. It is dangerous when they are not ready to plan their free time in a civilized manner independently. Cultural leisure means that people involved in it are socially educated. Otherwise, playing sports, for example, is entirely compatible with delinquency. Planning an adolescent's free time with many activities and developing him spiritually is necessary. Then, he will be able to choose the correct behaviour patterns and, in an

unfavourable situation, will actively strive for cultural leisure but not passively wait for people to start entertaining him.

Children have to pay for their family's mistakes in upbringing. They often become helpless when meeting with stronger and morally corrupt people. Having no experience communicating with people, they willingly make contact with persons dangerous to society, who make them similar in their thoughts and behaviour. As an instrument of someone else's will, adolescents take the path of committing crimes, involving their peers in socially dangerous activities.

Unfavourable conditions of family upbringing are only the initial link in the chain of circumstances that a juvenile delinquent faces. The older an adolescent gets and the wider his social circle, the greater the number of factors affect him. A more significant place in his life begins to be occupied by friends, peers, and adults who are not his relatives. Every year, more and more of the adolescent's attention is attracted by the people around him, their actions and behaviour. He takes their thoughts, assessments, and judgments more and more seriously. By the time of the legal liability age, an adolescent is already in various contacts with peers and adults, has some experience communicating with people, and begins to determine his attitude to them and the immediate environment consciously.

It is difficult to exaggerate the harm to crime prevention caused by adult instigators and organizers of juvenile crimes. However, it is necessary to understand that those most often involved in criminal activities are adolescents and young men who are already prepared for this to some extent. Many of those involved are juveniles who were brought up in unfavourable family conditions and have already learned some negative traits from the domestic environment: greed, self-interest, disrespect for elders, cynical attitude towards women, etc.

Another thing is a group of juveniles who committed a crime on their own, without the participation of adults. Committing a group crime is usually preceded by a long acquaintance of adolescents and young men, joint free time spending, and a community of activities, interests, and hobbies. A criminal group gradually grows out of previously formed group relations. In these relationships, the negative influences of

everyday life and age characteristics take on the most degenerate forms: increased emotionality is expressed in intemperance; the desire for self-assertion – in brutality, rudeness; the desire to be an adult – in cynicism, vulgarity; lack of labour skills – in contempt for the work of other people, etc. Cynical evaluations and judgments, supported by the group, begin to be perceived by adolescents and young men as a rule and principle of behaviour. All these result in the more incredible determination of the group to commit crimes and perform antisocial activity. This is expressed, in particular, in the mandatory participation of each group member in group crimes.

Adolescents and young men join a criminal group, as a rule, voluntarily, without external coercion. After all, in the psychology of a criminal group, there are undoubtedly elements that attract a juvenile: false romance, false heroics, cynical assessments of certain phenomena, straightforward judgments about the prohibitive aspects of life, and so on. Under the influence of this psychology, a juvenile begins to restructure his views and ideas about the people around him, society as a whole, and personal and social goals and objectives more and more significantly. Ultimately, the negative influence of the group finds its logical conclusion either in episodic crimes or in a system of socially dangerous group actions.

Thus, antisocial manifestations among juveniles are closely related to the existence of criminal groups. These groups are a manifestation of the highly negative impact on adolescents and young men of unfavourable conditions of family upbringing, as well as the negative impact of the domestic environment in the yard, in the street, communication with criminal elements, etc.

Consequently, the development of a juvenile lawbreaker is influenced by many circumstances. Some circumstances play the role of direct causes of criminal acts. They determine the process of forming socially harmful motives, encroachments, and peculiarities of their embodiment in dangerous actions and deeds for others. Other circumstances act as conditions that determine the persistence of these causes and facilitate their manifestation in juvenile delinquency. As a rule, they strengthen the effect of causes to commit criminal acts. They are the mandatory factor on which the causes of socially dangerous activities of adolescents and young men are realized.

The first group includes negative factors of family upbringing and everyday life. Whatever category of juvenile delinquents is taken, they all acquire their first harmful content in the family and domestic environment. The environment introduces into the juvenile's program of motives and behaviour those negative traits that later manifest in criminal and immoral actions.

The second group includes factors in the educational process organization in secondary schools, colleges, and industrial collectives. The shortcomings of this kind of upbringing can play a negative role in a juvenile's behaviour. In the same cases, when a young person is influenced by harmful elements of family and domestic relations, there is a fundamental basis for socially dangerous personality development.

A juvenile delinquent is a volatile and dynamic personality with a strange inconsistency of judgments, conclusions, motives, behaviour instability, illogical deeds, actions, etc. In the psychology of the lawbreakers, there is a unity of incompatibility: the duality and contradiction of the very basis of the personality, its relation to society, the people around him, and the norms and rules of behaviour.

Obviously, the contradictory nature of psychology is characteristic of adolescence in general. Moreover, the development of the personality of this age can proceed only based on overcoming internal contradictions and their unity and struggle.

The internal contradiction of a lawbreaker's personality has several peculiarities. The main one is that the contradictions of the spiritual world manifest in a social orientation that seems incompatible within the framework of one personality: positive and negative. This means that in the system of motives of an adolescent and a young man who have committed an offense, as a rule, there is a pronounced internal conflict between the moral attitude to social values and valuable activity, on the one hand, and the immoral, cynical attitude to norms and rules, which is expressed in antisocial activity, on the other. The second peculiarity lies in the fact that the internal conflict of the individual is resolved in specific and most tense life situations in favour of the negative orientation of antisocial aspirations. The crime of a juvenile is often the wrong solution to the internal conflict of the individual, who is at the stage of the most essential development of social qualities.

Antisocial character traits and qualities of a person are always intertwined and interact with his positive character traits and qualities. There are no negative personalities, even among the most hardened criminals, not to mention juvenile delinquents. There are always elements of positive beginnings in their views, based on which it is possible to prevent violations of social norms and correct or re-educate a lawbreaker. The most common among young delinquents and criminals are such positive traits as love for parents, relatives, etc.

An analysis of the internal contradictions of a juvenile delinquent's personality allows the conclusion that contradictions manifest in the most acute form of moral consciousness. They embrace the personality and the entire spiritual world and find the most striking expression in this person's attitude to moral norms. The duality of the moral views of the juvenile, his attitude to the norms of morality, is most often manifested in the fact that he seems to have two morals: one is for society, and the other is for himself. The first one, as a rule, is hypocritical, covers up disrespect for society and its requirements, and has an indifferent attitude toward the people around and their interests. The second one is usually quite cynical and selfish, indicating spiritual poverty and the lack of a practical societal goal.

A young man sometimes disguises himself sophisticatedly to form a favourable impression on others. However, all the shortcomings are revealed in a conflict situation that requires an uncompromising choice between good and evil. Indeed, in comparison with the usual conditions of human activity, conflict circumstances, especially if they arise suddenly, cause a state of increased mental tension in a person. Moreover, this drastically reduces, and sometimes nullifies, the ability to mask one's true feelings, thoughts, and intentions.

In adolescence, the duality of the individual's moral values is gradually overcome. However, even in this age period, an internal contradiction in attitude to the norms of morality is often revealed. This often happens against the background of active development of views and a critical attitude to the surrounding phenomena. In young men, there is a contradiction between formally assimilated ideas (including those of moral order), on the one hand, and the inability to use them critically to explain

phenomena and guide their behaviour, on the other hand. Often, such a contradiction finds a way out in deeds and actions directed against socially formed values. The internal contradiction of the worldview determines the duality of moral positions and the gradual transition to the position of cynicism.

The contradiction of the moral consciousness of a juvenile is one of the essential psychological prerequisites that determines the emergence of incentives for illegal actions and deeds. The duality of morality is most conducive to developing such motives of antisocial activity as greed, self-interest, revenge, and bitterness.

The moral contradictions of juveniles are directly manifested in the logic of deeds and actions. It would be more accurate to point out that contradictions are manifested in the absence of such logic.

The duality of moral traits and attitudes makes a juvenile incapable of consistent actions in various conditions. Having no stable moral criteria in evaluating the actions of others and his own, he turns into a plaything of random circumstances and influences. Moreover, although such an adolescent or a young man often has good intentions for the future and good plans in general, today, he acts as the current situation dictates. The result is deeds and actions contrary to the young person's life plans and long-term aspirations.

The most insidious expression of the duality of the juvenile's morality is hypocritical behaviour. In front of relatives, adults, and mentors, an adolescent or a young man tries to behave according to generally accepted moral requirements and norms, and when out of control, he just as quickly commits immoral acts. A small lie always leads to a big lie, and an immoral act severely violates the law. Moreover, a seemingly quiet, positive adolescent suddenly becomes a delinquent. In such cases, teachers, educators, parents, and sometimes law enforcement officers throw up their hands in surprise and talk about an 'unexpected' crime.

Practice shows that 'unexpected' law violations are not so rare. As a rule, about a third of juvenile delinquents are not considered a problem adolescent, are not registered with the police, and are not on the lists of persistent educational and labour discipline violators. They act in their own family as "good children," "obedient and docile," and

sometimes even held up as a positive model. Such lawbreakers, as a rule, are unexpected to others. Sometimes, the crimes of such young people are judged as accidental.

In criminal practice, some crimes are accidental and severe episodes in an adolescent's or young man's life, but they happen rarely. Much more often, you have to deal with the usual deception of others, the disguise of the real personality, which is morally contradictory and hypocritical. Therefore, it is necessary to be very careful in assessing such unexpected crimes and those who committed them. It should also be taken into account that the category of juvenile delinquents, so-called bearers of evil morality, is the most complicated in pedagogical terms. As a rule, little attention is paid to such young people in educational institutions and labour collectives. They are considered relatively prosperous, somebody in the middle, to whom measures of educational influence are least applied. Wickedness serves them as a reliable tool they hide primarily from positive influences. Therefore, such people often have persistent negative traits. Re-educating such young people is much more challenging than outright lawbreakers, brawlers, and bullies. Another contradiction comes to the fore in this case: it is the disharmony of moral and legal views, perceptions, concepts, and assessments.

Against this psychological background, significant defects in the legal perceptions and assessments of juvenile delinquents are especially clearly manifested: lack of a correct understanding of the harm they cause. Adolescents and young men do not think about the harm they cause by their actions. This means that the majority of juvenile delinquents have no idea of the social harmfulness of such acts and actions.

A misconception about the harmfulness of acts significantly affects the entire spiritual world of a juvenile, particularly his moral views. Distorted ideas about the harmfulness of the acts committed are directly reflected in the consciousness of a juvenile with certain correct moral concepts, concepts of goodness, justice, honour, conscience, and so on. In such cases, an adolescent and a young man are unaware of the inner incompatibility of distorted and correct ideas. This seriously complicates the process of educating them. In the judgments and actions of juveniles, some integrity

and consistency are manifested.

However, no matter how juveniles imagine it, a crime always remains socially dangerous. Therefore, illegal activities come into conflict with established moral attitudes. Often, a juvenile is captured by his wrong legal ideas, facilitating the development of a determination to commit an illegal act.

Thus, a juvenile delinquent represents:

– a complex system with pronounced and rather critical negations, contrasts, and opposites;

– inconsistency of behaviour, an internally unstable system with a pronounced dependence on the situation;

– the situation is usually characterized by conflicts that require quick solutions based on moral and legal principles;

– a pronounced duality of morality and disharmony of moral and legal ideas, views, and feelings;

– flagrant violations of moral, legal, and other social norms as a manifestation of the conflict between society and an individual.

It is easy to note that, in general, a somewhat contrasting scheme is obtained with an internal duality of all elements without exception. A juvenile delinquent is so contradictory in his spiritual world, actions, and attitude to the situation and society that it is impossible to form a single model internally.

Contradictions in the personality of a juvenile lawbreaker do not arise by themselves due to a conflict situation and inconsistency in behaviour. Internal contradictions can only result from contradictory external influences or denials of life experience.

The inner dual nature of an adolescent and a young man is based on the contradictions of his immediate environment. This environment consists not only of phenomena of the material order but also of elements of consciousness. The immediate environment creates a peculiar socio-psychological atmosphere of contrasting feelings, judgments, demands, etc. The direct and immediate contact of a juvenile with this environment leads to the fact that in his psychology, the contradictions of the

immediate environment seem to be transformed.

The peculiarities of external contradictions reflected in an adolescent's inner world largely depend on the forms of his communication. It is known that more and more people are drawn into a juvenile's communication sphere over time. The circle of connections and contacts is expanding. By the age of adolescence, the individual constantly communicates with family members, relatives, classmates, and a significant circle of people at the residence. By this period, the intensity of communication and the tension of psychological relationships with adults and peers increases significantly. The need for trusting communication with adults gradually develops and grows in early adolescence, along with the importance and intensity of peer relationships. This kind of communication includes co-workers, mentors, and older people. Moreover, if a young man or an adolescent does not find himself among his classmates, he will seek companionship somewhere else.

When studying the internal contradictions of a juvenile delinquent, it is necessary to consider that the undesirable influences of the environment are precisely expressed in a contradictory moral orientation towards a particular system of relations. With all the contradictory relations the juvenile finds himself in, it seems possible to single out the main ones and bring them into several groups.

The first group is the contradiction between the family and the collective. Not all of these contradictions have a direct negative impact on a juvenile. After all, some of them are a prerequisite for improving and developing intra-family and intra-collective relations. They act as an indispensable condition for strengthening the family and the collective, eliminating all that is old and interferes with the internal unity of these social units. These are the contradictions that, after being overcome, are approved. These new contradictions meet the requirements of modern morality of relationships between family members and a collective.

However, there are other contradictions. They destroy the inner integrity, create unfavourable conditions for upbringing, and ultimately lead to the development of a spiritually unstable personality. This primarily applies to the family conditions of a juvenile delinquent's upbringing. Here, internal contradictions manifest themselves, as

a rule, in the form of an acute conflict between family relations that meet the requirements of morality and the immoral position taken by individual family members. Especially detrimental to a juvenile's inner world are those contradictions expressed in family members' immoral and antisocial actions, that is, in the presence of direct sources of antisocial and immoral influences within the family.

However, the intra-family contradictions 'hidden' from the superficial view are no less important. Such contradictions include defects in the atmosphere of family psychology and a degenerate understanding of the values chosen by family members.

Intra-family contradictions negatively impact the inner world and behaviour of a juvenile when the pedagogical incapacity of parents aggravates them. Parents do not often understand that the most important thing for an adolescent in the family is a feeling of safety and respect.

Conflicts between parents and children create a particular tension in juveniles' lives and lead to the fact that they either turn into weak-willed executors of parental demands or look for other forms of self-assertion as individuals. The juvenile gets out from under the influence of the family and does not always find good friends and mentors. Sometimes, the result of this is an offense.

The disclosure of the social nature and psychological characteristics of the personality's contradictions brings quite essential touches to the juvenile delinquent's portrait. It appears as an internally unified system with complex to compatible psychological traits and qualities, their struggle and interaction. Moreover, the more acute the internal conflict and the duality of the inner world inherent in the juvenile, the more inconsistent his behaviour and the sharper the amplitude of fluctuation in his actions between good and evil.

The most acute conflicts are inherent in the moral consciousness of the juvenile. It is no exaggeration to point out that the duality of morality is an intrinsically necessary prerequisite for the majority of antisocial acts of adolescents and young men. Therefore, the main direction of educational work with this youth category should include improving forms and methods, first of all, of moral influence on an individual. Such improvement presupposes a deep knowledge of the juvenile's internal

contradictions and provides him with timely assistance in overcoming them.

An adolescent and a young man need help with what he needs most. Moreover, he lacks inner integrity and the ability to understand his contradictory views, assessments, and judgments correctly. The art of the educator consists precisely of noticing the contradictions of the personality in time and helping to assert positive traits. To do this, it is necessary to influence all aspects of the personality: intellectual (awareness of the significance of moral values), emotional (moral experiences and feelings), and practical (moral deeds and actions). Only such a comprehensive influence on overcoming the duality and contradiction of the juvenile can give effective results in education. They will be higher the sooner the educator reveals the contradictions of the juvenile and helps to overcome them faster.

It should always consider the presence of internal contradictions in the views of the individual. However, it does not mean that it excludes antisocial acts but creates fundamental psychological prerequisites for this. When favourable situations arise, these prerequisites are realized in illegal and immoral actions and deeds. Thus, educational work to overcome internal contradictions in juveniles can be characterized as early prevention of antisocial manifestations.

When organizing educational work with juveniles, internal contradictions of the inner world should not be considered as some spontaneously arising negative phenomenon. The contradictions of a juvenile do not arise by themselves but as a consequence of his social practice, life experience, and the conditions in which his character traits and qualities are developed. Contradictions in the surrounding conditions determine those internal contradictions of the individual, which are the psychological prerequisites for illegal and immoral acts.

The antisocial behaviour of a juvenile, as well as of another person, is to some extent a consequence of two groups of contradictions: the first is external to the individual (the contradictions of the environment and groups), the second is the internal contradictions of the spiritual world of the individual. Educational measures and the degree of achieved unity of social requirements significantly and directly influence the relationship between these two groups of contradictions. It is no coincidence that the

susceptibility to conflict is exceptionally high in early adolescence. Adolescents are pressured by educational sanctions. Educators always demand them to behave as adults. At this age, conflicts arise in addition because of the individual behaviour of the educators and often contradictory educational requirements.

A young person faces a choice of activity, lifestyle, ideals, etc. Therefore, he needs a kind of standard, a specific role model, which helps to establish a connection with the outside world, determine his life position, outline personal goals, and correlate them with the goals of other people and society. A model to follow, therefore, is necessary for an adolescent or a young man to make the right choice in the problematic social conditions he is in. The mistake of choosing an ideal to follow has particularly grave consequences here. It can adversely affect the solution that is important for his future. It can distort an unformed personality and eventually lead to offense.

At the same time, it is also necessary to consider the psychological characteristics of age. Although they do not determine the need for a role model, they affect the realization of this need. These features, on the one hand, facilitate the search for the ideal and, on the other hand, create favourable conditions for the personal acceptance of vicious and hostile models. Moreover, this means that developmental psychology not only facilitates the choice of ideal standards of behaviour and activity but also creates more significant difficulties for such a choice.

The absence of an ideal is an internal prerequisite for a juvenile's immoral and illegal behaviour. The lack of an ideal for adolescence causes a weakening of the criteria based on which the choice of actions is made, giving rise to superficial views about their social significance and moral content.

Most juvenile delinquents, precisely because of a lack of an ideal, become inclined to imitate negative models uncritically. They frivolously, and sometimes thoughtlessly, obey the motives that arise in a given situation and implement them in dangerous, illegal acts. Thus, the crime and the lack of an ideal in the juvenile have a causal relationship.

It is known that the ideal has different forms. There are two of them: ideals as an image of a particular person, whom a juvenile defines as the embodiment of the best,

most valuable qualities from his point of view (the character of a work of art, a historical figure, real people, etc.), and the ideal as a generalized image, an integral set of ideal qualities and the features in an adolescent's and a young man's opinion.

In most cases, the first form of the ideal has not been formed in juvenile delinquents. The motive for their activity is not to imitate a highly moral personality or a positive image from works of art. Having naively lost children's standards of behaviour, they do not find reasonably perceived and emotionally supported people to follow that facilitate the choice of the right way of life. Many of them either do not think about such a person, are sceptical about it, or put forward adverse facts in opposition and distort the moral traits and qualities of the individual. The causes of such a psychological phenomenon are often events and circumstances painfully experienced earlier: disappointment in a close person, cases of adult deception, betrayal of a friend, injustice, etc.

The catastrophe of the ideal is a tragedy for an unformed personality, which usually occurs in the eyes of educators and adults. The facts led to a reassessment of role models, who often need to be more serious to adults, and the experiences of young people seem superficial. The lack of help and support from educators leads to the fact that a juvenile may lose faith in any positive ideal.

Compared to other age categories of criminals, juvenile delinquents are more likely to have a specific person as an ideal who has become a role model to follow. This is an expression of the general tendency inherent in adolescence: at this age, as noted by psychologists and pedagogues, the ideal is most intensively developed as a concretely sensual image, often taken from the immediate environment. This process is associated with a particular psychological state: the expectation of communication. Adolescents have an increased interest and emotionality concerning every new person who appears in their life: a new teacher, a new acquaintance, a newcomer to the class, new guys in the yard, etc. When meeting new people, an adolescent is looking for confirmation of those ideas and images that he has formed or is in the process of forming. In adolescence, these relationships have a slightly different character: interest in the new is expressed in the desire to comprehend facts and theoretically deduce

collective images and concepts. However, this is by no means a separation from concretely sensuous phenomena. Moreover, the development of moral abstractions presupposes a constant facing with reality and verification by real-life examples.

Life is varied and contradictory. Juveniles' ideas about the ideal are contradictory and diverse. Moreover, delinquents often associate a positive ideal with such imitators as having nicknames instead of surnames and one or two sufficiently conspicuous and spectacular traits instead of perfect ones. Juveniles most often choose such persons who are unworthy of such treatment. This is not due to any extraordinary viciousness of juveniles or their craving for the negative, but due to the lack of life experience and inability to understand people correctly or evaluate them from the adult point of view.

A significant role is that a juvenile chooses a negative image as a model and has serious shortcomings in educational work. It should not be forgotten that the psychology of the offender is only the extreme and most well-known form of the psychology of juveniles. The same situation is with an ideal. Numerous studies show that not only the offenders but also many adolescents and young men have not firmly formed ideals yet.

The increase of an ideal's role as an incentive to activity is inextricably linked to the development of profoundly conscious goals and life plans in adolescents and young men. As the study of the psychology of juvenile delinquents has shown, the main drawback is the discrepancy and even contradiction between speculative ideals and the practical goals that young people set for themselves. For most of them, the ideal differs from the image they would like to build their future. In their minds, the ideal and life plans exist separately. Neither the ideal nor the life goal weakens and becomes a stimulus for action. Their place is taken by random and often negative images and motivations. Gradually, positive life plans for the future profession are destroyed.

Conclusions.

Thus, there is no doubt that overcoming shortcomings in forming the ideals and life goals of juveniles is essential in preventing delinquency and crime. Improving this area of school educational work is primarily associated with improving social

orientation activities for adolescents and young men. Such an orientation should contain a moral ideal and a life goal functioning together. For those who graduate from school, this goal comes down primarily to choosing a profession, considering their abilities and interests correlated with the interests of society.

It is known that with aging, young people expand the range of moral concepts, and there is a desire for a more generalized consideration of a person's moral qualities. Adolescents and young men begin to assess correctly and quite clearly realize how another person does his duties and how he manifests himself concerning the people around him. However, they still need to be sufficiently aware of the more complex inner qualities that express a person's relationship to himself and the qualities that characterize the general orientation of the personality and the line of his behaviour. Hence, young people's ideas about the moral portrait of a person are naturally characterized by some superficiality, external expressiveness, and insufficient internal validity. This creates the prerequisites for the instability of ideal models, for their rapid change and easy susceptibility to negative influences.

KAPITEL 6 / CHAPTER 6 [6]
REFORMIST IDEAS OF FRENCH PHILOSOPHY: LATE TWENTIETH TO EARLY TWENTY-FIRST CENTURY

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-012

Introduction

This paper analyzes the main reformist ideas of French thinkers of the postmodern era and their influence on the world's philosophical paradigm, as well as compares the philosophical principles of modernism and postmodernism. The author emphasizes that philosophy has emerged in a new image, its purpose and tasks have acquired a deeper meaning in the information society. The study presents the theoretical foundations of the inception and rethinking of the rhizomatic concept of the world and demonstrates the irreversible connection between modernism and postmodernism.

The concept of "postmodernity" excites and attracts researchers in various fields of science. According to Scott Lesh: "everyone has something to say about postmodernity. Everyone has an opinion on this issue and everyone has already become an expert in this field. And even if the very question of "postmodernism" is completely settled, its questions and problems will remain in the center of attention for some time to come" (S. Lesh, Sociology of Postmodernity)

6.1. The concept of postmodernism in French philosophy

The foundation of the postmodern type of philosophizing is known to have been laid by F. Nietzsche and M. Weber. The "founding fathers" of postmodernism also include M. Heidegger, J. Derrida, M. Foucault, and J. Bataille, whose work was characterized by the rejection of classical approaches to understanding the world, society, and man. In the 1970s and 1990s, at the initiative of J.-F. Lyotard, a discussion on the essence of postmodernism unfolded. Noteworthy contributors to this dialogue included M. Blanchot, F. Jameson, D. Camper, R. Rorty, J. Baudrillard, F. Guattari, G.

[6] **Authors:** *Zinchenko Nataliia, Shtepa Oleksii*

Deleuze, V. Descombes, and various other influential figures.

They consider postmodernism as a special mindset that currently dominates all spheres of human life: culture, philosophy, politics, economics, etc. Thinkers seek to adequately understand the current existential situation in which European civilization finds itself after the tragic events symbolized by Auschwitz, Hiroshima, and Chornobyl. Under such crisis conditions, postmodernism offers a non-Eurocentric view of the position of civilization in the world it has created. It intensifies the reconstruction of Eurocentric, totalitarian, social, economic, political, scientific, technical and spiritual structures, the search for new models of planetary coexistence of nations, and its future transformations.

The authors of postmodernism seek to find answers to philosophical problems concerning the prospects for the self-preservation of post-totalitarian sociality and the problems inherited from the modern era. In the context of postmodernism, each of the spheres of human life is viewed as a special discourse, i.e., as a living socio-cultural practice where representatives of various professional, religious, linguistic and other communities meet and interact as equal members. The natural state of this kind of discourse is not consensus (agreement, like-mindedness), but dissensus (agonizing state). For postmodernism, single-mindedness means nothing more than stagnation, lethargy, and the cessation of any development. Therefore, based on such methodological positions, consensus cannot be the ultimate goal of culture, religion, politics, economics, and philosophy.

J. Deleuze and F. Guattari rejected the previous philosophical and cultural traditions, as they believed that culture should be based on a single principle, and knowledge should grow out of a single metaphysical principle, like the Cartesian tree. Philosophers oppose the symbol of the tree to the rhizome. Rhizome becomes a symbol of a new type of culture and, unlike the classical ideas about the hierarchy of the root, trunk, and branches, it records the relationship in the form of heterogeneity, multiplicity, and equality. The very notion of rhizome denies the idea of a center, so the center of postmodern culture is a community that is freed from any authority and hierarchy of values. In this case, a person becomes pluralistic and does not

acknowledge any authority in society.

Postmodernism denies identity, which is replaced by difference and repetition. The modern world is a world of simulacra. Man in the world does not experience God, the identity of the subject, does not experience the identity of the substance. All identities are only simulated, appearing as an optical effect of a deeper game – the game of difference and repetition. We want to realize the difference in itself and in relation to the different to the unequal, independent of the forms of representation that reduce them to the same.

The important methodological significance of the concept of simulacrum is that it asserts the primacy of the individual in relation to the general. It is considered by postmodernism as a system in which the different correlates with the different means of the different itself.

Obviously, granting such a status to the individual, the unique, is a reflection of unlimited individualism, complete liberalism, and fear of restricting individual freedom. Representatives of postmodern philosophy emphasize that any rules and principles that claim to be universal, unchanging, or total domination are unacceptable for such a culture. Thus, the rejection of general principles and ideals by postmodern culture indicates the deepening of secularization processes that lead to the separation of people. This is due to the fact that a person, asserting exclusively his or her individuality, difference from other people, loses the ability to identify with any social community, and thus people become atomic and lonely.

The transition of society from the worldview of modernity to the worldview of postmodernism causes one system of values to be replaced by another, which leads to global changes in people's minds. Postmodernism believes that any individual cannot know the answer to a question in principle, since the truth is extremely complex by nature and therefore cannot be expressed in conceptual terms. That is why something more than reason is needed to explain certain aspects of the extremely complex world. But it should be noted that this does not mean that postmodernism rejects the usefulness of rational thought and science, feelings, traditions, and intuition for understanding the world. But they are needed to search for partial truths, which, although they cannot

figure out all in one scope, can significantly help in the practical life of a person. Thus, from the point of view of postmodernism, what is right for an individual does not exclude the fact that it may be wrong for another. Thus, each individual has the right to his or her own truth and truth and to live in accordance with them.

Postmodern philosophy seeks to reconstruct the basic assumptions of structuralism regarding the role and essence of structure and to prove that the latter is not able to claim priority in the generation of meaning. The generation of meaning becomes possible only in the textual continuum, which is chaotic and decentralized.

In fact, postmodernism can be viewed in theoretical terms as a "globalization" of theoretical thinking. The phenomena that postmodernism generates become the theoretical basis for the construction of the "information society," "technotronic society," "e-college," etc. These concepts, despite all their utopianism, are vigorously opposed not only to contemporary realities, but are also promoted as a logical consequence of the historical development of social relations. Within these "mental constructs" of social reality, a new ideology of world order is being created, in which the leading place is no longer occupied by technocracy (which was opposed by Karl Marx), but by technological primitivism, where the development of neo-modernism and universalism becomes a very convenient basis, without which globalization is impossible – deprivation of everything special in existence makes it possible to create concepts of unified happiness for everyone (common problems, common joy for everyone).

Modern socio-cultural transformations have caused significant changes in the understanding of human existence, accompanied by the search for new ideas and approaches to rethinking methodological paradigms in philosophical discourse. It should be remembered that the groundwork was laid in the past, and the twentieth century burst into human history with a myriad of significant events and reformist ideas. The ideas of French thinkers who tried to explain dramatic social changes and substantiate the relationship between human beings and general progressive processes occupy an authoritative place in world philosophy. The most famous concepts of postmodernism, which are actively developing in Europe, are presented in the works

of French philosophers. We have focused our attention on the works of V. Descombes, G. Deleuze, F. Guattari, M. Foucault, and J. Baudrillard. The era of postmodernism is intended to resolve all contradictions, to explain why the ideas of modernity have led to a number of global catastrophes, bringing humanity to the brink of extinction. It is the rejection of the ideals of modernity that inspires the work of French thinkers of the second half of the nineteenth century, and their concepts appear as legitimate heirs to the modern constructions of previous philosophy. The analysis of recent studies and publications that have been used to address this problem, on which the authors rely. Both Ukrainian and European thinkers are working on this issue. In recent years, French postmodernism has attracted attention for its extravagance of the ontological and epistemological principle of the universe. It should be noted that today Ukrainian philosophical thought does not yet have fundamental studies of the work of French thinkers, but some points have been analyzed in the works of N. Korabliov, V. Liakh, A. Mamalui, O. Sobol, O. Khoma, S. Kutsepal, and V. Okorokov. Considerable attention has been paid to the legacy of French thinkers in Western philosophical discourse, in particular, in the works of J. Coulter, J. Smith, J. Baldwin, C. Wolfe, and others. The aim of the paper is to demonstrate the relevance of the main philosophical concepts of French thinkers of the late nineteenth century, to demonstrate the contradictions and ambiguities of the creative heritage of V. Descombes, G. Deleuze and F. Guattari, M. Foucault and to reveal the dialectical content of the main categories of thinkers in their works.

Discussion of the problem. French philosophy of the late twentieth and early twenty-first centuries is represented by a large cohort of thinkers. They tried to contrast and analyze the main social trends of Modernity and postmodernity. Their works clearly demonstrate the complexity and simplicity of both transitional moments and the change in the fundamental nature of the subject and object of the ruling philosophical trend. This paper presents an analysis of the works of V. Descombes, D. Deleuze and F. Guattari.

V. Descombes is a French philosopher whose works are authoritative in different parts of the world, and his ideas have both supporters and opponents. His main works

are “Identical and Different” and “Philosophy of Stormy Times”. In these works, V. Descombes proves that French philosophy emerges at the moment when Descartes decides to respond in French to M. Montel's “Experiments” with his «Meditations on Method». In his works, V. Descombes explores the world of language and the meaning of discussions, proving that French philosophy of the twenty-first century cannot be identified with either an era or a single philosophical scale. Everything is much simpler; it coincides with historical cyclicality, that is, with the aggregate discourse that prevails in France and is perceived as philosophical. The philosopher aspires to formulate a new task for contemporary philosophy, which has emerged as a result of economic, political, moral, and cultural processes. V. Descombes believes that there is a risk in the process of transition from the judgment “Man speaks about Being”, where there is no problem, to the judgment “Being speaks about itself through the discourse that man conducts about Being”. In accordance with the above, philosophy is considered to be the discourse of the philosopher, where philosophy stands out to the extent that it is on the other side of absolute knowledge, because the subject of this discourse speaks about something different from itself. French postmodern philosophy is characterized by the presence of lines of articulation and dismemberment, strata and territorialities, and the movement of determination and destratification. As we can see, the dominant feature of the overall world picture of the French society is multiplicity, which becomes substantial, forming different types of social machines. As a result of this mechanism in society, “the machine device is directed at countries that will undoubtedly create a kind of mechanism out of it, or a meaningful integrity or certainty attributed to the subject – but also at the body without organs (corps sans organs), which constantly destroys, forces pure intensities to pass, and attributes to itself subjects who have nothing left but a name as a trace of intensity” (J. Deleuze, F. Guattari, Capitalisme et schizophrénie: L’Anti-Œdipe). J. Deleuze and F. Guattari in their work “Rhizoma”, which is a continuation and at the same time the final part of the book “Capitalism and Schizophrenia” (the first volume of which was “Anti-Oedipus”), focus on philosophical changes in the perception and understanding of the subject and the object. Their philosophy rejects the system, program, and password, and attempts to

get rid of market volatility, fashion whims, and the compulsions of academia. Philosophy is able to present its objects not only as reality, but also as responsibility to facts. Emphasis and representation correspond to the same compulsion that is formed from the impulse of thinking. Deleuze and Guattari acted in such a way that philosophy is not perceived as reflection or argumentation, but as invention, as a discipline of category creation. The process of cognition indicates the presence of the consciousness of the subject, and argumentation – on the order of sentences and the presence of referents. They proved that in concepts, the power of thinking is concentrated in one plane, a constellation of complementary motives that can argue for the notion that there is a concept in thinking. The French thinkers of classical philosophy developed a general model of the world representation "in the form of a tree". The main features of this model were: - vertical connection between heaven and earth; - linear uniformity of development; - determinism of ascent; - binary relations "left-right", "high-low".

In their work "Rhizoma", J. Deleuze and F. Guattari distinguish two types of the above-mentioned model of the world – "tree-root" and "system-root," "fibrous root system". "The first model has pivotal roots with peripheral non-dichotomous branching and is characterized by the bifurcation of the One, which obeys the laws of binary logic. The subject plays an important role, and the object is fully subject to the condition of "strong root unity – the unity of the core that supports the secondary roots" (J. Deleuze, F. Guattari, Capitalisme et schizophrénie: L'Anti-Œdipe). Both models contribute to the formation of multiplicity in the same way – by adding new external features of multiplicity that are already evident. Such a tree model appears as a transcendent and hierarchical structure that can develop through binary oppositions. In such a complex system, there is only one unresolved task: the creation of a plurality by separating the one from the many. Such an operation is available only in rhizome, which is an alternative model of non-exclusive and non-traditional world connection proposed by J. Deleuze and F. Guattari. "The rhizome as a hidden stem is radically different from roots and roots. Rhizomes are bulbs and tubers... The rhizome itself has various forms, from its superficial branching extension to its concrete embodiment in bulbs and tubers" (J. Deleuze, F. Guattari, Capitalisme et schizophrénie: L'Anti-Œdipe). That is,

the term rhizome, borrowed from biology, means the root system of a plant that lacks a main process, the result of this structure of the root system is a network of intertwined roots of substance equivalent, which forms a discontinuous surface devoid of depth, which provokes the deprivation of the subject. Analyzing this model, it is clear that it does not have a center, and therefore cannot be demonstrated as a limiting structure.

In the process of analyzing the work "Rhizome", we can identify its main properties: - the principle of connection and heterogeneity, i.e., any point of the rhizome must be connected to any other point, unlike a tree or root that records the order as a whole; - the principle of multiplicity, due to which the multiple is studied as substantial, not related to nature and spiritual reality as an image as a whole; - the principle of insignificant discontinuity or non-parallel evolution. According to this principle, the rhizome can be torn in any place, and as a result, it is rebuilt on another plane; - the principle of cartography and decalcomania. In this case, the rhizome does not obey any structural or generative model, does not recognize the very idea of the genetic axis as a deep structure. According to this principle, decalcomania is a rejection of the residual traces of structural models. A vivid example of decalcomania is schizoanalysis. In this case, it refutes any idea of decalcated fatality, no matter what it is called: whether it is madness, economic, hereditary, or syntagmatic. By analyzing the principles, we can specify the main properties of rhizome. Its main difference is the ability to connect one location point with another at a time when the connection of lines is not necessary. It cannot be reduced to either singular or plural, because it is formed from activated lines. An interesting process is observed, rhizome has neither beginning nor end, there is only a middle from which it appears, grows and has the ability to go beyond. "It forms multidimensional linsaric sets without subject and object, which are concentrated in terms of consistency and from which the One is always subtracted" (Delez Zh., Gvattari F. Kapitalizm i shizofreniya). Taking into account the defined principles and properties of rhizome, it can be argued that there is no longer a division into the field of reality, the field of representation and the field of subjectivity. That is, the formula world→book→author works individually for each component. A book has no continuation in another book, no object in the world, and no subject in the person

of one or more authors. When reviewing the main works of French philosophers, we came to the conclusion that the rhizome is generative, that is, each of its points is connected to any other, while they are not fixed and not connected to a specific topos. In this case, the model of the world in the form of a tree appears as a "copy"; allowing the existence of another one to be copied. It is this model of the world that is sabotaged by the rhizome with the correspondence of a single center and the recognition of the equivalence of pluralistic centers. Since the rhizome is the framework of society, it actively exercises power. Its main function is to supervise the actions of the character, marking the path of his movement with indices and labels, i.e., it is relevant to consider the relationship between rhizome and power, the power of the rhizome.

Another term associated with the legacy of Deleuze and Guattari is schizoanalysis. Schizoanalysis is an attempt to deny any form of ideological enslavement and self-identification on the basis of ideology. A person is left alone in a dangerous and frantic, but still beautiful world, in which "desires," "fluids," and "flows" continue to exist, and death remains an integral part of life. In addition, the project of schizoanalysis refuses to assert the security of the world and human beings in the realm of language and logical representation. The authors of schizoanalysis emphasize the unconscious nature of the actions of both social mechanisms and individual subjects. The unconscious permeates the life of society, resulting in the emergence of destructive forces of desire as "counterinvestment" and "disinvestment" that accumulate between two poles, the macro and micro levels. One is characterized by the subjugation of production and "willing machines" to their own aggregates, which are created under the conditions of a given form of power, and the other is formed by the reverse form and the overthrow of power. Thus, power is the endless variations of the game between the production of desire and the repressive forging that is secondary. Its essence lies in the fact that all possible outcomes of the game are concretely determined by the social production of desire. This process gives rise to a new concept, the "body," a repository of desire machines and collective organs of sociogenesis. In turn, a classification of territorialization and typology of bodies is formed:

1) the body of the earth

2) the body of the despot or the imperial machine

3) the body of capital or the stage of civilization.

Thus, society appears as a regulator of desire impulses, a certain system of rules and axioms. Desire is both the production and the product of this production, the main ruling force.

Thus, from the above, we can draw the following conclusions: the postmodern era is designed to resolve all the contradictions generated by modernity; the binary of modern worldview is replaced by the rhizomaticity of postmodern thinking; the concept of "structure" is replaced by the concept of "rhizome", which is devoid of systematization and hierarchically ordered organization. Postmodernism with its concepts emerges with the advent of a new era, which is determined by global historical changes in the perception of the world, human beings, and society. The existence of different, sometimes opposing points of view on the phenomenon of postclassical philosophy in general and its postmodern component in particular proves that this study has not lost its relevance and also reminds us of the original philosophical problem of the relativity of truth and polemicism and debate as means of philosophizing.

6.2. M. Foucault on power.

In this case, it is feasible to refer to the research of M. Foucault. Michel Foucault is a talented and extraordinary French philosopher of the twentieth century. French philosophy is known for the progressive ideas of this thinker. The active work of Foucault can be divided into two periods – structuralist and poststructuralist. It is the second period that coincides with the time of the philosopher's active civic position, regarding the challenges of modernity and the definition of the problem of the philosophical subject. M. Foucault was socially active and he was a reformer in the political environment. In his lectures, the philosopher emphasized: "Do not use thought to give political practice the value of truth" (Michel Foucault, Politics philosophy

culture interviews and other writings 1977-1984). Michel Foucault was always at the epicenter of historical events not only in France but also abroad. In 1979, the thinker supported the Islamic Revolution in Iran on the side of the Protestants. He saw the actions of the Protestants as a "people's breakthrough to freedom," followed the chronology of events and published his opinions in the "Liberation" newspaper. It should be noted that "Liberation" is the youngest French national newspaper. Foucault always sought to learn about the unknown, to discover new things, and because of his skepticism, he was not dogmatic. His lectures were regularly attended by prominent politicians, and his conclusions on historical landmark events were noted and recorded on tape. At one of his lectures, the thinker emphasized the problem of "power" and "knowledge". His research is concentrated in various fields, but our attention is drawn to the ideas of rhizomatic power. From the point of view of M. Foucault, the subject of power is represented by the terms of conflict and power or force, and the concept of subject has two meanings:

1) a person who is subordinated to another through control and dependence;

2) a person who is connected to his or her own identity through self-consciousness or knowledge of oneself, which enslaves and makes one subordinate.

M. Foucault is the author of the concept of "political technology of power". The basis of this category is the body and its role in power relations. Power relations can do anything, it is enough to recall the centuries of torture and ill-treatment, which were considered the norm in the sovereign-subordinate relationship. Power relations can have a direct impact on the body, stigmatize it, cause it to suffer, and demand obedience. Power is a certain strategy, as it is active rather than possessive; it is a set of strategic positions of the sovereign, who determines and approves the conditions of existence of the subordinates. A common definition of power states that power is the domination of one over others, which highlights another function of power related to discipline and supervision of society's members. As noted above, power is immediately directed at the body, which is the target of power, and its methods allow for controlling the body's operations, ensuring the constant enslavement of its forces, and giving it the property of submissive utility. The human body falls into the hands of mechanized

power, which dismembers and shapes it differently, and the so-called "political anatomy" or, as it is also called, "mechanics of power" is born: it determines the ways of influencing people's bodies so that they do not only what is required of them, but also act as the authorities need, using socio-political mechanisms. That is, a new mechanism is born – the mechanism of "obedience" (M. Foucault, Discipline and Punish: The Birth of the Prison.). Thanks to this mechanism, four properties of an individual are formed:

- chamber, as a result of spatial distribution
- organic, coding of activity;
- genetic, accumulation of masses;
- combinatorial, through the combination of forces.

M. Foucault's understanding of power is one of the origins of Bentham's concept of panopticon, which is based on a closed and divided observable space. According to this concept, each individual is assigned a prominent place, full control of movements, and detailed registration of events. Therefore, power is indivisible in accordance with a holistic hierarchical structure, and the main attribute of power is supervision and punishment. Power permeates the social body, forming an endless hierarchical plane of subordination, as power is visible and at the same time unattainable for total control and verification. In this case, like the atoms of Democritus, there is a movement of anonymous individuals, forming a society to the extent that they are able to control each other, influencing the fates and actions of others. One of the main points in M. Foucault's concept of power is the assertion of the need to criticize the "logic of power and rule". The French philosopher identified the following features of power

- dispersion
- discreteness
- contradictory nature
- omnipresence;
- mandatory nature.

The understanding of power is that it manifests itself as "the power of scientific discourses over human consciousness," since the knowledge gained by science is

relative, therefore it is questionable, and this knowledge is imposed on people in the form of "unquestioned authority" that forces people to think in standard categories. Considering the genealogy of power in his work "The History of Sexuality", M. Foucault argues that: "Power is omnipresent; but not because it has the privilege of grouping everything under its irresistible unity, but because it is reproduced at every moment, at every point, or, more precisely, in every relation from one point to another. Power can be found everywhere, and not because it comes from everywhere. And "this" power, in all its constant, repetitive, inert, self-reproducing characteristics, is nothing more than the consequence of the totality that appears through all these moving interactions, the clutch that is formed from them all and, in turn, tries to fix them. It is necessary, of course, to be a nominalist: power is not an institution or a structure, it is not a kind of power that certain individuals are gifted with; it is only the name we give to a complex strategic situation in a given society" (M. Foucault, The History of Sexuality). From the point of view of M. Foucault, power can be neither a substance nor an entity that determines an external force; power is a complex network and at the same time a mobile strategy, a set of unstable actions. Thus, power is organically distributed throughout the infinity of the rhizome, among all the elements, and therefore it is legitimate to speak of the pacoptic nature of the rhizome, since one can see the interdependence, control and accountability of the elements, the interdependence of connotative relations. Rhizomatic circumstances are caused by the limitlessness of power, which has no clear boundaries in a certain space, is endowed with fragmentary power potential, in this case, there are conditions for preventing the discussion for power. At the level of fantasy, we can assume the end of the rhizomatic situation, but in the holistic sense, it will be a complete end, as it is perceived as a curtailment of connotative connections, ways of combining elements to the initial denotation that started the process. However, it should be remembered that the primary has the potential for reverse actualization, and therefore the end result is nothing more than a "story about the end," meaning that there will be a continuation of the story.

The work of M. Foucault "The History of Madness" clearly analyzes and demonstrates the interconnection of these categories. We should not forget that it was

in the 1960s that existentialism and phenomenology dominated in France, and Foucault was influenced by the philosophical views of M. Heidegger and E. Husserl. In search of truth, Foucault analyzes the works of Nietzsche and Hegel. Their ideas contributed to the formation of the theme of the genesis of a modern European. Nietzsche's idea of the genealogy of morality, where morality is a historical form of the subject's experience, was completely rethought by M. Foucault. He argued that as a result of the clash and modification of different types of freedom, it leads to power. Freedom and power are the driving force of genealogies, and these categories are reflected in the concept of "power – knowledge" in Foucault's works. The theme of power in Foucault's works was influenced by the ideas of Marxism. The scholar was even a member of the Communist Party for three years. His experience of working with authoritarianism contributed to his interest in the role of power relations in the process of forming different types of knowledge in relation to power.

Foucault was deeply interested in the relationship between power and knowledge not only in the political sphere, but also in various social spheres of society: the relationship between doctor and patient, teacher and student, parents and children. In a conversation with a journalist in 1977, Michel Foucault, analyzing his scientific work, said: "...the real difficulty for me was to solve a question that is now a question for the whole world, namely the question of power" (M. Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984). He argued that the concept of "power" had gone through a thorny path to formulate the basic problems. For the prominent philosopher, in 1955, the time comes when the concept of "excessive power" is misunderstood. This concept is identified with the period of Stalinism in the Soviet Union and fascism in Germany. Some scholars, studying the above political systems, explained and argued from an economic perspective. However, Foucault notes that the termination of their existence does not end the existence of the concept of "excessive power", and therefore such a process requires a deep analysis of political and social processes. Foucault writes: "...we have not had any concepts and historical tools that would allow us to properly grasp the complexity of the issue of power, since the nineteenth century, which bequeathed us these tools, perceived this problem only

through various economic schemes" (M. Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984). However, in this context, the philosopher argues for the Marxist system of power, which unofficially existed until the middle of the 20th century, and speaks of the existence of other types of power that are not officially recognized. M. Foucault argues that his work is aimed at the problems of power and this work is not just a momentary one, this issue is the leitmotif of his activity and the problem is solved and analyzed in different ways. During a lecture held at the French-Japanese Kansai Institute in Kyoto, Foucault said: "My studies address the technicians and technologists of power. They are centered on the research of how power rules and enforces itself" (M. Foucault, The Will to Truth). The philosopher notes that power is a complex phenomenon and to understand this mysterious thing, which is both visible and invisible, present and hidden, invested everywhere, it takes a long time to carry out a deep historical analysis. Foucault sees the problem of the failure of the existence of a general concept of power. This problem is the identification of the phenomenon of power with the interpretation of state power and its institutions (army, judiciary). In this case, the theory of the state could not claim to cover the phenomenon of power in its entirety. The study of different types of social institutions is also limited in this aspect. Power, and most importantly, its essence and mechanisms of exercise, elude us and are not available for research. In this case, a monolithic study of power and political institutions is impossible. Foucault says that people live with glasses on and are not aware of the power process, which is implemented through social institutions and institutions that seem to have nothing to do with each other. For example, educational institutions, penitentiary institutions, medical organizations, each has its own specifics of influence and uses its own methods and technologies of exercising power. In addition, power penetrates into social life much deeper than it seems. The above-mentioned institutions and agencies are the foundation of social life, and the principles of their activity have been formed over the centuries and are constant values. Foucault does not equate power with political power. In fact, the philosopher said: "relations of power exist (this is something we know in spite of everything, but we do not always draw conclusions from it) and pass through many other things. After

all, power relations exist between men and women, between those who know and those who don't, between parents and children, within families. There are thousands and thousands of different power relations in society" (M. Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984). Indeed, social relations of different nature (industrial, family, marriage, etc.) are closely intertwined and have both a determining and a conditional role. It is inappropriate to say, for example, that power relations between men and women, between the sick and the healthy, between the educated and the uneducated are based on the position of state power, but do not depend on each other; rather, on the contrary, state power relies on them. Foucault writes in his works that an individual is in a plane where there is a "whole bundle of power relations" that help him or her to realize themselves. In this regard, Foucault argues, it is pointless to try to change state power by changing the state government and some social institutions through which state power is implemented. First of all, the system of micro-power needs to be changed, because power is omnipotent, because it produces and reproduces itself anywhere: "Power is everywhere, not because it covers everything, but because it comes from everywhere" (M. Foucault, The Will to Truth). Power, especially state power, is usually associated with violence and assessed as a negative phenomenon, but Foucault objects, saying that this statement is not true. State power cannot generate violence, in which case it would be vulnerable and weak, but it is authoritative and strong, thanks to the methodology at the level of micro-power systems. One of the key issues for Foucault is "power relations", "power relations are relations of force, confrontations" (M. Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984). That is, power relations clearly define two sides, two poles: the pole of striving and the pole of confrontation, or the pole of resistance, that is, the force of opposition. Power relations, accordingly, are in constant dynamics and tension. The thinker emphasizes that "relations of power are relations of force, confrontations, and therefore they are always reversible. And there is no power relationship that would triumph in its entirety and whose dominance would be irreversible" (M. Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984). This is due to the fact that there is an internal dissonance in power

relations, but it is even more evident at the level of micro-power and absorbs society. In this regard, there is a divergence of types of power and their struggle. “Every struggle,” Foucault writes, “revolves around a specific center of power, one of those countless small centers, which may be a small boss, a private citizen in a municipal house, a prison warden, a judge, a union worker, the editor-in-chief of a magazine” (M. Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984).

Analyzing the above-mentioned positions of M. Foucault concerning power, we can agree on the phenomenality of this category. The philosopher is right, state or political power is only one form of the phenomenon of power. There may be non-political, but authoritative and effective forms of power in society. In practice, we observe how the state authorities use the army, law enforcement agencies, and other institutions to implement their actions. However, in specific historical conditions, they can acquire relative independence. Foucault's statement that power is concentrated in all socio-cultural institutions without exception, in the author’s opinion, is not true. The thinker tries to prove at all costs that power exists not only in socio-cultural institutions but is contained in itself. The author’s position explains the phenomenon of power in the uniqueness of its forms and principles of existence in both social and state-political life.

6.3. Rreformer of postmodernism

Familiarity with French philosophy is impossible without the guru of postmodernism, Jean Baudrillard. J. Baudrillard is a well-known and popular French philosopher, sociologist, and cultural critic who is considered one of the theorists of postmodern philosophy. He studied in Sorbonne, and is a philologist by training, so a significant place in his work belongs to literary and critical essays and translations. He lectured at universities in Europe, the USA, and Australia. The philosophical methodology of J. Baudrillard is defined as “hypercriticism”, “radical thinking”, “total supercritical criticism”. The palette of recognition of the philosopher's philosophical

ideas is varied – from absolute admiration and recognition as a "postmodern guru", "consumer society theorist" to being declared a "philosophical marginal". J. Baudrillard is the author of the concepts popular in Western philosophy: hyperreality, simulation, simulacrum, which reveal the virtual nature of contemporary reality. The thinker pays considerable attention to mass communication and information, defining their role in shaping the world picture and public opinion. It should be noted that Baudrillard's ideas in the context of French philosophy seem original, but unexpected. This was facilitated by one case when the competition committee refused to give Baudrillard a teaching position because of disagreement with his analysis of Nietzsche's works, and he stopped reading his books, having calmly survived the intellectual "fashion" for Nietzsche. The philosopher actively studied the works of J. Bataille, M. Moss, A. Artaud, P. Klossowski.

Baudrillard gained popularity after publishing his work "Simulacra and Simulation" (1981), which is devoted to the analysis of totalitarian society and preaches a society of contemplation, an alternative to the popular panopticon of Michel Foucault at that time. A detailed analysis of the simulation system, proving the impossibility of the social, the study of revolution and terrorism are the topics that are most in demand for explanation in the modern world, which is why Baudrillard's philosophy is popular and relevant.

The end of the last and the beginning of the current century are marked by constant experiments in the field of artificial reality and various means of its formation and modeling (especially in this sense, we note the creation and distribution of interactive computer games, where communication with the game character itself becomes possible and necessary), as well as the replacement real things and relations to their analogs – simulacra, devoid of ontical-ontological characteristics, led to changes in the models and methods of communication, which now takes place within the simulative sphere, the functioning of which is guided by the laws of "cold seduction". We live in a world similar to the original – things in it are duplicated according to their own script, but this is a world of simulacra, ersatz.

The concept of "simulacrum" dates back to the works of ancient philosophers to

denote a certain likeness, a copy of reality that is the result of imitation of this reality. In the theory of ancient aesthetics, simulacrum was synonymous with the concept of "artistic image," and Lucretius translated with the word simulacrum what Epicurus called eicon, i.e., a cognitive image. The semantic load of this concept changes dramatically in the period of modernity, which is characterized by the obsessive dominance of a significant number of fakes, imitations of reality, especially in architecture. The Enlightenment and Romanticism only intensified the change in the concept of "simulacrum" in the direction of replacing reality with its simulative copies. The most successful time for the triumph of the simulacrum was the second half of the last century and the beginning of the twenty-first century. S. Zenkin in the introduction to Baudrillard's book "Symbolic Exchange and Death" notes: The notion of simulacrum ("appearance", "likeness") is a very old one; it has existed in European philosophy since antiquity, and it was usually included in the theological scheme of representation formulated by Plato: there is an ideal model-original (eidos), in relation to which true or false likenesses are possible. True copy-cats are characterized by their similarity to the model, and false simulacra by their difference (from the model and from each other), but common to both is their correlation, positive or negative, with the transcendental model. It is in this vein that the simulacrum is viewed by representatives of postmodern philosophy, who refuse to refer in favor of interpretation, declaring the simulacrum ("an exact copy, the original of which never existed," according to P. Klossowski) as a specific means of communication, a modern model of communication based on the fact that interlocutors must reconstruct the connotative meanings of each other's statements, thereby realizing the "openness of existence", identifying the identity of the model and the similarity of the copy. According to P.Klossowski, if concepts and conceptual language imply what J.Bataille defines as "closed existence", then the openness realized in the processes of communication is the openness of existence or the achievement of the integrity of existences... can be developed only as simulacra of concepts. The important methodological significance of the concept of simulacrum is that it asserts the primacy of the individual in relation to the general. It is considered by postmodernism as "a

system in which the different correlates with the different means of the different itself" (M. Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984). J. Bataille introduces the dichotomy of "openness of existence" – "closed existence", which results in the emergence of "conceptual language". Traditionally, a concept is declared to be a carrier of constant meaning, knowledge about an individual subject, while the actualization of the meaning of a simulacrum is carried out only in communicative procedures, i.e., a simulacrum is a vector phenomenon directed in the process of communication from the addressee to the addressee. Thus, a simulacrum is endowed with meaning only when its individual associative and connotative aspects are actualized, deciphered by the addressee and create a single image in his or her mind. By uttering the word "simulacrum," a person actually frees up both their associative fields and the possible connotative meanings of what he says, getting rid of themselves as a subject addressing other subjects in order to leave only the content of experience" (Klossowski), open to any configuration. This experience, captured by the simulacrum, can be interpreted by the Other (who is in a relationship of "complicity" with me) not through my (expressive and suggestive) or his (hermeneutical) efforts, but only through the self-movement of associative fields and connotative meanings. In other words, we can say that simulacrum is a term of postmodern philosophy that, in its ontological projection, fixes the way of realizing eventuality, which is realized in the act of semiosis and has no other form of being than perceptual and symbolic; in its epistemological projection, it is used to denote an extra-conceptual means of fixing transgressive experience. The Novel Philosophical Dictionary states: "The term 'simulacrum' was introduced into the postmodernist vocabulary by Bataille, and interpreted by Klossowski, Baudrillard, and others. In the context of the general rejection of the idea of reference, postmodernism radicalizes the interpretation of the simulacrum: postmodernist philosophy sets up a thought space where "the identity of the model and the likeness of the copy will be a delusion" (Deleuze). A simulacrum in this context is defined as an exact copy whose original never existed (Jamieson). The merit of Baudrillard is that he endowed this concept with transparency and made it visual. As Dyakov notes: "Baudrillard is often misunderstood – either in the sense that

the simulacrum hides a certain "true" reality from us (i.e., in the Platonic spirit), or by claiming that Baudrillard declared reality non-existent (i.e., in the spirit of some primitive pop-Berkeleyanism), both of which are wrong" (Jean Baudrillard, The System of Objects). The beginning of Baudrillard's own interpretation of the simulacrum is the work "The System of Things," where he concludes that there is no sphere of existence free from simulation, and the main subject of simulation is "naturalness," whose connotations are freedom and responsibility. At the same time, the principle of reality in relation to any thing is bracketed, all things turn out to be models, and there are no more models (Jean Baudrillard, The System of Objects). In the work "The System of Things", the scientist still admits the existence of "non-empty" signs, i.e. those that refer to a certain reality, later he is convinced that there are only "empty" signs that refer not to reality but to each other. In "Passwords", the author argues that all things are capable of slipping into the realm of the sign, and the sign is a constant erasure of the thing. The concept of simulacra is further developed by J. Baudrillard in his works "Toward a Critique of the Political Economy of the Sign", "Transparency of Evil", "Simulacra and Simulation", etc.

In several of his works, Baudrillard defines a certain order of simulacra. In this case, we will focus on the version that the thinker proposes in his work "Simulacra and Simulation." Hence, he defines: "Simulacra are natural, naturalistic, based on image, imitation, and fake. They are harmonious, optimistic, aimed at depicting nature in the image that was intended by God; - industrial simulacra, aimed at increasing productivity, based on energy, power, machinery of various kinds, as well as the entire production system - this is "the Promethean desire for monumentalization and continuous expansion, for the release of unlimited energy"; - simulacra of simulation based on information, model, cybernetic game - total efficiency, hyperreality, desire for total control" (Jean Baudrillard «Simulacres et simulation»). Each of the orders of simulacra correlates with a certain kind of imaginary: for the first order, it is the imaginary of utopia, for the second – science fiction, and for the third – an implosive model. "In the first-order simulacrum, the distinction is never canceled: it always assumes the possibility of a dispute between simulacrum and reality (their play reaches

a special subtlety in illusionist painting, but in general, all art lives thanks to the gap between them). In a second-order simulacrum, the problem is simplified by absorbing appearances – or, if you will, by eliminating reality; in any case, it creates a reality without image, without echo, without reflection, without appearance; this is what labor is, what the machine is, what the whole system of industrial production is, since it is fundamentally opposed to theatrical illusion" (Jean Baudrillard L'échange symbolique et la mort). The transition from one order of simulacra to another characterizes the distance established between the real and the imaginary – it is maximal in utopia, where "the sphere of the transcendent, a radically different world emerges", and is significantly reduced in science fiction, because "the latter is only a disproportionate, but qualitatively indistinguishable projection of the real world of production" (Jean Baudrillard «Simulacres et simulation»). "Ridded of all concepts as containing the intention to identify its meaning with reality, language abolishes "itself together with identities", while the subject, "uttering" the experience, "at the very moment he utters it, gets rid of himself as a subject addressing other subjects" (Klossowski). In this context, sense-making appears as the self-organization of experience freed from the subject and expressed in a simulacrum, and in this case, the place of a stable (referentially guaranteed) meaning is taken by a multitude of connotative meanings, formed on the basis of cooperation of momentary associations. Thus, the simulacrum as a form of fixation of unfixable states opens up the "event horizon", on one side of which is the deadening and rigid certainty of the supposedly objective and immanent meaning of the event, and on the other side is blindness resulting from... the implosion of meaning. However, the distance between the real and the imaginary is completely absorbed in the implosive era of models. "Models are no longer transcendence or projection. They are no longer the imaginary in relation to the real, they are the anticipation of the real and, therefore, leave no room for any kind of fantastic anticipation – they are immanent, so they leave no room for any kind of imaginary transcendence. The field that opens up is the field of simulation in the cybernetic sense, that is, the field of comprehensive manipulation of models (scenarios, staging of simulated situations, etc.), but then nothing distinguishes this action from the

management and the very action of the real: fantasy no longer exists" (Jean Baudrillard «Simulacres et simulation»). According to Baudrillard, one of the main characteristics of the present is the "metaphysical beauty of the destroyed abstraction", since the latter is no longer an abstraction of a map, copy, mirror, or concept. Abstraction is identical to simulation. Therefore, the next concept is simulation, which J. Baudrillard defines as "the generation of models of reality without underlying causes: hyperreality" (Jean Baudrillard «Simulacres et simulation»). The latest philosophical dictionary offers the following definition of simulation- simulation is a concept of postmodern philosophy that captures the phenomenon of total semiotization of existence up to the acquisition by the sign sphere of the status of the only and self-sufficient reality. In the process of simulation, the real coincides with the models of simulation, the distinction between simulation and the real, between essence and phenomenon disappears, "the remnants of the real have become the desert of the real itself." The real loses its property of being rational and remains only operational, and with it the whole metaphysics disappears, the imaginary equidimensionality is denied, and genetic miniaturization becomes the only dimension of simulation. If rationality used to be a prerequisite for obtaining the status of reality, now it makes no sense, because the real is no longer measured by any authority. "In fact, it is no longer real, because no imaginary covers it with its shell. It is the hyperreal, produced as a result of the radiant synthesis of combinatorial models in hyperspace without atmosphere" (Jean Baudrillard, Simulacres et simulation). The traditional dichotomy of "real-imaginary" is being destroyed, and a new symbiosis of "hyperreal-imaginary" is being formed instead, the only thing that remains as a legacy is "the orbital circulation of models and the simulated generation of differences." It is not without reason that the post-nonclassical type of philosophizing, which includes postmodern philosophy, is commonly called the "philosophy of difference," where the concept of "difference" acquires the status of a paradigm, is defined as an "authentic philosophical principle" (J. Deleuze), and all identities are only simulated due to the optical effect of the game of distinction and repetition. According to Baudrillard, it is no longer possible to leave reality and create something unreal, because now the process will proceed in the opposite direction and will consist in creating situations

"with a shift in the image, models built on simulation, in inventive attempts to give them the colors of the real, the banal, the experienced." The simulation cannot be overcome, no one can penetrate its boundaries, it is "matte, it has no external manifestation," the mirror has been lost, and with it the opportunity to look "on the other side of the mirror." The drama of the situation is that the quality of the reality we get is really higher, but unfortunately, it is the reality of someone else. The quality of the actual human, that which is not mediated by technology, is inferior, secondary, alienated. Thus, our civilization "seems to live". Where there is a lack of reality, informational and semantic surrogates appear, and not so much the primary meaning of an action as its ritual load is reproduced. "Considering modernity as an era of total simulation, Baudrillard interprets a wide range of social phenomena in this way, demonstrating their simulation character in modern conditions: if power acts as a simulation of power, then resistance to it cannot but be equally simulative; information does not produce meaning, but "plays" it, replacing communication with a simulation of communication ("devours communication") – simulation, thus, is located on the other side of the true and the false, on the other side of the equivalent, on the other side of the rational differences on which everything social functions. J. Baudrillard is convinced that simulation has always been the immanent essence of everything that has happened in the world, and now the time has come for its explicit appearance, so simulation will be present in the world until its end.

When analyzing Baudrillard's theoretical heritage, one often encounters the concept of "consumption", which is interpreted by the author without reference to material practice, not determined by any material or visual content of images or messages, only the way in which all this is organized into a sign substance matters. "Consumption, to the extent that this word has any meaning at all, is the activity of systematic manipulation of signs" (Jean Baudrillard, The System of Objects). The reason for this state of affairs is that in modern conditions, production is turning into a semiotic sphere, since the produced goods are articulated not in the context of their consumer or exchange value, but in terms of sign value. In addition to J. Baudrillard, S. Lesch, Z. Bauman, G. Vattimo, B. Smart, and others have paid attention to this

aspect. For example, F. Jameson points to the phenomenon of semiotization of movie stars like Marilyn Monroe, who have already been transformed into commodities and turned into their own images. The subject-object relation, which was dominant in the era of classical philosophy, loses all meaning and dissolves in a whirlpool of discursive codes. "Baudrillard postulates a kind of victory of the speculative image of reality over reality as such ("The Evil Demon of Images"): The image "imposes on reality its immanent ephemeral logic, this amoral logic on the other side of good and evil, truth and falsehood, the logic of destroying its own referent, the logic of absorbing meaning"; it "acts as a conduit not for knowledge and good intentions, but rather for the blurring and destruction of meaning (of event, history, memory, and so on), which is why modern culture loses its vivid sense of life, its real sense of reality. All this is replaced by the simulation of reality, on the one hand, and the simulation of its experience ("cool" realization of pleasure), on the other. The world society in general and Ukrainian society in particular are acquiring new features and characteristics, new life standards generated by the demands of the times. Due to the blurring of the boundaries between economy, politics and society, a new struggle for power and confrontation with the authorities is beginning. The needs and values of society, forms and mechanisms of participation of countries and citizens in the global civilization process are also changing. Today's world has given humanity not only significant technological advances and state-of-the-art technologies, but has also changed the very social space of human existence, transforming it into the infosphere, turning information into a driving force for development and endowing it with the ability to assess a person's attitude to reality. Thanks to the unifying activity of information, a person receives a certain set of general concepts that replace, and sometimes even supplant, the real content. The replacement of industrial production with a postmodern society of services and postmodern activity, economic reorientation from global concepts to diversification strategies, structural changes in communication through new technologies, new scientific interest in non-dominant processes, to structures of self-organization, to chaos and fractal dimension, philosophical parting with strict rationalism and scientism and transition to a multiplicity of competing paradigms – all

these are processes that demonstrate important shifts compared to the position of modernity. The information society of the twenty-first century is characterized by a postmodern type of worldview based on fragmentation, variability, plurality, and decentralization, so it is possible to describe and analyze social reality only with the help of a non-classical methodology, using a non-classical model of representation, taking into account the stimulating transformations of the modern heterogeneous society. The dominance of the classical model of representation ended with the Modern era, and the non-classical model is now becoming relevant, according to which the primary attention is paid to the incompleteness of being, the contradictions of true knowledge, and the transformation of the simulacrum into reality. For Baudrillard, the simulacrum functions as a new interpretation of time, represents a new temporality that is characteristic of a situation where time is no longer characterized by linearity but begins to transform, to curl into loops, to gather in folds, to offer people already used and discarded copies instead of real things. This is an attribute of this state of affairs, which is devoid of not only the real, but also the material in general. In his work "Symbolic Exchange and Death," Baudrillard emphasizes that modern man exists "in a mode of referendum," since there is no longer any reference. Any thing, any sign, any message appears to a person in a question-answer projection. This allows the thinker to conclude that the modern communication system has lost the complex syntactic structure of language in order to use the binary-signal system "question-answer". Therefore, we live in a system of continuous testing, and the test and referendum are ideal forms of simulation, because the answer is always suggested by the question itself, modeled even when the question is asked. The simulacrum is declared a degraded copy, becomes a representation of something that does not exist, turns into a sign without a referent. There is no longer a semantic correspondence between sign and referent, because, having become a self-sufficient sign, the simulacrum no longer needs to be referred to a referent. Perhaps it is these maxims of Baudrillard's that make him a philosopher of the "Internet generation" to whom the virtual hypertrophied constructions of the thinker are understandable and close.

Summary and conclusions.

The change of millennia prompts the philosophical discussion to search for new paradigms of philosophizing that meet the demands of modernity. Much attention is paid to the social component of philosophical knowledge, which is determined by the idea of communication, that is, the interaction of people as the basis of social reality and the original source of philosophy. Postmodern philosophy is dominated by the pluralism of values, the development of such categories as justice, responsibility, and legitimacy, since we live in a time of constant risk. Proponents of postmodernism argue that modernization is not modernism in the generally accepted sense of the term. It represents the process of renewal of all spheres of social existence, which does not always have the character of a stable theoretical and ideological position, rather it is characterized by relativism, which seeks to improve anything that comes to the attention of skeptical criticism. The modern process of modernization is directly related to the philosophical situation of postmodernism. The reality indicates that modernization embraces postmodernism itself, promotes the denial of truth and seeks to establish polyvariance. In the theoretical aspect, postmodernism can be considered as globalization in the field of theoretical thinking. The phenomena generated by postmodernism become the theoretical basis for building an information society.

KAPITEL 7 / CHAPTER 7 [7]
HOLISTIC PARADIGM OF SCIENCE AND ITS DEVELOPMENT IN THE XXI CENTURY

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-007

Introduction.

Holism is a very ancient paradigm of the nature of the universe, the nature of Man and the nature of their relationships. At the heart of this paradigm is a timeless wisdom, the existence of which many modern intellectuals deny because of their mentality. However, this denial does not mean its actual absence, as the seekers and lovers of this wisdom, the philosophers, are constantly convinced.

As the Ukrainian philosopher Viktoria Gaidenko notes: "Modern socio-cultural reality, as heterogeneous, changeable, multivariate, plural, brings to life new, non-traditional, alternative, sometimes provocative approaches, which make it possible to move away from an unambiguous definition of reality and man and abandon the concepts of linearity and reductionism in favor of harmony, integrity, and diversity." In our case, in favor of holism as a paradigm of wholeness or a philosophy of harmony.

The holistic paradigm, which develops at the intersection of science, religion, and philosophy, is a kind of creative synthesis of universal human knowledge accumulated over thousands of years. This is the concept of wholeness, which is based on a completely new idea of the non-universality of the extremely broad concept of the multiplicity in the description of Nature and Man, which in turn means that in the final analysis the world does not exist as a multitude, but as an indivisible and indecomposable whole. The appeal to the idea of integrity at the present stage of the development of humanitarian knowledge seems to be especially relevant and timely.

The **purpose** of this chapter is to identify the opportunities and prospects of the emerging paradigm that expands the horizons of knowledge of unbiased researchers.

Research methods. Speaking of the holistic paradigm in science, it is quite logical to use a holistic approach to the study of this topic. The essence of this approach is the system of views, points of view, positions of different scientists, different

[7] ***Authors:*** *Poplavska Tetiana*

countries and different specialties on discoveries in science, which can serve as the foundation for the formation of a new scientific paradigm.

What unites these scientists is their disappointment in the mechanistic mentality that dominates the modern science community, as well as their vision of the pressing problems not only of science, but of civilization as a whole, with the possibility of solving them with the help of a new scientific paradigm.

Within the framework of the holistic approach, general scientific methods of analysis, synthesis and systematization were also used.

7.1. Modern holism, origins, concepts and possibilities.

The origins of the philosophical foundations of holism go back to the ancient, philosophical and mythological teachings of both the East (India and China) and the West (Babylon and Egypt). In European culture, this idea was developed in the philosophical concepts of Pythagoras, Parmenides, Plato, Plotinus, Porphyry, as well as their numerous followers.

In some modern sources, holism is defined as an idealist doctrine, which fundamentally contradicts the very principle of holism, which cannot be either materialistic or idealistic, since it unites these opposite categories under the category of "wholeness" or "whole." At a time when between materialism and idealism stands the fundamental question of philosophy about the primacy of being or consciousness, holism answers it simply: in the beginning there was the Whole, which the Greeks of Antiquity designated as the Unified, the Incomprehensible, the Ineffable, the Taoists called this Whole "Tao", "Emptiness", the Hindus called "Brahman" or "Absolute".

In the language of modern astrophysics, our Whole is the initial state of the singularity of the Universe, which does not have in its realized form such definite objects as stable elementary particles with a non-zero rest mass, which are the basis of all material forms we perceive, does not have galaxies, stars, planets and everything that is on the planets, does not have space and time. But all of this is contained in the

state of singularity, potentially, as if in embryo, in the form of a program. What can we know about this super-dense vacuum point? That it is being and not being, mobile rest and self-identical distinction, that it is not manifested, not seen, not knowable, and all the other adjectives with the prefix "not." This is how all the ancient teachings described the nature of this First Cause!

Consequently, the inner nature of this Whole lies beyond all knowledge and even human imagination. However, the phenomenal world, the world of forms, which is manifested to us in sensations and is a manifestation of the Whole, is knowable. It is precisely this that modern mechanistic science studies, analyzing, dissecting, and breaking it down into parts and elements.

The ideas of holism are characteristic of many philosophical conceptions of development, including those influenced by the works of A. Bergson and A. N. Whitehead. A distinction is made between ontological holism (which asserts the supremacy of wholes over individual elements) and methodological holism (which explains individual phenomena in their connection with wholes). In a broad sense, holism is an attitude of taking into account all aspects of the phenomenon under consideration and a critical attitude towards any one-sided approach. Holism is widely popular in a wide variety of teachings. Its adherents were A. Lohmann, A. Meyer-Abich, J. Haldane, F. Capra, E. Laszlo, it became the basis of Gestalt psychology, the phenomenology of Husserl, a number of trends in social philosophy (K. Marx, E. Durkheim, N. Luhmann) and modern philosophy of science (the Duhem-Quine thesis, the [8]Kuhn-Feyerabend thesis[9]).

Speaking of holism, it is necessary to mention the basic principles of holism, as they were expounded by the American scientist and philosopher Ken Wilber (A Brief History of Everythin, 1996). The well-known publicist and popularizer of the philosophy of holism presents the true nature of our Universe as a multi-level and multi-layered Holon, which has absorbed and embraced all conceivable and

[8] The Duhem-Quine thesis is the assertion that it is impossible to definitively determine the truth of a scientific theory.
[9] The "Thesis of the Incommensurability of Kuhn-Feyerabend's Theories" **warns against a hasty and superficial criticism of theories without a proper understanding of the grounds and limits of this criticism.** This thesis defends the originality of any theory, the criticism of which is possible only on the basis of the principles of ontologism and historicism.

inconceivable forms of life, each of which is whole in itself and at the same time a part of another, greater whole, i.e. whole/part. For example, a whole atom is part of a whole molecule, and a whole molecule is part of a whole cell, a whole cell is part of a whole organism, and so on.

Each of these objects is neither a whole nor a part, but a holon. Therefore, according to Ken Wilber, ***the first principle of holism states*** that reality is not made up of things or processes, not of the whole and its parts, but of the whole/parts, or holons, both when the scope of observation is increased and when it is reduced.

The second principle of holism states that since each holon is a whole/part, it has two tendencies or forces that support its properties of wholeness and partiality. On the one hand, it needs to maintain its integrity, identity, autonomy, or organization in order to simply exist in the environment, on the other hand, it also needs to be part of another whole on which its own existence depends. This applies equally to atoms, molecules, animals, and humanity. That is why it is so important for the holon man not only to have his own organization as a whole, but also to participate constantly in interaction with the whole. If it can't fulfill these duties, it will simply be destroyed, it will simply cease to be. These abilities of the Holon are "horizontal," but there are potentially "vertical" abilities in the Holon, which can be designated as "self-determination" and "self-disintegration."

"If a holon fails to maintain its organization or interaction, it can collapse completely. When it breaks down, it breaks down into subholons: cells break down into molecules, which in turn break down into atoms."[2,p.24] What's interesting about this decay is that the holons decay in the reverse order in which they were created. Therefore, this decomposition is self-decay or simply a separation into subholons, which also divide into constituents and so on. However, no less interesting is the reverse process, the process of growth, in the course of which new holons appear. The most striking example of this growth is any living thing, from a grain of wheat to a human embryo.

So we have organization and interaction operating on a horizontal level, and in the vertical dimension we have self-definition as an upward movement and

disintegration as a transition to a lower level. These four impulses – to be whole, to be a part, the impulse to move upwards and to disintegrate – are constantly affecting all the holons, and principle number two simply says that the holons have these four impulses. The rest of the principles are devoted to the interaction of these four forces. Self-determination is the reason for the evolution of holons from the universe, galaxies, planets to atoms, molecules, cells, organisms.

To understand the driving forces of evolution, Ken Wilber cites ***a third principle.*** It says: in the Cosmos, new holons are constantly emerging with the energy of creativity. "Creativity, holons, are the basic categories we need before we can talk about anything else!" [2,p.26]. But creativity, as we know, is a manifestation of the Spirit – the human on our plane of existence and the Cosmic on the universal plane. In a word, the Cosmos develops in the process of creative emergence, and in this emergence new beings appear, new holons, new wholes are formed. In other words, something governs the development of the world beyond chance. This is a very important point of modern holism, and we will dwell on it a little later. At this point, it is necessary to mention another principle***, the fourth,*** which states that when the holons arise in the process of the creative impulse, they form holarchy, or, in common terms, hierarchy. "Natural hierarchy is simply the order of increasing whole units, e.g., from particles to atoms, from atoms to cells, from cells to organisms; or from a letter to a word, then to a sentence, and then to a paragraph. A whole on one level becomes a part on another. In other words, normal hierarchies are made up of holons. And so, according to Koestler, the hierarchy should be called "holarchy." And he's absolutely right. Indeed, all processes of growth, from matter to life to mind, take place as natural holarchies, or as an increase in order, holism, wholeness—wholes become parts of new wholes—and this is the natural hierarchy or holarchy"[2,p.28].

Thus, holarchy is one of the basic principles of holism: the higher dimension provides a model that unites and binds the separated and isolated parts into a unity, within which there is a kind of connection between the holons, which ensures this unity. In other words, the Higher is the cause of the lower, the Complex begets the Simple, not the other way around. The dialectic of evolution and involution reveals the

meaning of the existence of almost all forms of life in the Universe.

These are the basic principles of holism formulated by Wilber. There are twenty of them in total, but the rest seem to complement these four, which can be designated as the cornerstones of the holistic paradigm.

Thus our universe is a Holon, encompassing a myriad of holons, from atoms to galaxies, each of which holds within itself the direct presence of the transcendent First Principle.

There is the possibility of complex metamorphoses between all the holons of our universe, since everything is made up of a single fabric and is organized according to a single order. The connection with the First Principle is carried out in all directions, through "substance," through "essence," through "object," and through "subject," since the First Principle is in the center. Therefore, any movement inward or outward theoretically leads to the same ultimate reality, the reality of the First Principle, which is present at the heart of things.

The First Principle itself is immovable and unchanging, but reveals itself through the unlimited abundance of its manifestations, through the intricate fabric of the universal pattern created from the trajectories of beings and things.

In this picture of the world, there is a special concept of causality and time (sequence, duration). Here the causal factor is not outside the phenomenon, but within it, and the events are essentially connected not diachronically but synchronically, as is manifested in cyclism. Eternity is present within temporal duration, since the substance of the world and one of the aspects of the First Principle coincide.

In this article, we will look at two theories that can support the holistic paradigm: the anthropic principle in modern cosmology and David Bohm's theory of implicate order.

7.2. The anthropic principle in modern cosmology.

The idea that man is the link between Heaven and Earth, the spiritual and material

worlds, was central to both the Eastern and Western philosophical traditions, including the esoteric teachings of ancient Babylon and Egypt. For a while, it was lost in the European region thanks to the spread of the so-called "Capernican Revolution". By denying the earth's prominent position in cosmic dynamics, Copernicus began a tradition that influenced scientific thought for four centuries.

From the standpoint of conventional astronomy, our planet can indeed be considered as the most ordinary astronomical object out of a huge number of similar planets that orbit stars like the Sun in other galaxies. However, Earth is not just a planet, but a home for humanity and other species that are atypical of many astronomical bodies. For the existence of all biological diversity, including the existence of man and the thinking spirit or mind associated with him, certain favorable conditions and special factors are required, which in a certain sense testifies to the atypical nature of our position in the universe.

In classical science at the end of the 19th century, the English scientist Alfred Wallace made an attempt to reconsider the problem of man's place in the universe, but this time from an anti-Copernican position. In fact, he re-substantiates the previously existing concept of astronomical anthropocentrism, looks for arguments in its favor and draws conclusions in which the basic idea of the anthropic principle can be easily seen: "Man is the crown of conscious organic life could have developed here on Earth only with the presence of this monstrously vast material universe that we see around us" [3, p.286].

The European scientific community began to address the theme of the unity of the Macrocosm and the Microcosm much later, towards the end of the 20th century, thanks to the efforts of two scientists, Robert H. Dicke and Brandon Carter.

Brandon Carter formalized this idea in his paper "Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology," which he delivered at the International Astronomical Union Symposium in Krakow (Poland) in 1973. In this report, the author contrasted the "Copernican principle" with his "anthropic principle" as a qualitatively new approach to solving the problems of physics and cosmology of the 20th century. The essence of this new approach is to take into account the fact of the existence of

humanity in the analysis of the physical and cosmological properties of the universe. In the same report, Carter introduced two versions of the anthropic principle: "weak" and "strong," the distinction between which later became standard practice. The first indicates the limitation of the conditions necessary for the existence of the observer, the second – the position of our planet in the Universe, on which the conditions that led to the appearance of the observer were realized [4, p.291-292].

In the years that followed, physicists and astronomers began to actively and fruitfully develop cosmological versions of the anthropic principle, known to us from the formulation of B. Carter, among which the idea of the Multiverse, the cosmological infinity of worlds, in which the existence of our universe is no longer a mystery, began to enjoy the greatest authority.

The third stage in the development of the debate over the anthropic principle was the so-called accomplice principle put forward by John Wheeler. From the standpoint of the participatory principle, the anthropic approach turns out to be insurmountable. The role of man, the observer, in the structure of the universe, according to this principle, is immeasurably greater than previously thought. In this way, not only the object, but also the subjective aspect is introduced into the anthropic principle, and it acquires a meaning different from the non-quantum anthropic principle. Wheeler asks a question of fundamental importance not only for cosmology but also for quantum ideas themselves: "By giving rise to the participating observers at some limited stage of its existence, does not the universe in turn acquire through their observations that tangibility which we call reality? Isn't this a mechanism of existence?" [5,p.202-247]. The answers to these questions, the scientist notes, are beyond the scope of today's capabilities. We have no idea, Wheeler observes, what to do in an extreme situation where a very large number of observers and a very large number of observations are at play. You'd think we'd only understand how simple the universe is for the first time when we know how strange it is.

The next important stage in the history of the anthropic principle is considered to be the publication in 1986 of the monograph J.D. Barrow and F.J. Tipler "The Anthropic Cosmological Principle"[6], where the final, eschatological version was

presented. If the first three versions sought to answer the question: why the modern universe is the way it is, what is the fundamental role of the observer in determining its existence, then the fourth or final one deals with a number of problems: a) what is the physical structure of the future universe from the point of view of the possibility of unlimited continuation of the process of intelligent life in it; (b) what is the active role of the mind in influencing the large-scale properties of the universe to enable the continuation of life; c) in what qualitative certainty the Universe and life itself reach at the final point of the evolution of the system: the physical Universe + intelligent post-humanity.

This work aroused great interest in the scientific community, as well as numerous discussions on the pages of major scientific, philosophical and even religious publications.

In essence, the concepts of Tiplers and Wheelers are modifications of the strong anthropic principle, thanks to which the anthropic principle began to be interpreted within the framework of a particular philosophical and philosophical tradition. Going to the philosophical level was quite logical, because it was at this level that "anthropic arguments" arose, and only then some of them were used to give "anthropic features" to other levels of comprehension of this phenomenon.

Finally, the theological anthropic principle or the principle of expediency was proposed, the author of which is I.L. Rosenthal, who bases his explanation of the relationship between the fundamental constants and forms of matter – both at the micro level and for complex forms of matter and life – on the thesis of the "deep purposefulness and harmony of physical laws" that ensure the existence of the basic stable states of matter (nuclei of atoms, atoms, stars, galaxies) [7, p.115-116].

Here I would like to draw the reader's attention to the etymological connection between the concepts of "holon" or "whole" and the concept of "goal" (according to the Greek telos – accomplishment, completion; end, highest point, limit, goal; teleios – complete, complete, accomplished, final, perfect). As we can see, the achievement of the goal at the same time means the completion of the action, the closing of the circle, the acquisition of completeness, perfection, beauty, and therefore wholeness.

This is a very important point in understanding holism. We do not know whether I.L. Rosenthal understood this when he worked on his theory.

At present, these issues have been analyzed in a fairly extensive literature, the incomplete bibliography of which includes more than 350 titles. There are several reasons why there is so much attention to this topic. First, the anthropic principle embodied the answer to one of the age-old philosophical problems about the relationship between man and the universe. Secondly, the anthropic principle sheds new light on the problem of the nature of the universe itself.

Further development of discussions about the nature of the universe and man's place in it has taken the scientific community to qualitatively new levels. With renewed enthusiasm, scientists began to look for solutions to topical problems of natural science and philosophy: the problem of reducing entropy in developing systems, the problem of the direction of time, the problem of black holes, the pulsating universe, and finally the problems of consciousness and free will, which logically leads to the development of the ethical and aesthetic aspect of the anthropic principle.

The discussion called the "anthropic principle in cosmology", which arose at the end of the 20th century, became an object of interest for several decades of many specialists from various fields of science. It can be said that at this time there was a real anthropological turn, the action of which has not yet been completed and promises us many more interesting findings, theories and concepts.

Already the beginning of the 21st century was marked by an increase in interest in the problem of the nature of consciousness, the problem of the relationship between consciousness and the brain, the study of the human brain, which led to the emergence of modern neural networks and new problems associated with the growth of research in the field of artificial intelligence. However, there is another theory at the origins of these discoveries, which should be recalled in this article.

7.3. David Bohm's Implicate Order.

David Bohm is an English physicist, a member of the Royal Society of London, known for his work on quantum physics, philosophy, and neuropsychology. In 1980, he published his book Wholeness and the Implicate Order, which outlined the theory of implicate order. The point of this book is to show readers and the scientific community how implied potentials unfold from a universal, undisturbed field into clear phenomena before collapsing again. This approach has provided a valuable new interpretation of quantum mechanics and the basis for the emergence of new ideas not only in physics, but also in a number of other fields.

For many years, Professor Bohm was particularly interested in the hidden philosophical meaning of quantum physics and the theory of relativity, and the problem of creating a metaphor that could clarify their meaning to the general public, who were not familiar with the mysteries of higher mathematics. He felt that this was important because the mechanistic worldview that now dominates modern science and society has led to a state of increasing fragmentation, both within the personal experience of human beings and in society as a whole.

The scientist notes that by now the mechanistic worldview has reached its most complete development in physics, especially during the 19th century, when its triumph seemed almost complete. From physics, mechanism—that is, the mechanistic relation—spread to other sciences and to almost all spheres of human activity.

In comparing the holistic and mechanistic paradigms, Bohm draws our attention to the fact that in the mechanistic paradigm the world is reduced to a collection of basic elements, such as atoms, electrons, protons, quarks, and so on. To these may be added various kinds of fields that extend continuously in space, such as electromagnetic and gravitational. These elements are fundamentally external to each other, not only in that they are that they are separated in space, but more importantly, in the sense that the fundamental nature of each is independent of the fundamental nature of its neighbor.

This means that their interaction is external, without affecting their internal nature. Therefore, the mechanistic paradigm was mainly concerned with systems and

developed a systems approach to their study.

An important step in the transition from a mechanistic to a holistic worldview was Einstein's theory of relativity, on the basis of which the scientist proposed a set of continuous fields that permeate all space, in which particles are considered as relatively constant and independent structures in those limited regions where the field is strong. Hence, each particle is explained as an abstraction of a relatively independent and stable form, and the universe is seen as an unbroken wholeness in current motion. The universal field was seen here as a type of mechanical system, more subtle than a collection of particles, but the field approach was still an important step away from the mechanistic worldview, although it remained within its general scheme.

A more effective turn towards holism was made by quantum theory. First of all, all the action in it takes place in the form of what are called "discrete quanta". Second, it has been discovered that all matter and energy appear to have a dual nature—in the sense that they can behave either as a particle or as a field—or wave—according to how they are treated in experiment.

The fact that everything can be either wave-like or corpuscular according to the medium, which in this case is the observational apparatus, is understandably incompatible with mechanism, since in mechanism the nature of each thing must be fairly independent of its context. And this is quite similar to an organism, because organisms are very dependent on their context[9].

And finally, the phenomenon of non-locality. As it turns out, in some cases, there can be a connection between particles that are at a considerable distance. This violates the classical requirement of locality, according to which only things that are close to each other can affect each other. All three of these propositions of quantum physics completely reject mechanism as both a paradigm and a type of thinking.

Reflecting on the phenomenon of non-locality, which contradicts not only common sense, but also Einstein's theory of relativity, which imposes strict limits on the speed of propagation of interactions, David Bohm came to the conclusion that elementary particles interact at any distance not because they exchange mysterious signals with each other, but because their "separation" is an illusion. In other words, at

some deeper level of reality, interlocking particles are not separate objects at all, but are actually extensions of something more fundamental and whole. The scientist came to this conclusion by observing the effect of holography[10].

Nonlocality indicates that all objects and processes in the universe are interconnected and part of the whole. This is the essence of the holism of modern physics. Quantum physicist Henry Stapp described the discovery as perhaps the most significant in all of science. Not only microscopic, but also enormous domains are non-local. Cosmologists Menas Kafatos and Robert Nadeau A number of works have been devoted to the study of nonlocal properties of space: «The Conscous Universe»(1990), «The Non-Local Universe: The New Physics and Matters of the Mind» (1999), «The Conscious Universe: Parts and Wholes in Physical Reality»(2013)[12].

But what's most interesting is that the scientists who founded quantum mechanics – such as Schrödinger, Dirac, Pauli and others – all understood this. Over time, however, this understanding faded as physicists increasingly focused on using quantum mechanics as a system for calculating experimental results, and each time a new textbook was written, some of the philosophical significance of quantum theory was lost. So now we have a situation where most physicists don't realize how radical the meaning of quantum mechanics is.

David Bohm sees a way out of this situation in the unification of two theories – relativity and quantum – the theory of the hologram. He draws the attention of his readers and colleagues to the idea of the universal integrity of the universe, which unites both theories and builds on it in his reflections.

Taking the principle of the hologram as a method of modeling, the scientist explains to us the nature of reality as motion itself, in which information about the whole object is dynamically folded in each part of space, and then unfolded in an image.

According to David Bohm, the world as we know it is only one aspect of reality, its "explicit" or "unfolded" order. The matrix that generates it is the "hidden" (implicit) order, that is, as a rule, the sphere invisible to us, in which time and space are curled up. In order to understand the implicit order, Bohm considered it necessary to consider

consciousness as an integral component of the "holomotion" (the world as a hologram in dynamics), and therefore included it in the "unfolded" order.

In this way, consciousness and matter are interrelated and interdependent, but they have no causal connections on the "explicit" level of reality. They are nested projections of a higher reality that is neither matter nor consciousness in its pure form. Successful experiments gave Bohm's theory solidity, and Benoit Mandelbrot's fractal geometry, which describes the ordered chaos of nature, also demonstrated the "holographic" principle of the infinite embedding of self-similar structures into each other on the basis of very simple mathematical relations.

Most physicists are skeptical of Bohm's ideas, but there are some proponents, including Roger Penrose of the University of Oxford, the creator of the modern theory of black holes; Bernard d'Espagnat of the University of Paris, one of the leading authorities on the conceptual foundations of quantum theory; and Brian Josephson of the University of Cambridge, winner of the 1973 Nobel Prize in Physics. By the way, he believes that the *Hidden Order* Boma may one day lead to the inclusion of the concept of a Supreme Mind in the scientific model of the world[13].

David Bohm's work on universal wholeness and his assumptions about hidden order are already beginning to influence various disciplines. His ideas are the core of what is known as the "holographic paradigm." These ideas have provided a new way of understanding a large number of phenomena, ranging from some problems in quantum physics to health care, social organization, religion, and the processes in the human mind itself.

As an example, consider the philosophical hypothesis that the reality around us is a simulation (most often assumed to be a computer simulation). To make the simulation look realistic for the recipient, the program adapts to the recipient's perception, forming material objects, the mind and consciousness of the recipient. The main work in this area is considered to be the article by Nick Bostrom "Proof of Simulation", published in 2003[14].

As is well known, long before Bostrom, the most iconic philosophers in both Europe and Asia were interested in such ideas. In ancient Greece , Pythagoras founded

a school that studied the basic philosophical concept of the illusion of everything that exists and the reality of numbers and their infinite combinations, which form all the phenomena of observable existence. The idea that reality is nothing but illusion was put forward by the ancient Greek philosopher Plato, following Pythagoras, who came to the conclusion that only ideas are real, and other objects are only their shadows, reflections. Aristotle followed the same approach, but with the correction that ideas are expressed in material objects. In addition, the position of the illusory nature of the real world is one of the key ones in some religious and philosophical teachings, for example, in a number of Indian philosophical schools, within the framework of which the concept of maya is considered. Maya is the illusion of being, in particular, the everyday existence of a human being against the background of the existence of the Eternal Absolute (Brahman in Hinduism or Nirvana in Buddhism). The same idea can be found in the Taoist masterpiece "The Butterfly's Dream", which belongs to the pen of Chuang Tzing.

In our time, the simulation hypothesis has long gone beyond the boundaries of philosophical judgments, and the question of an objective description of the world, that is, independent of human presence, perception, will, and desire – the main criterion of scientific nature – has recently not only aroused the curiosity of physicists, but has also been taken quite seriously.

Since the beginning of the 21st century, the Western scientific community has been actively discussing Eric Verlinde's theory of gravitation, based on the same principle of the hologram that was first formulated by D. Bohm. In Verlinde's theory, gravity is explained by the difference in the density of entropy in the space between the two bodies and in the surrounding space. The attraction of two macroscopic bodies (and the inverse square law) is explained by the increase in total entropy with a decrease in the distance between the bodies. i.e., the transition of the system to a more probable (realized by a greater number of microstates) macrostate[15].

According to this theory, all the bits of information that describe our reality can be encoded in the very structure of space-time. This theory obeys the Second Law of Thermodynamics, and also relies on string theory, black hole theory, and quantum

information theory.

Apparently, this theory inspired Melvin Wopson, professor of information physics at the University of Portsmouth, who called the law he discovered "The Second Law of Information Dynamics". Based on this law, the scientist developed quantum information theory, in which he proposed to consider information as another form of matter, as a fundamental block of the universe, and even published an experimental protocol that allows you to test the simulation hypothesis.

The article has sparked heated debate and even confusion among some physicists, as well as traditional skepticism. However, the recent scientific development of information physics—the principle of equivalence of mass, energy, and information, which in turn follows from Rolf Landauer[10]'s principle—does not rule out the possibility of an artificially simulated universe.

The Law of Infodynamics is based on the concept of entropy (a measure of disorder that increases over time in an isolated system), but unlike the Second Law of Thermodynamics, the entropy of systems containing information states must remain constant or decrease over time. In other words, the average amount of information transmitted by an event should tend to a minimum value.

In his article, Wopson describes the application of this law not only to digital information, but also to atomic physics, genetics, mathematical symmetries, and cosmology, and provides scientific evidence that supports the hypothesis of artificial reality. According to the scientist, the Second Law of Information Dynamics opens up effective tools for scientific research at the intersection of physics and information science and a number of other sciences.

The main consequence of the Second Law of Infodynamics is the minimization of the information content associated with any event or process in the universe. If the physical entropy of the constantly expanding Universe tends to the maximum, then the informational entropy tends to the minimum value, which creates the balance of forces necessary for the operation of the super-complex structure of the Universe: «The main

[10] A principle that states that **when one bit of information is lost in a computing system, a small amount of heat is generated in proportion to the temperature of the system**.

consequence of the second law of infodynamics is the minimisation of the information content associated with any event or process in the universe. This in turn means an optimisation of the information content, or the most effective data compression. Since the second law of infodynamics is a cosmological necessity, and appears to apply everywhere in the same way, it could be concluded that this indicates that the entire universe appears to be a simulated construct or a giant computer»[16].

It is also interesting that, according to Melvin Wopson's hypothesis, the mysterious dark matter, which accounts for about a quarter of the matter in the cosmos, is the information content of the Universe, the result of information processes occurring in its simulation. This form of matter does not interact with the electromagnetic field and is therefore inaccessible to direct observation. It manifests itself only as a gravitational influence on the surrounding galaxies, anomalously increasing the rotation speed of their outer regions. What's more, the new law answers one of science's most puzzling questions: Why does symmetry dominate the universe and not the other way around?

Wopson's research mathematically demonstrated that objects with high symmetry correspond to the least information entropy. Moreover, symmetry is not just a mathematical concept, it goes beyond the discipline, uniting mathematics, chemistry, biology, cosmology, genetics, physics and philosophy, because it is present at all scales, playing an important role in the structure and behavior of matter in the universe.

As we can see, the new paradigm that is developing before our eyes creatively unites all the achievements of modern science with a philosophical foundation, which will make it understood and accepted by different groups of scientists, sometimes opposing each other in their ideological beliefs.

Findings.

Throughout history, there has been a succession of worldviews, i.e., general ideas about the cosmic order and the nature of reality as a Whole. Each of these views

expressed the essence of the spirit of its time, and each, in turn, had a profound effect on the individual and on society as a whole, not only physically, but also psychologically and ethically. These influences were by nature manifold, but among them all one of the most significant was the idea of a universal order which the ancient philosophers called Harmony.

Despite the time and geographical barriers, all the concepts presented by us are united by the understanding of the World in which we live as a single integral organism or Holon, in which everything is interconnected with each other, everything interacts with each other and everything complements each other. This is the key idea of holism, and it is now shared by many scholars in different countries.

"Everything" is an extremely abstract concept, expressing an integrated Wholeness, the highest degree of unification of everything, without exception, an exhaustive embrace of every conceivable object. Abstracting from the properties and relations of a multitude of material, ideal objects and subjects, the concept of "All" is identical with the concept of "Absolute." However, not all philosophers who think in this way go so far. However, just as with the concept of "one", "beginning" or "first principle", "foundation", "cause" or "first cause", "totality", "wholeness", etc. All these categories are synonymous and are actively used in the holistic concept, but not all authors who develop the ideas of holism refer to them. Do they consider them unscientific or extra-scientific? Let's leave this question open. The task of the holistic paradigm is to unite all parts of universal human knowledge into a single harmonious and consistent picture of the world, which would be able to form the same worldview and perception of the younger generation through the education system[17].

“According to the holistic concept, life is one and every being (holon) is characterized not only by the subtlest internal homeostasis, but also by elusive and innumerable connections with all other holons and with the entire Whole. Man as a thinking creature plays an important role in this finely tuned interaction of everything with everything, which is why it is so important for him to have an adequate worldview and attitude that can be formed by means of modern science and education”[18].

KAPITEL 8 / *CHAPTER 8* [11]
PECULIARITIES OF THE GREEK LANGUAGE OF THE LATE BYZANTINE PERIOD AND IN THE TIMES OF TURKISH RULE

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-010

Вступ.

Період грецької мови пізньовізантійської доби збігається з епохою т.зв. Палеологівського відродження (1261 – 1453) – це час ренесансних тенденцій у пізньовізантійській культурі і літературі. Історіографічна, філософська та теологічна література писалася за аттикістичними канонами. Це – твори Нікіти Хоніата (сер. XII ст. – 1213), Георгія Пахімера (1242 – бл. 1310), Максима Плануда (1255 – 1305), Феодора Метохіта (1260 – 1332), Іоанна Кантакузіна (1295 – 1383), Никифора Григори (бл. 1295 – бл. 1360), Лаоніка Халкоконділа (бл. 1423 – 1490).

Прозових творів, написаних розмовною мовою, було значно менше. Мовою-сумішшю літературної та розмовної написані праці історика Дуки (бл. 1400 – 1462), Βραχὺ χρονικό Георгія Сфрандзі (1401 – 1478), Ἐξήγησις τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου ἢ Χρονικόν Леонтія Махери (1380 – 1456) на кіпрському діалекті.

Потужний розвиток пізньовізантійської патристики засвідчують учений та богослов Нікіфор Влеммід (1197 – 1269), імператор Феодор II Ласкаріс (1221 – 1258), Феоліпт Філадельфійський (1252 – 1325), Григорій Синаїт (1268 – 1310), Григорій Палама (1296 – 1359), Ніколай Кавасила (1322 – 1397), Калліст та Ігнатій Ксантопули (XIV ст,), Калліст Катафігіот (XIV ст.), Марко Ефеський (пом. 1457), Георгій Схоларій (бл. 1400 – 1464), Симеон Солунський (пом. 1429).

У прозовій літературі та значною мірою й у поезії домінують аттикістичні тенденції. З переважаннм розмовної мови написані поеми за зразками лицарських романів західноєвропейської літератури (Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη, Βέλθανδρος

[11] ***Authors:*** *Zvonska Lesia*

καὶ Χρυσάντζα та ін.), анонімні твори Διήγησις Απολλωνίου του Τύρου, Διήγησις Βελισαρίου, Αχιλλής, етико-дидактична та сатирична література XIV ст.: Φάρμας των ζώων, Διήγησις τῶ τετραπόδων ζώων, Πουλόλογος, Πωρικόλογος, Ψαρόλογος. Народно-розмовною мовою написаний поетичний текст Хроніки Мореї (бл. 1300 р.).

Історію розвитку грецької мови доби турецького панування, або туркократії XV – поч. XIX ст. умовно можна поділити на два значних періоди:

- ✓ з 1453 р. (завоювання Греції турками) по 1669 р. (захоплення Криту турками);
- ✓ з 1669 р. по 1830 р. (звільнення Греції) – епоха гуманізму та грецького Просвітництва.

На території материкової Греції, яка перебувала під турецьким ярмом, поствізантійська література поступово занепадає. Проте завдяки особливим історичним і культурним передумовам, створеним в часу перебування венеційців на Криті, та під впливом ідей епохи Відродження з XVI ст. розпочинається процес інтенсивного розвитку новогрецької літератури. У XV – на поч. XVI ст. димотикою написані поетичні твори Стефаноса Сахліки, Маноліса Склавоса, Георгіса Хумноса. Критська література заклала основи для подальшого розвитку національної грецької літератури. Поетичні та драматичні твори її найвизначніших представників Віцента Корнароса (1553 – 1613) та Георгіса Хортатзиса (XVI ст.) написані на критському діалекті народно-розмовної мови. Після завоювання Криту у 1669 р. осередком літературного життя стають Іонійські острови, представниками якого були Коронеас (з Закінтосу), Яків Тріволіс (з Керкіри).

Епоха XVII – XVIII ст. позначилася розвитком двох суспільних і літературних тенденцій у відношенні до мови. Деякі діячі грецького Просвітництва стояли на консервативних позиціях і вважали, що потрібно відроджувати занедбану у попередні віки давньогрецьку мову. До них належали Стафан Комітас (пом. 1714), єпископ Євгеній Вулгаріс (1716 – 1806), Неофіт Дукас (1760 – 1845), Дімітрій Дарваріс (1757 – 1823), Константин Іконomос (1780 – 1857). Розвиток димотики як літературної мови штучно стримувався панівним

напрямком фанатичних прибічників катаревуси.

Визначним діячем грецького Просвітництва та відродження народної освіти у Греції був відомий філолог Адамантій Кораїс (1748 – 1833). Він та його послідовники вважали димотику повноцінним варіантом мовної норми, прагнули її «очистити». Прихильники т.зв. «середнього» шляху розвитку мови відкидали як крайній димотикізм, так і ортодоксальну катаревусу. Праці А. Кораїса сприяли розвитку літературної грецької мови на грунті димотики із збереженням багатого спадку лексики катаревуси.

Зразки димотики того часу представлені також лексикографічними працями та граматиками Ніколая Софіаноса (Γραμματικὴ της λαϊκής γλώσσας, XVI ст.) і Романа Никифора (XVII ст.), першим словником димотики Антоніо де Сомавера (XVIII ст.).

Спробуємо, грунтуючись на теоретичних дослідженнях історії грецької мови та текстовому матеріалі, окреслити основні морфонологічні та лексико-граматичні тенденції та зміни, які позначилися на особливостях грецької мови в останні століття Візантії та після її падіння, за часів турецького панування.

8.1. Морфонологічні особливості грецької мови пізньовізантійської та турецької доби

У фонетиці мови пізньовізантійського періоду закріплюються зміни, що відбулися у часи койне та ранньовізантійську добу [2; 5; 7]. Усталюється зникнення кінцевого -ν, окрім випадків його збереження перед наступним словом з початковим голосним звуком та розділовими знаками. І, навпаки, спостерігаються випадки фонетично невиправданого чи плеонастичного вживання кінцевого -ν: напр., βασιλέαν = βασιλέα, θελημάν του, στόμαν της.

У сполученнях голосних звуків ι та ϵ з наступними голосними чи дифтонгами відбувається синідзеза з переходом перших у нескладовий j, наголос при цьому переноситься на складотворчий елемент сполучення: καρδία > καρδιά

з вимовою καρδjά, θεία > θειά, χωρίο > χωριό, μηλέα > μηλιά, φωλέα > φωλιά, παιδίου > παιδιού тощо.

Частою є синкопа, особливо на стикові основи і флексії: ’Αντώνις < ’Αντώνιος, Βασίλεις < Βασίλειος, Γεώργις < Γεώργιος, ὀψάριν < οψάριον, аналогічно виникають πατρίκις *патриція*, σιτάριν *пшениця*, τροπάριν *тропар*, ὑπνίτζιν *успіння* і т.д.

У сполученнях проривних приголосних звуків спостерігається такий фонетичний перерозподіл:

κτ	>	χτ	κτίζω	>	χτίζω
χθ	>	χτ	χθες	>	χτες
πτ	>	φτ	πτωχός	>	φτωχός
φθ	>	φτ	εὐθυνός	>	φτηνός
σθ	>	στ	ἔἴσθε	>	είστε
σχ	>	σκ	σχολείο	>	σκολειό

Фонологічні зміни такого характеру були характерні для розмовної мови, тоді як літературна лексика зберігала консонантний стан койне [1]. Тому спостерігаються різні фонетико-орфографічні варіанти відтворення цих сполучень, залежно від сфери вжитку; варіативність присутня навість серед етимологічно-споріднених слів:

κτ/χτ	αυτοκτονία	εκτιμώ	χτίζω	δάχτυλο
χθ/χτ	εχθρός	όχθη	χτές	ανοιχτή
πτ/φτ	πτώμα	οπτικός	φτωχός	φτυάρι
φθ/φτ	αφθονία	εύθυμος	φτάνω	φτηνός
σθ/στ	αίσθημα	ασθενής	όριστη	είστε

За часів турецького панування у розмовній мові на противагу літературному аттикістичному варіанту закріплюються сполучення χτ та φτ. Використання кінцевого -ν цілком підпорядковується фонетичному оточенню [8].

При відмінюванні іменників зберігаються принципи давнього зміщення наголосу (ἄνθρωπος, ἀνθρώπου, ἄνθρωπον) на противагу прикметниковій парадигмі, де наголос стає закріпленим: ὄμορφος, ὄμορφη, ὄμορφον.

8.2. Лексико-граматичні особливості мови пізньовізантійської доби

У системі імені спостерігаються значні лексико-граматичні зміни [3; 4]. Значний вплив на відмінкові закінчення мало зникнення кінцевого -ν. Тричленна система відмінкових закінчень для іменників чоловічого роду на -ας, -ης та жіночого – на -α, -η внаслідок флексійного нерозрізнення окремих відмінкових форм перетворюються на двочленну.

Навіть після зникнення кінцевого -ν незмінною залишається тричленна система відмінкових закінчень іменників чоловічого роду на -ος: nom. -ος, gen. -ου, acc. -ο.

Усі типи прикметників пристосовуються до тричленної системи родових форм:

- ✓ прикметники 2-х родових закінчень давньогрецької II відміни на -ος, -ον виробляють окрему форму для жіночого роду;
- ✓ прикметники з основами на εσ- (на -ης, -ες) перетворюються на тип на -έος, -έα, -έον або на -ος, -η, -ον;
- ✓ прикметники з основами на приголосні звуки теж входять у систему тематичного відмінювання: μέλας > μέλανος, εὐσχήμων > εὔσχημος.

Залишаються в ужитку прикметники на -υς, -εῖα, -υ. Деякі, деклінаційно ускладнені прикметники замінюються лексичними синонімами звичного тематичного типу, як от πᾶς заміщується ὅλος.

У системі дієслівних флексій спостерігається співіснування різних варіантів та хитання поміж ними [6]. У 3-й особі множини презенса вживані закінчення -ουν та -ουσι, імперфекта та аориста - -αν та -ασι разом із закінченням -οσαν. Оскільки флексійне кінцеве -ν було нестійким, то для його фонетичного «зміцнення» і, відповідно, графічного закріплення з'являються форми формантів-флексій -ουνε, -ανε (які збереглися і в деяких сучасних новогрецьких говірках).

У медіально-пасивних флексіях поруч з аттикістично утворюваним типом в однині -όμην, -εσο, -ετο виступають форми на -ούμουν, -ούσουν, -όταν; у множині

форми на -όμεθα, -εσθε, -ονται співвідносяться з формами на -όμεστα, -εστε, -ουνταν. У пасивному аористі спорадично з'являється каппатична ознака: флексії 1-ї ос. одн. -θην > -θηκαν, 3-ї ос. мн.: -θησαν, -θηκαν, -θηκασι.

Контраговані дієслова на -άω, -έω об'єднують свої парадигми, особливо помітною є ця мішанина у медіально-пасивних формах. Наприклад: φοβοῦμαι, φοβᾶσαι, φοβᾶται і т.п.; існують форми на -ιέσαι, -ιέται (ἀγωνιέσαι, πουλειέται). Форми імперфекта мають два типи формантів-флексій: -οῦσα, -οῦσας, -οῦσε за аналогією до 3-ї ос.мн. на -ουσαν та тип на -αγα, -αγας, -αγε і т.д.

Невідмінювані дієприкметники теперішнього часу активного стану на -οντας у функції герундія можуть утворюватися як від презентної основи, так і від основи аориста. Протягом часу побутування цих невідмінюваних форм у них спостерігається змішання морфологічних ознак (основ, суфіксів, флексій): ἰδόντας οἱ προεστοί, ἀκούσων ταῦτα, οἱ σφάζοντα, διαβὼν ὁ καιρός, διαβόντα ὁ καιρ ός тощо. Пасивні дієприкметники на -όμενος, -μένος зберігають звичну парадигму.

Формотворення майбутнього часу залишається аналітичним, проте відбувається функціонально-синтаксичний перерозподіл перифрастичних конструкцій. Поширена у ранньовізантійську добу перифраза ἔχω з інфінітивом поступово виходить з ужитку у зв'язку із зникненням давніх форм інфінітива та їх заміною застиглими особовими формами, з яких утворені від основи аориста нагадують футуральні і вносять плутанину у їх розрізнення. На заміну їй з'являється конструкція у складі ἔχω νὰ з кон'юнктивом. Проте основним типом перифрастичного вираження майбутнього часу залишається конструкції з дієсловом θέλω: θέλω з інфінітивом, θέλω νὰ з кон'юнктивом, θὲ νὰ (θὰ νὰ) з кон'юнктивом. Конструкції з кон'юнктивом вживані, в основному, в розмовній мові, а літературна мова за традицією зберігає аналітичну конструкцію з інфінітивом [7].

Вивільнена з системи футурума перифраза ἔχω з інфінітивом починає пристосовуватися до виконання іншої семантико-синтаксичної функції. Пристосуванню конструкції ἔχω з інфінітивом посприяло те, що з часів пізнього койне індикатив плюсквамперфекта або перифрастична конструкція починає

вживатися у модальному значенні для вираження можливості у минулому: εἶχον δὲ καὶ τὰς ναῦς καῦσαι οἱ βάρβαροι, εἰ μὴ νὺξ ἐπῆλθε (Μαλάλας 128.5) *вороги спалили б і човни, якщо б не настала ніч*.

У безпосередньому значенні плюсквамперфекта вживається конструкція εἶχα з інфінітивом (найчастіше, аориста), зрідка – ἤμουν з дієприкметником аориста. Відповідно, конструкція ἔχω з інфінітивом починає вживатися у значенні перфекта: ἄνθρωπος παιδεμένος ἀπὸ τὴν πόλιν ἔχει ἐλθεῖ ἀπὸ τὸν βασιλέαν *освічений чоловік прибув з міста до царя* (Χρονικό τού Μορέως, 4901).

Паралельно з цим конструкція ἔχω з інфінітивом зберігає своє футуральне значення у підрядних реченнях, що вводяться сполучником ἵνα (νὰ): θέλω νὰ σᾶς ἔχω εἰπεῖ περὶ τοῦ ρόϊ Κάρλου *хочу вам розповісти про короля Карла* (Χρονικό τού Μορέως, 6773).

Такі явища спостерігалися до XVII ст., коли остаточно усталилася морфо-синтаксична система перфекта, яка й існує у сучасній новогрецькій мов у двох типах перифрастичного вираження: ἔχω γράψει та – зрідка – ἔχω γραμμένο. Усталюється бінарна видова опозиція [5; 9].

Помітним лексико-граматичним явищем стала зміна прийменникового керування. Усі прийменники поступово стають монокомбінаторними і керують знахідним відмінком. До усталення такого типу керування спостерігаються хитання: ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας / ἀπὸ τὸν ὄρθρον, ἐκ τοῦ φόβου / ἐκ τὸν φόβον тощо.

Полікомбінаторні прийменники, які керують двома або трьома відмінками з різним функціонально-семантичним навантаженням прийменникової конструкції (διά, κατά, μετά, παρά та ін.), з акузативом закріплюють одне із своїх значень (не обов'язково те, яке було у такого їхнього сполучення у давньогрецькій мові), а для передачі інших – з'являються нові композитні або аналітичні прийменники. Наприклад, прийменник μετά з родовим відмінком, що мав значення *разом з,* а із знахідним – *після,* зберіг значення *разом з,* але пристосував його до прийменниково-відмінкової конструкції з акузативом. Значення давньогрецького сполучення μετά з акузативом стали передаватися

сполученням з аналітичним прийменником ὕστερ' ἀπό. Багато давніх прийменників (як от ἀνά, ἐπί, κατά, περί, πρό, πρός, σύν, ὑπέρ, ὑπό) вийшли з ужитку за винятком усталених стереотипних фраз.

8.3. Лексико-граматичні особливості грецької мови у часи туркократії

Форма означеного артикля у знахідному відмінку множини τές витісняється димотичним типом τίς за фонетичною аналогією до інших відмінкових форм ἡ, τῆς, τή. Усталилася дво- та тричленна система іменних флексій [3; 8].

У системі дієслова теж відбуваються відчутні зміни. Домінуючим перифрастичним типом вираження майбутнього часу стає конструкція θὰ з кон'юнктивом. Окрім того, конструкція θὰ з кон'юнктивом починає вживатися (поруч із сполученням θὰ з індикативом імперфекта чи аориста) на позначення можливості. Синтаксична система закріплює також використання конструкції νὰ з кон'юнктивом поруч з розмовним варіантом θὰ з кон'юнктивом.

Для вираження перфектного значення співіснують конструкції ἔχω з інфінітивом та (від перехідних дієслів) ἔχω з дієприкметником на -μένος. У деяких діалектах вживається аналітична конструкція у складі ἔχω з дієслівним прикметником на -τός. У малоазійських діалектах існував аналітичний тип, що складався з індикатива аориста, який поєднувався з невідмінюваною формою у 3-й ос.одн. імперфекта дієслова εἶμαι.

Спостерігається вплив турецької мовної системи: постановка дієслова у кінці мовного періоду, обмежене вживання означеного артикля в акузативі, зникнення граматичної категорії роду, а натомість функціонально-синтаксична диференціація поміж назвами істот та неістот, порушення синтаксичного узгодження тощо [8].

Мова грецьких общин у діаспорі (Італія, Франція. Англія, Америка) зазнала певного впливу мов автохтонного населення. Так, на мові грецьких поселень Апулії та Калабрії позначився вплив граматичної системи італійської мови,

зокрема аналітичне формотворення пасивного стану (за допомогою допоміжного дієслова εἶμαι та дієприкметників пасивного стану), відсутність окремих форм майбутнього часу тощо [3;9].

8.4. Лексика та словотвір підньовізантійської доби

Продуктивними залишаються латинізми, але запозичуються вони вже через посередництво романських мов. Значимим джерелом іншомовних слів була французька та італійська мова, з'являються й слова іспанського походження. Панування венеціанців та генуезців на Криті, Евбеї та Кикладах, а французів на на Пелопоннесі та Кіпрі сприяло процесу безпосередніх запозичень з цих мов [2].

Іншомовна лексика семантично диференціювалася залежно від сфери використання: у судочинстві і побутовій лексиці переважали запозичення з французької мови (παρλαμάς, κουρτεσία, κουγκεστίζω, τζιμμία тощо). Іншомовна лексика, як правило, морфологічно пристосовувалася до системи грецької мови, за винятком власних імен та титулів на кшалт μισίρ < monsieur. Прикладами запозичень з французької та італійської мов можкть слугувати: καβαλάρος *лицар*, τέντα *тент*, τσάμπρα *номер*, φλισκίνα *басейн*.

Іншомовні форманти -άδος, -έλλα, -έλλο, -έττο, -έσσα, -ῖνος зустрічають майже виключно в запозиченій лексиці і лише деякі з них (як от італійського походження -ούτσι(ον), -ούτσικος продуктивно використовуються при словотворі.

Особливого поширення набуває слово- та основоскладання, причому за маловживаними у класичну добу моделями. До таких моделей належать композити, перших компонент яких – дієслівна основа (κοψόρρινος *безносий*, σβηνοκάνδηλας *свічкогасник*, σχιζοχάρτης *бумагоріз*), та дієслова-композити, не похідні від іменникових утворень (λογομαχῶ *сперечатися*, ῥουχολογῶ *говорити нісенітниці*, ψυχοκρατῶ *бути стриманим*).

Розмовна мова того часу рясніє композитними новотворами (часто полікомпонентними), довільно утворюваними: ἀκροπύργωμα *вежа-укріплення*,

ἀργυροπεταλᾶτος *той, що має срібні підкови*, δακτυλιδόπουλος *продавець перснів*, γλυκόσταμα *солодка крапля*, ἐρημότοπος *усамітнене місце*, εὐτυχοτυχία *блаженне щастя*, καρδιοφλόγιστος *з палаючим серцем*, κοκκινομάγουλος *червонощокий*, λαμπροευδοξότατος *славносяйний*, λιθομάργαρος *міцна перлина*, μεγαλοευγενέστατος *високоблагородний*, ξενοχαραγος *той, що приносить радість гостю*, παστομαγειρία *виготовлення пасти*, πηγαδόσχοινον *колодязний шнур*, πικροδυστυχία *прикре нещастя*, πυργόδομα *замок з вежами*, σπαταλοκρομμύδης *розтратник цибулі*, στρογγυλοεμορφοπήγουλος *з круглим підборіддям*, φεγγαρομεγαλόφθαλμος *з очима мов місяць* тощо.

Зустрічається чимало нової лексики: γυρεύω *повертати*, τώρα *сьогодні*, τσαγγάρης *чоботар* тощо.

8.5. Лексика та словотвір у часи туркократії

У системі словотвору продуктивними залишаються деривaційні моделі пізньовізантійської доби [2; 4; 7]. Давній формант -ίκι(ος) присутній у формоутворюючих типах на -ίτσι, -ίτσα, -ίτσης. Формантами-запозиченнми є -άδα (з італійської мови), -τζής, -λῆς (турецького походження).

Продуктивним залишається слово- та основоскладання. Серед композитів з'являється чимало дієслів, які не є десубстантивами чи деад'єктивами: γλυκοκοιτάζω *милуватися*, ψευτοζῶ *скрутно жити* та ін. У античну та ранньовізантійську добу дієслова-композити мали першим компонентом прислівник або були парасинтетичними. На противагу цим класичним моделям у цей час залишається дієвою модель дієслівної композиції пізньовізантійських часів. Мова поповнюються і синтетичною лексикою копулятивного типу: γιδοπρόβατα *дрібна рогата худоба*, μερόνυχτο *доба* та ін.

Окрім численних запозичень з італійської мови (βόλτα, καραμέλα, κουζίνα, σαρδέλλα, μπαστούνι) та, меншою мірою, з французької мови (μπλέ, γραβάτε, ἀνκαζέ, ντεκολτέ), з'являться турецькі слова, які

пристосовуються до морфологічної системи грецької мови. Іменники, що є назвами істот, стають іменниками чоловічого роду на -ας, -ης, іменники - назви неістот приєднуються до іменників середнього роду на -ι чи -ες.

Великий пласт іншомовної лексики турецького походження віднаходиться у різних сферах побутування. Це – назви: речей домашнього ужитку (σεντούκι *скриня*, τέντζερες *кастрюля*, τουλούμι *міх*, φιτίλι *шнур)*; одягу (γελέκι *жилет*, γιακάς *комір*, παπούτσια *капці*, φέσι *феска*); їжі та пиття (γιαούρτι *йогурт*, καφές *кофе*, ναργιλές *кальян*, χαλβάς *халва,* πιλάφι *плов*); ремесел та занять (αμανές, γλέντι *вечірка*, λαβούτο *лютня*, τέλι *струна*) та інші.

Спостерігається семантичне переосмислення давньої лексики (ἔκφρασις для передачі значення французького слова expression) та лексичне калькування (ἐγκυκλοπαιδεία < encyclopèdie).

Висновки.

У розвитку грецької мови пізньовізантійської доби спостерігається тенденція закріплення значних морфонологічних, лексико-граматичних та функціонально-семантичних змін в системі імені та дієслова, що склалися в післякласичний період і усталилися в ранньовізантійську добу, за винятком хитання в ужитку перифрастичних конструкцій з футуральним та перфектним значенням. Натомість, в період туркократії в мові розвиваються і чітко оформлюються два напрямки розвитку літературної мови: консервативний, із збереженням аттикістичних тенденцій, формуючи катаревусу без особливих новацій, та димотичний, який прагнув далі розвивати народно-розмовну мову. Лексика останніх віків Візантії та після її падіння як зазнавала впливу словотвірних моделей новоєвропейських мов, а згодом і турецької, так і послідовно відроджувала композити, часто навіть надмірно плеонастичні.

KAPITEL 9 / *CHAPTER 9* [12]
UKRAINIAN PAGE IN THE ANTHOLOGY OF THE ICONOGRAPHY OF THE GREAT SPHINX

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-27-00-013

Вступ.

Серед чисельних метаморфоз та змін що відбувались у європейському мистецтві, зокрема живописі наприкінці XIX - початку XX ст. одна була пов'язана з пошуком нової сюжетної лінії. Цій поширеній тенденції сприяв економічний розвиток, стрімке зростання промисловості й в першу чергу налагодження комунікацій – розширення мережі залізничного морського сполучення. Як не парадоксально це звучить, нові зацікавлення були спричинені також війнами та військовими походами і в першу чергу французькою експедицією Наполеона до Єгипту 1798-99 рр. [2].

Тривалі й далекі подорожі в тому числі до екзотичних місць та країн ставали можливими й реальними для багатьох митців. Однією з таких країн з її чисельними історичними давніми пам'ятками куди прагнули потрапити художники був Єгипет – колиска світової цивілізації.

9.1. Початок системної іконографії Великого Сфінкса.

Інтерес до долини Гіза, її пірамід та Великого Сфінкса був породжений ще з кінця XVIII ст. експедицією французького генерала, майбутнього імператора Франції Наполеона Бонапарта до Єгипту. Єгипетська інтервенція 1798-99 рр. носила не лише військовий характер, а й завдячуючи своєму зірковому керманичу науково-культурологічний. До французького обозу був приписаний величезний загін науковців – 167 археологів та географів, істориків та художників, навіть зоологів та ботаніків у завданні яких входило нотування, опис, дослідження й збирання значних історичних та природних пам'яток,

[12] ***Authors:*** *Yamash Yuri Volodumurovuch*

важливих артефактів прадавньої цивілізації [3]. Результати наукових пошуків були надзвичайно вагомі й перевернули минулі історичні орієнтальні уявлення про єгипетську культуру. Дослідницькі наслідки походу Наполеона були більш вагомі ніж його військові здобутки. Ще не охололи французькі гармати під час славетної битви в долині Гіза, а генерал підписує наказ про створення наукового інституту Єгипту у Каїрі, й практично дає цим кроком поштовх для появи нової наукової дисципліни «Єгиптологія» [7]. Пізніше протягом 1802-1828 рр. у Парижі виходить друком унікальна серія «Подорож Верхнім і Нижнім Єгиптом» (фр.*Voyage dans la basse et la haute Egypte*) що включала 10 текстових та 12 томів рисунків та гравюр. Більшість ілюстративного матеріалу який увійшов до видання було виконано під час експедиції художником Віваном Денoном [11]. Цей автор також ілюстрував 24-х томне видання Франсуа Жомара «Опис Єгипту» надрукованого 1802 р. Внесок у культуру Франції Денoном є неоцінений й займає особливе місце не лише в історії країни, але всієї Європи. Свого часу він був відомий як колекціонер та збирач творів мистецтва, гравер, літограф, єгиптолог, дипломат, музейник, засновник та перший директор сучасного Лувру. Саме його графіка з єгипетськими мотивами зі згаданих альбомів стала основним джерелом та взірцем для творців стилю ампір.

До експедиції Наполеона художник потрапив далеко не в юнацькому віці. Йому виповнилось 51 рік коли подеколи під кулями разом з помічниками він робив замальовки єгипетських святинь, пірамід, обелісків, знімав кальки з давніх рельєфів та поліхромних розписів. Денон зробив декілька малюнків Великого Сфінкса з різних ракурсів. Француз був далеко не першим хто малював саму популярну святиню Єгипту.

Проте ім'я першого художника який намалював Сфінкса як і самий його твір приховано віками. Більшість зображень які дійшли до нашого часу від до наполеонівських часів мають відношення до друкованих ілюстрацій у відповідних тематичних виданнях. Навіть прототипи, основа цих зображень – оригінальні натурні малюнки, шкіци, начерки втрачені й не збереглись. Історики мистецтва згадують ім'я Андре Теве. Він малював Сфінкса з натури коли

відвідав Єгипет 1556 р. й за натурним рисунком сам художник або найнятий гравер зобразив монумент у вигляді кучерявого монстра з собачим ошийником. Відомо що художник Афанасій Кірхер не міг малювати з натури Сфінкса, бо ніколи не був у Єгипті. Між тим його фантазійне зображення має стилістичний вигляд давньоримської статуї. В уяві німецького художника Йоганнеса Гельферіха Сфінкс повстає в образі повногрудої жінки голівку якої прикрашає пишна перука з прямим волоссям. Англійський мандрівник, політик та письменник Джон Сендіс (1578 – 1644) вважав Сфінкса повією. В його шляховому журналі мандрів по Ближньому Сходу «Relation of a Journe» що вийшов друком 1615 р. був поміщений рисунок з головою людини-лева біля пірамід обличчя якої дійсно нагадує молоду привабливу жінку (рисунок 1). Французький художник Бальтазар де Монконі зобразив головний убір святині як різновид сітки для волосся. На зачіску також зроблений акцент у рисунку до путівника відомого французького мандрівника Ла Булле-Ле Гуза «Les Voyages et Observations» де Сфінкс має пишну фрезуру та модерний вишуканий комір (рисунок 2).

Рисунок 1. Ілюстрація з журналу мандрів по Ближньому Сходу Дж. Сендіса «Relation of a Journe». 1615 р.

Рисунок 2. Ілюстрація до путівника «Les Voyages et Observations» Франсуа де Ла Булле-Ле Гуза. 1657 р.

Рисунок 3. Фредерік Луї Норден. Colossal head of the Sphynx (frontal view). «Voyage d'Egypte et de Nubie». 1755 р.

Членом датської експедиції по Нілу від Каїру до Асуану проведеної 1737-38 рр. був капітан Фредерік Луї Норден (1708-1742) – картограф та археолог. Його малюнки в тому числі три зображення Сфінкса увійшли до унікального видання «Voyage d'Egypte et de Nubie» надрукованого трохи пізніше 1755 р. вже після смерті самого автора.

Норден не встиг побачити готовий альбом, хоча почав його готувати відразу по експедиції після повернення до Копенгагену 1738 р. Він замовив виконання офортів за своїми рисунками нюрнберзькому граверу Карлу Маркусу Тушеру, який працював над завданням сім років. Унікальність й історична цінність видання Нордена полягає в документальності й реалістичності графічних

зображень. Норден перший серед художників зобразив Великого Сфінкса з пошкодженим обличчям (рисунок 3). Пізніше у подальшому це зняло обвинувачення з наполеонівських вояків яких підозрювали у розстрілі Сфінкса з гармат й знищені носа.

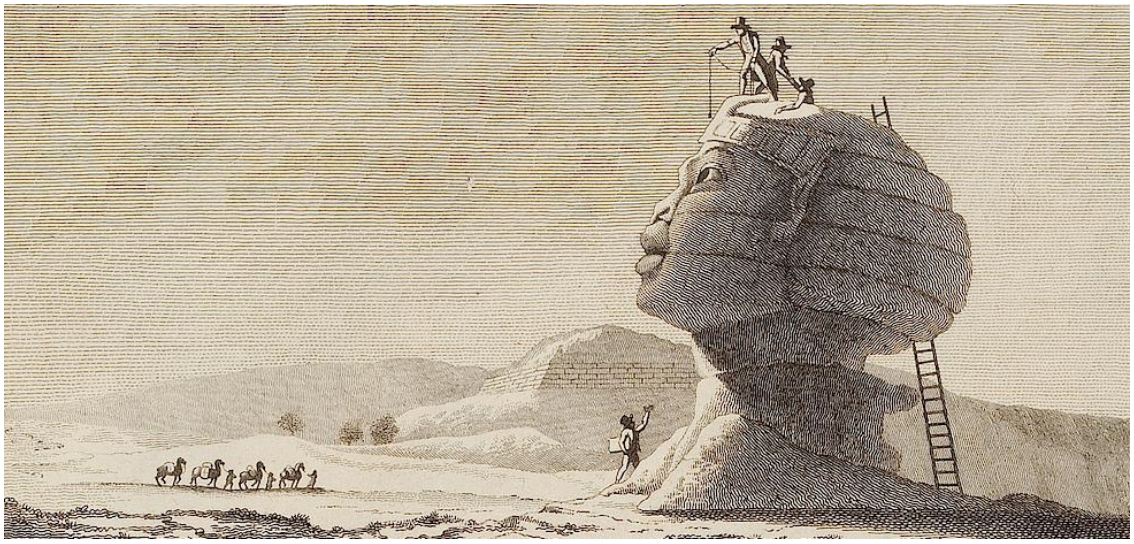

Рисунок 4. Віван Денон. Сфінкс. Voyage dans la basse et la haute Egypte. [1802]

Саме з відбитим носом зображений також Сфінкс на пізніших малюнках Денона зроблених як вже згадувалось під час наполеонівської експедиції. Дослідник малює голову святині майже в профіль на тлі долини Гіза в момент проведення вимірювальних робіт членами експедиції (рисунок 4). Сфінкс повністю крім голови засипаний піском. Троє науковців вже піднялись по драбині на саму маківку голови. Один з чоловіків опускає з гори шнур для вимірювання висоти який вже готовий прийняти на низу четвертий член команди. У лівій частині композиції на віддалі від основної сцени зі Сфінксом художник помістив невеличкий караван з верблюдами. Автор уважний до деталей й подробиць зображеної їм картини оскільки вона виконує до відповідного винаходу Дагера функцію документальної фотографії.

Як видно з наведених вище прикладів до 19 ст. художники при зображені Сфінкса використовують графічну техніку. Це переважно рисунки олівцем або пером, тушшю які пізніше граверами переводились в естамп. Графічна техніка

обирається мандруючими художниками не випадково оскільки при переїздах не займає багато місця, не потребує особливих технічних умов (етюдників, підрамників з полотном). Поступово ситуація змінюється. Інтерес до орієнтальної тематики не тільки не згасає, а й навпаки завдяки норвезькій, а пізніше французької експедиції, їх популяризації через видання альбомів суттєво підігрівається. Єгипетська тема стає популярною й модною. Зображення з видами пірамід, Великого Сфінкса мають бажання придбати й прикрасити свої апартаменти європейська аристократія.

Рисунок 5. Карл Хааг. Сфінкс в Гізі. [1873]. Папір, акварель.

В похідних умовах крім графічної техніки також зручно використовувати акварельну – невеличкий набір ванночок з фарбою, пару пензлів, аркуш паперу займають мало місця у дорожній торбі та достатні щоб зробити пристойну професійну живописну роботу. Тим й користується Карл Хааг який малює Сфінкса з натури у 70-х роках XIX ст. саме в акварельній техніці (рисунок 5).

Композиція яку застосовує Хааг є фрагментарно. Трьох четвертне зображення голови Сфінкса заповнює всю площину вертикального формату. Загальний колорит вирішується в зеленкувато-блакитній вохристій гамі. Дуже добре поставлене світло яке підсвічує в окремих частинах абрис святині з півдня. Ефект світла посилюється контрастом власної тіні голови. Саме парадоксальне й навіть містичне що може помітити історик мистецтва, єгиптолог в акварелі Хаага, це те що Сфінкс з неушкодженим носом має опущені повіки, тобто спить або дрімає.

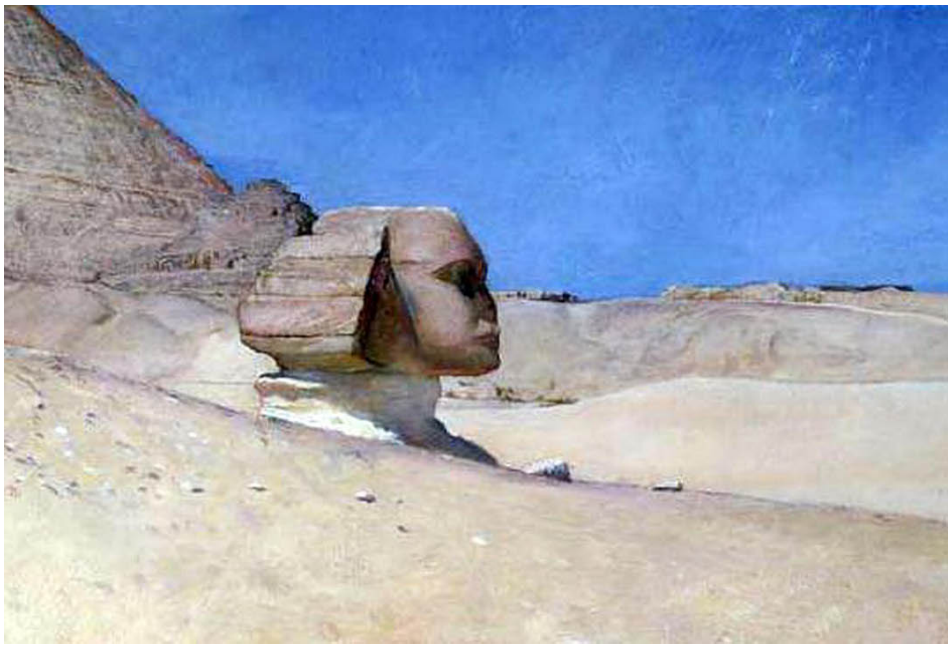

Рисунок 6. Річмонд Блейк Вільям. Сфінкс опівдні влітку. 1885 р. Дикта, о.

Приблизно десятиріччям пізніше після Хаага у 1885 році англійський маляр та декоратор Річмонд Блейк (1842-1921) пише картину «Сфінкс опівдні влітку» (рисунок 6). Треба згадати що Блейк походив з родини художника Джорджа Річмонда (1809-1896) відомого лондонського портретиста. Фахову освіту отримав у художній школі при Королівській академії. Був член-кореспондентом Королівської академії (1888 р.), академіком (1895), мав науковий ступень DCL.

Художник для композиції обирає ракурс з південної сторони про що свідчить полуденне світло. Голова Сфінкса виглядає з пісочного нахилу. На задньому плані зліва показаний фрагмент піраміди Хеопса разом з ще одною малою пірамідою поруч. Положення голови святині трохи зміщене вліво від центру таким чином

що загальна композиція набуває характеру діагональної. Діагональне спрямування підкреслюється поділом на дві тонально розбіжні великі частини: світла – земля, темніша – небо. Згадане зміщення голови вліво є не просто логічним, воно відповідає академічним правилам побудови портретної композиції за яким поле формату куди повернута голова має бути пропорційне більшим за протилежне. Авторові вдається сконцентрувати увагу глядача на Сфінксі завдяки глибоким контрастним тіням які падають на його обличчя. В картині «Сфінкс опівдні влітку» чудово передана не тільки правдивість зображеного краєвиду, а й настрій від спекотного сонячного дня.

Рисунок 7. Жером Жан-Леон. Бонапарт перед Сфінксом. 1886 р. П. о., 61.6×101.9.

Майже паралельно по часу з Річмондом пише свою картину «Бонапарт перед Сфінксом» Жан-Леон Жером (1824-1904). Французький художник перебував у Єгипті чотири рази і його візити в країну пірамід тривали по декілька місяців. Він надихається образом імператора, міфами та легендами пов'язаними з його перебуванням у Каїрі. Напередодні столітнього ювілею Наполеона 1869 р. Жером пише серію картин зображує постать тоді ще молодого генерала в різних сюжетних ситуаціях пов'язаних з Каїром. Вперше його картина «Бонапарт перед Сфінксом» під авторською назвою «Едіп» експонувалась у Паризькому салоні 1886 р. (рисунок 7). Полотно було добре сприйняте публікою й мало схвальні

відгуки критиків та навіть названо найкращим твором з ряду історичних образів.

Згадана картина дійсно є привабливою серед сюжетів зі Сфінксом тим що належить до історичного жанру. Мотив коли французький генерал постав перед давнім ісполіном під час своєї французької експедиції 1798-99 рр. цілком реальна. Великоформатний твір написаний у суворій академічній манері з ретельним опрацюванням форм та площин, увагою до деталей та незначних дрібниць. Чітка й врівноважена композиція видає у авторі фахового майстра. Він ефектно протиставляє міфічній істоті реального героя який буде переможцем в цій мовчазній боротьбі як став переможцем цар Едіп. Художник, проте недостовірно передає зображення Сфінкса. Форма міфічної істоти відносно відкрита й лише лапи знаходились під шаром піску що відповідає ситуації кінця XIX ст. За часів наполеонівської експедиції була вільна від ґрунту лише голова й шия.

Жером, скоріш за все підсвідомо, робить сюжет своєї живописної роботи пророчим. Майбутній імператор на картині, а перед тим й у житті опиняється між засипаними піском лапами Сфінкса. Пророцтво єгипетської Книги мертвих яке зголошує що той хто потрапляє між лапи Сфінкса потрапляє у Вічність з часом збувається.

Живописна робота англійського художника Джорджа Уотса (1817-1904) «Сфінкс» написана 1887 р. є етюдного плану (рисунок 8). В контексті теми антології іконографії Сфінкса картина цікава тим що фіксує незмінне положення засипаного піском ісполіна стосовно розглянутих попередньо творів.

Рисунок 8. Ватс Джордж Фредерік. Сфінкс. 1887 р. П. о., 40×52.

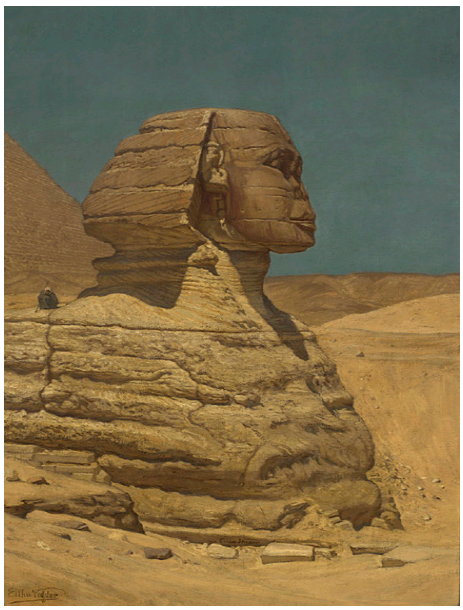

Рисунок 9. Веддер Еліу. Сфінкс.1890 р. П. о., 51,1×37,5

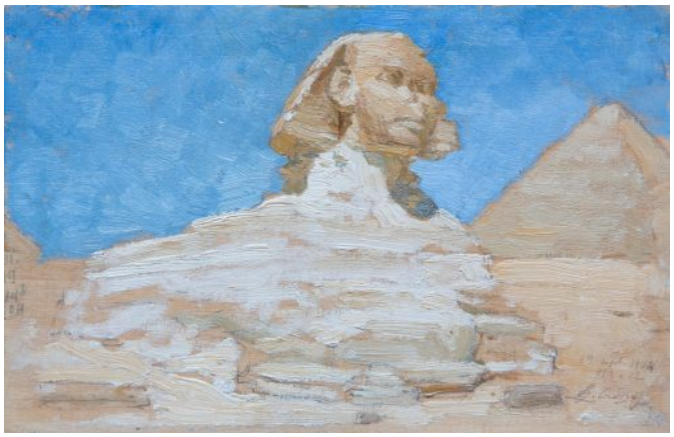

Рисунок 10. Крепі Леон Жерард. Сфінкс. 1904 р. Д. о. 13, 5×19,5

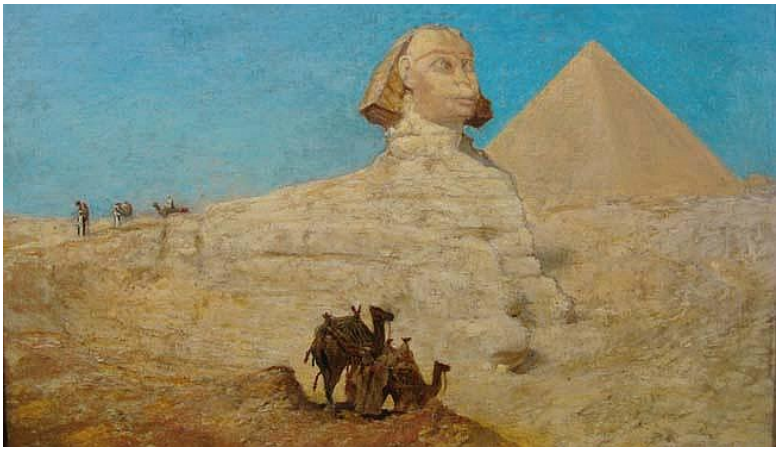

Рисунок 11. Сінклер Джон. Сфінкс.1905 р. П. о., 22×36

Визнаний та популярний свого часу американський художник Еліу Веддер (1836-1923) був запрошений 1889 р. меценатом й колекціонером Джорджом Ф. Корліссом в якості компаньона у тривалу подорож до Єгипту. Найбільше враження на митця справив Великий Сфінкс. В одному з листів до дружини Веддер ділиться своїми емоціями від побаченої святині: «Я був просто приголомшений. Я ніколи не бачив і ніколи не побачу подібного» [10]. Історики підрахували що близько тридцяти років художник буде повертатись до образу

Сфінкса, напише декілька картин. Одна з самих відомих його робіт «Сфінкс» була створена 1890 р. (рисунок 9). Автор знаходить вигідний ракурс який ми вже бачили у Річмонда Блейка (рисунок 6). Але на відміну від згаданого аналога американець обирає вертикальну композицію концентруя увагу на фронтальній частині святині й обрізає панораму краєвиду. Композиція виходить фрагментарна, зображення Сфінкса подається крупним планом, що дозволяє художнику зосередитись на проробленні дріних нюансів й правдиво, майже фотографічно, передати образ Охоронця пірамід. Здається від пильного ока не ховається жодна мізерія, тріщинка, вибоїна залишена протягом тисячоліть на тілі кам'яного дива. Судячи з тіней полуденне сонце знаходиться в зеніті. Веддер чудово компонує зображення поділяє вертикальний формат на дві контрастні плями – світлу низ (Сфінкс, фрагмент піраміди зліва, фрагмент пустелі з права) та тонально темнішу верхню (синє, безхмарне небо). Насичена тональна найтемніша пляма з тінями на голові та штучними тінями на піраміді та дальньому плані пустелі опиняються практично на центральній горизонталі. Це дозволяє зробити візуальний акцент на головний змістовний елемент роботи - на саме обличчя Сфінкса. Художник-символіст, проте позбавляє це обличчя будь-яких емоцій. Символізму картині додає крихітна стафажна сидяча фігурка араба зліва позаду голови яка підкреслює ефемерність природи людського існування що у вимірах й масштабах протиставлена колосальній масі монумента та неосяйності пустелі.

Майже одночасно малюють й практично з одного й того ж ракурсу Сфінкса французький художник Леон Крепі (1872-?) у 1904 р. (рисунок 10), та пейзажист Джон Сінклер (1872-1922) у 1905 р. (рисунок 11). Композиція останнього відрізняється більш ширшим охопленням панорами краєвиду та жанровим додатком у вигляді верблюдів та їх погоничів на передньому та задньому планах.

У 1912 році Сфінкса малюють декілька художників. Один з них англійський художник Уолтер Тіндейл (1855-1943). Його картина «Сфінкс при місячному світлі» відкриває нову сторінку образотворчої Сфінксидіади (рисунок 12). Художник один з перших намагається передати образ Охоронця пірамід у ясну

місячну ніч. Промені від нічного світила настільки потужні що лишають глибокі падаючи тіні від Сфінкса. Загальна ясна тональність картини не зовсім передає враження сутінків. Лише зорі на блідо-синьому небі дають підказку про час доби. Цікавою й виваженою виглядає й загальна композиція твору. Відбувається класичний поділ на дві великі частини – холодне «небо» й теплу «землю». Аналогію такого поділу ми бачимо ледве не в кожній роботи що розглядається у нашому дослідженні. Дві згадані частини-стихії при розбіжності по теплоті мають майже однакову ненасичену тональність й в композиційній побудові виступають як нейтральне заспокійливе тло для основного зображення. Сама світла пляма – погруддя Сфінкса й найтемніша – його голова з насиченими тінями активно контрастують й утворюють відповідний акцент що дозволяє сконцентрувати основну увагу глядача. Тіндейл так само як Веддер вставляє фігуру араба у композицію штучно применшує її масштаби, таким чином підкреслює колосальну відмінність між макро та мікрокосмосом.

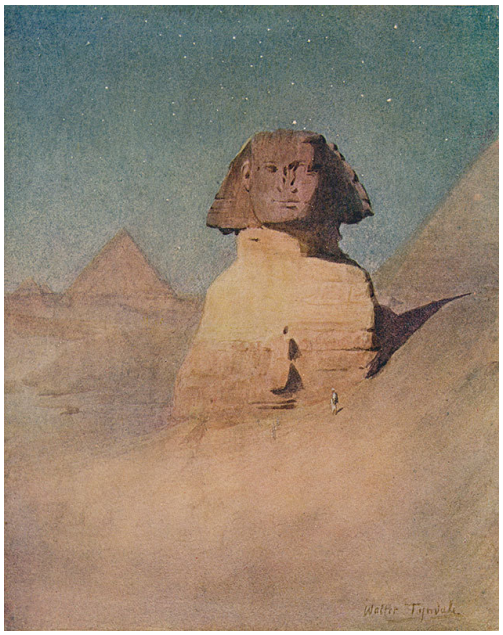

Рисунок 12. Тіндейл Уолтер. Сфінкс при місячному світлі. 1912 р.

У структуруванні площини твору помітний ще один спосіб автора. Піраміда Мікеріна що знаходиться зліва на горизонті, силует Сфінкса який легко вписується в трикутник та фрагмент обрізаної піраміди Хефрена з права утворюють ритмічний ряд з геометричною прогресією, своєрідне чергування й додають композиції відповідної динаміки. Трикутник з'являється зліва (піраміда

Мікеріна), посувається й збільшується до центру (Великий Сфінкс), а далі виходить за межі формату (піраміда Хефрена).

У 1912 році Сфінкса також вночі малює данський маляр Вільгельм Пахт (1843–1912) про що говорить назва його картини «Великий Сфінкс Гізи при місячному сяйві» (рисунок 13).

Рисунок 13. Пахт Лауріц Вільгельм. Великий Сфінкс Гізи при місячному сяйві. 1912 р. П., о. 45,5×60.

9.2. Образ Великого Сфінкса у творчості Івана Труша

Якщо враховувати реальні обставини, то для того, щоб малювати Сфінкса вночі треба було оселитися десь поблизу. Ідеальне місце біля пірамід готель Mena House. Саме його обрав для проживання український художник Іван Труш який прибув до Каїру з австрійської Галичини, з міста Львів у 1912 р. Художник не відразу оселився біля пірамід, але коли це сталося міг вільно без перешкод блукати долиною Гіза, малювати, фотографувати, спостерігати святині вдень й навіть вночі при місячному сяйві. Найбільш улюблений мотив як й у більшості митців що потрапляли до пірамід був Великий Сфінкс. Труш фотографує й малює його з різних ракурсів. На сьогодні відомі шість творів художника з зображенням Сфінкса; три картини знаходяться в музейних колекціях України, й три – у приватних збірках. Лише одна з цих робіт є підтвердженою натурною, написаною

на пленері під час подорожі. Цей невеличкий етюд «Сфінкс» (26,5 х 20,8 см) написаний на картоні, датований 1912 р. з авторською сигнатурою зберігається у Національному музеї у Львові. (рисунок 14). Свого часу вже після смерті художника 1941 року його дочка Аріадна уклала список творів батька в якому були записані чотири роботи під назвою «Сфінкс». Цей список необхідно згадати щоб за атрибуцією визначити які роботи на сьогодні не знайдені, не входять до наукового обігу й недоступні для вивчення оскільки знаходяться у приватних збірках. Аріадна Іванівна при вимірах творів не завжди додержувалась точності й тому в записах можуть бути невеликі похибки стосовно розмірів картин. Якщо зіставити її записи з атрибутивними вимірами відомих творів за нашою темою то виявиться що етюд з Національного музею у Львові (НМЛ) співпадає з роботою Труша яка позначена у списку доньки як «Сфінкс (похмурий день)» (рисунок 14). Підказка «похмурий день» та розміри етюду підкріплюють це переконання.

На згаданому невеликому як ми вже знаємо пленерному етюді Великий Сфінкс зображений з практично з фасового положення у похмурий день про що свідчить розсіяне освітлення яке не дозволяє з'явитись глибоким тіням (рисунок 14). Вертикальна композиція фрагментарна без захоплення загального краєвиду долини Гіза. Художник повністю зосереджує увагу на святині, її обличчі й очах. Цьому акценту сприяє обраний автором загальний колорит що базується на сумішах на основі вохри світлої та золотистої, хрому зеленого з вкрапленнями краплаку та кадмію червоного. Сама темна та гаряча пляма композиції на центральній вісі – голова Сфінкса контрастує на нейтральному тлі, тримає візуальний центр твору й таким чином привертає увагу глядача.

Червоний відтінок голови ісполіна не є випадковим для художника-символіста. Таким чином автор передає кровожерливий характер містичного персонажу й навіть підсвідомо відтворює історичну деталь: вченими давно доведено що колір обличчя Сфінкса був червоним й про це свідчать фрагменти фарби віднайдені під час науково-дослідних робіт.

Рисунок 14.Труш І. Сфінкс. Гізе 1912 р.

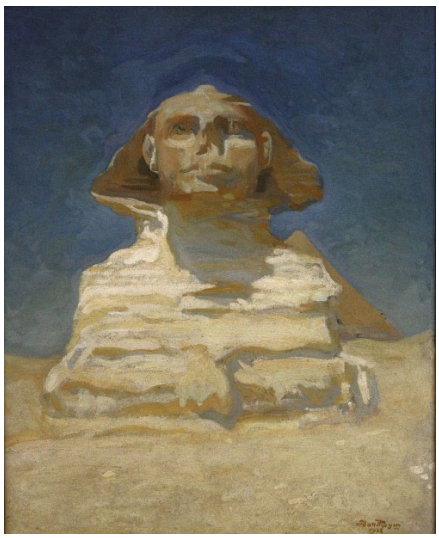

Рисунок 15. Труш І. Сфінкс. 1928 р.

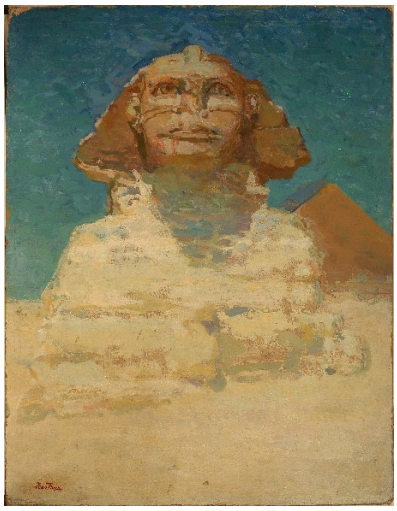

Рисунок 16. Труш І. Сфінкс. К., о., 48х36,5

Рисунок 17. Труш І. Сфінкс. К., о., 20,6х26,2.

Рисунок 18. Труш І. Великий Сфінкс і піраміда Хеопса.

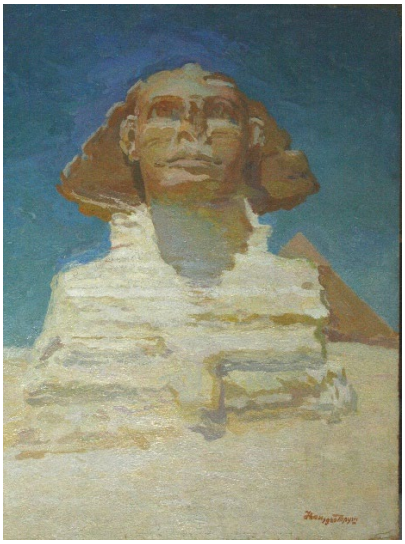

Рисунок 19. Труш. І. Сфінкс. 1920 р.

Композиція цієї роботи збігається з авторською світлиною Сфінкса зробленою Трушем у 1912 р. паралельно зі згаданим етюдом (рисунок 20). Серед ще двох авторських Трушевих вінтажних світлин Сфінкса є одна зроблена з профільного положення (рисунок 21).

Рисунок 20. Сфінкс. Фото Івана Труша. 1912 р.

Рисунок 21. Сфінкс. Фото Івана Труша. 1912 р.

Наступні три роботи з різних збірок композиції яких повністю збігаються з композицією згаданої пленерної роботи (рисунок 14) є на наш погляд реплікою з натурного етюду який у Списку Аріадни зазначений як «Сфінкс (в сонці)»

(рисунок 15, 16, 19). Сам натурний етюд не знайдений за орієнтирами по його розмірах (26,5×21).

Про найвідомішу репліку через числені публікації зі згаданої трійці картину «Сфінкс» зі збірки НМЛ відомий мистецтвознавець Ярослав Нановський писав: «До кращих завершених творів митця належить невелика картина «Сфінкс» (1912 р.), надзвичайно проста за композицією. Серед жовтих пісків пустині на тлі синього, дещо яскравого неба монументально височить могутня статуя сфінкса – лева з людським обличчям, осяяна сонячним світлом. Легка тінь від голови оживлює фронтально схоплену фігуру. Художник майстерно передав характер природи долини Нілу, гармонійно пов'язавши теплі кольори пісків з глибокою холоднавою синявою неба» [6].

Унікальною особливістю трьох «Сфінксів» Труша (рисунок 15, 16, 19) яка відрізняє його живописні роботи від аналогічного доробку більшості його колег по малярському цеху є неймовірне й парадоксальне зображення очей ісполіна. Художник їх намалював живими. В зображені монументальної скульптури при верхньому освітлені яке ми бачимо в трьох його роботах очі мали б попасти в глибоку тінь яка б по кольору не відрізнялась від інших власних тіней на обличчі. Цього не відбувається. Тим часом ми бачимо живі очі з характерними виблисками, анатомічними особливостями й помітними темними зіницями. Живі очі святині змушують відчувати й саму істоту живою, якою її бачить автор, принаймні намагається показати такою глядачеві. Погляд Сфінкса скерований поверх художника що малює, скерований десь у далечину, ніби бачить й подумки пригадує події давньої минувшини. Чуттєва натура Труша, художника символіста бачить й сприймає цей мовчазний монолог й художніми засобами майстерно фіксує.

Труш далеко не поодинокий у своїх відчуттях й враженнях. Його колись добра товаришка Леся Українка яка перебуватиме трохи пізніше у Каїрі 1912 р. про Сфінкса буде згадувати: «…сфінкс – він має велику тисячолітню душу, він має живі очі, він немов бачить вічність» [5].

Більш красномовно передає характер міфічної істоти Іван Труш в третій

версії Сфінкса. Ця картина зберігається в Одеському національному музеї. Крім живих очей художник малює усміхнену задоволену посмішку Батька Жаху. Сучасне єгипетське арабське ім'я Сфінкса — أبو الهول (’abu alhōl / ’abu alhawl IPA: [ʔabulhoːl], «Жахливий»; буквально «Батько жаху»), що є фоносемантичною відповідністю коптського імені. Дві тоненькі червоні цівки які можуть бути лише кров'ю чергової жертви збігають з краю губ монстра. Таким чином українському художнику через два невеличких нюанси (зіниці, кров) вдається з реалістичного, майже фотографічного зображення зробити символічну картину, наповнити її відповідним міфологічним змістом. Великий Сфінкс в образі Труша повстає одночасно прекрасним й жахливим.

Так само, а може навіть одночасно як й Уолтер Тіндейл та Вільгельм Пахт український художник малює Великого сфінкса й в ночі. В одному з листів до своєї дружини Аріадни він буде про це згадувати. Пізнього вечора перебуваючи у готелі Mena House що біля пірамід Труш кидає писати незавершеного листа до дому й виходить на прогулянку до Сфінкса об 11 годині ночі. Погода, пора доби й місячний календар – все в одному сприяють враженням художника. Про це він запише: «Сегодня знов небо цілком чисте і ефект, помимо того, вже другий день по повні – гарний сильний. Власне вернув ½ 1. При сфінксї застав трех арабів. Оден з них шейк, мав ключа від гробів. Пропонував менї, щоби зійти з ним до гробів. Справдї цїкава сцена: сходжу з чорним арабом, темний вхід, сьвітить тілько білий його фез дальше коридорі і місячне сьвітло з гори! По хвилі виходжу і плачу франка і приглядаю ся Сфінксови – довго, довго. Чудо!» [4]. Наступної ночі Труш буде малювати побачений на передодні краєвид при місячному сяйві й буде завершувати його в себе в готелі. Він зробить допис в незавершений лист згадавши про нічні пригоди: «Сегодня малюю дома Сфінкса в ночі» [4]. На жаль картину художника з зображенням Сфінкса при місячному сяйві не знайдено та її провенанс не відомий. Іван Труш який має амплуа художника сонця, майстра передачі сонячного світла також у своєму творчому доробку має чимало картин де він прекрасно передає й дію місячного сяйва. Такі приклади зустрічаються й в тому числі серед його єгипетсько-палестинської серії, зокрема великоформатне

полотно «Єгипетська святиня» (НМЛ. Ж-738). Сьогодні можна лише здогадуватись наскільки цікавим з мистецького погляду мало би бути невідома, але існуюча картина Труша «Сфінкс при місячному сяйві».

Український художник пише ще два малих етюди Великого Сфінкса. Одна з робіт свого часу знаходилась у приватній колекції ректора Національного університету «Львівська політехніка» Юрія Кириловича Рудавського (1947-2007). Твір може бути пленерним написаним безпосередньо в долині Гіза (рисунок 17).

При його написанні Труш використовує класичну, поширену в його творах композицію, в якій лінія горизонту поділяє площину твору навпіл. По центру твору розміщено профільне зображення Сфінкса. Він здається більш засипаний піском ніж це є насправді, бо його голова, фронтальна частина монументу ледве виглядає з пустельного бархану.

Робота етюдного плану написана впевненими широкими мазками. Лише моделює форму Сфінкса художник не зволікає деталями й застосовує більш дрібний мазок. Для передачі спекотного дня художник лишає колористичну гаму трохи вибіленою, пом'якшує контраст світла і тіні, досягає таким чином враження залитого сліпучим сонячним світлом простору. За манерою написання, колоритом етюд має аналогію з творами Івана Труша за єгипетськими мотивами, що зберігаються у НМЛ та інших музеях України [8, 9].

Друга робота Труша «Великий Сфінкс і піраміда Хефрена» що написана з профільного положення з приватної збірки відома мистецтвознавцям, знаходиться у науковому обігу, неодноразово експонувалася на персональних виставках художника в музеях та приватних галереях, її репродукції друкувалися в альбомах та каталогах [1]. Назва роботи, проте упорядницею ювілейної виставки Труша та приуроченого цій події альбому Оксани Білої подана не правильно. Зображення зроблено з південного ракурсу й на тлі Сфінкса в поле зору може потрапити лише піраміда Хеопса. Ми цю помилку виправляємо.

Етюд «Великий Сфінкс і піраміда Хеопса» цікава тим що автор на відміну від попередніх творів що розглядались в теперішньому дослідженні подає

панораму долини Гіза. Композиція позбавлена фрагментарності. Візуальний акцент переноситься на піраміду а зображення Сфінкса виконує функцію нюансу який збагачує жовто-пісочну пустельну одноманітність навколишнього середовища.

Висновок.

Європейський та світова іконографія Сфінкса як цілісне явище в історії мистецтва мало вивчена між тим надзвичайно цікаве як з погляду мистецтвознавства, так й з погляду єгиптології. Творчість художників та аналіз їх творів присвячених образу Сфінкса що розглядались і проводились у нашому дослідженні зрозуміло далеко не обмежують коло митців дотичних до цієї теми. Для нашого вивчення обирались найбільш яскраві представники національних художніх шкіл зі своїм власним ексклюзивним баченням на вирішення художнього образу. Свій потужний внесок у скарбницю Сфінксініани (цим терміном ми позначаємо загальну іконографію Великого Сфінкса) додав український художник Іван Труш пензлю якого належить наявних у науковому обігу шість картин на тему єгипетської святині, а за архівними відомостями понад 10 творів. Іван Труш лишається ледве не єдиним художником-орієнталістом в українському мистецтві початку XX ст.

Тема іконографії Великого Сфінкса потребує подальшого вивчення, подальших кроків вимагають й науково-пошукові роботи, зокрема знаходження, віднайдення невідомих науці живописних Івана Труша.

Verweise / References

Chapter 1.

1. Andriiko, I. (2018). Foreign methodical concepts of teaching foreign language writing. *Foreign languages*, *3,* 22–25.
2. August, D., Carlo, M., Dressler, C., & Snow, C. (2005). The critical role of vocabulary development for English language learners. *Learning Disabilities Research & Practice, 20(1),* 50–57.
3. Harris, M., Mower, D., Sikorzyńska, A., Mrozowska, H. (2006). New opportunities : education for life. Upper intermediate : Students' book. Great Britain: *Pearson Longman*.
4. Kozachuk, S. (2016). Psychological and pedagogical conditions for overcoming communicative barriers in the process of learning a foreign language. *The scientific journal, 10*, 38–45.
5. Pal, N., Halder, S., Guha, A. (2006). Study on Communication Barriers in the Classroom: A Teacher's Perspective. *Online Journal of Communication and Media Technologies, 6(1).*
6. Hluzman, O. (2018). Scientific and theoretical approaches to studying the problem of communication barriers. *Pedagogy and psychology, 2*, 51–60.
7. Croft, A., Schmader, T., & Block, K. (2015). An underexamined inequality: Cultural and psychological barriers to men's engagement with communal roles. *Personality and Social Psychology Review, 19(4),* 343–370.
8. Nikolaieva, S. (2016) Modern approaches to teaching foreign languages. *Foreign languages, 1.* 39–46.
9. Applebee, A. (2009). A child's concept of story: Ages 2-17. *University of Chicago Press,* 112.
10. Crowe L., Reichmuth, S. (2014). The Source for early literacy development. *East Moline: LinguiSystems*, 85.
11. Ellis M. (2017). Teaching Business English. *OUP*, 237.

12. Heath S. (2013). Ways with words: Language, life, and work in communities and classroom. *Cambridge University Press*, 145.
13. Linderman E., Herberholz, D. (2016). Developing artistic and perceptual awareness. *Dubuque*, 152 p.
14. Perederii, T. (2018). Formation of students' English lexical competence. *Methods of teaching a foreign language*, *4*, 40–45.
15. Chigicherla, Thirupal Reddy (2014). Communication and its types. *International Research Journal of Management Sociology & Humanities, 5.*
16. Artemov, V. (2015). Psychological and pedagogical conditions for overcoming communicative barriers in the process of learning a foreign language. *Foreign languages at school, 1,* 66–73.
17. Larsari, V. (2011). Learners' communicative competence in English as a foreign language (EFL). *Journal of English and literature, 2(7),* 161–165.
18. Nazari, A. (2007). EFL Teachers' Perception of the Concept of Communicative Competence. *ELT Journal, 61/3,* 202–210.
19. Norrish, J. (1983). Language Learners and their Errors. London: *Macmillan Press London.*
20. Seidlhofer, B. (2005). English language as a lingua franca. *ELT Journal, 59(4),* 339–341.
21. The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework. Recommendation of the European Parliament and of the Council. Belgium: European Communities, 18 December 2007. Available: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/lllearni ng/keycomp_en.pd
22. Finn, H. B. (2010). Overcoming barriers: Adult refugee trauma survivors in a learning community. *Tesol Quarterly, 44(3),* 586–596.
23. Nizkodubov, G., Zyubanov, V., & Johnson, A. W. (2015). The Socio-psychological Difficulties of Learning the English Language in the Context of Lifelong Education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 206,* 210–214.
24. Wulandari, W., Juddah, A., & Sunubi, A. (2018). Psychological Barriers and Their Influence Towards Students' Speaking Ability. *Inspiring: English Education*

Journal, 1(1), 46-65.

25. Abedi, J. & Gándara, P. (2006). Performance of English language learners as a subgroup in large-scale assessment: Interaction of research and policy. *Educational Measurement: Issues and Practice, 25(4),* 36–46.
26. Ketsyk-Zinchenko, U. (2019). Peculiarities of professionally oriented foreign language training for non-linguistic students. *Youth and the market, 9(176),* 101–106.
27. Vysotska, O. (2015). Psychological barriers during learning foreign languages: prerequisites for formation and organization of overcoming. *Foreign philology, 128,* 285–291.
28. Brown, H. (2015). Principles of Language Learning and Teaching. New Jersey: *Prentice Hall,* 285.
29. Klymchuk, V. (2008). Phenomena of internal motivation development. *Social psychology, 6 (32),* 70–77.
30. Yevsiukov, O. (2010). Problems in determining the method of motivational and semantic regulation styles in professional realization of personality. *Theory and practice of managing social systems: philosophy, psychology, pedagogy, sociology, 4,* 70–76.
31. Wexler, B. (2008). Brain and Culture. Neurobiology, Ideology, and Social Change. *Cambridge, MA : The MIT Press*, 203.
32. Willis, D. (2204). Towards a New Methodology. *English Teaching Professional, 33,* 4–6.
33. Wingate, J. (2004). The Power of Attention. *English Teaching Professional, 34,* 35.
34. Vysotska, O. (2002). Psychology of the educational process in foreign languages classes (discourse considerations). *Discourse of foreign language communication,* 445–452.
35. Skliarenko, N. (2017). Modern requirements on exercises for the formation of foreign language speaking skills and abilities, *Foreign languages, 3,* 3–7.
36. Perederii, T. (2018). Formation of students' lexical competence in English.

Methods of teaching a foreign language, 4, 40–45.

37. Melnyk, V. (2016). Interaction in the educational process: organization technology. *School management, 2,* 15–17.
38. Schiefele, H. (1991). Interest, learning and motivation. *Educational Psychologist 26,* 299–323.
39. Lytvyn, S. (2019). A system of exercises for working with high school students and teaching them written communication. *Foreign languages,1,* 4–8.
40. Nozdrova, O. (2016). Age-specific features of high school students' development. *Science and education, 6,* 175–180.

Chapter 2.

1. U.S. News & World Report. (2018). *Best business jobs.* URL: https://money.usnews.com/careers/best-jobs/rankings/best-business-jobs

2. Strieber A. (2010). Jobs Rated 2010: A Ranking of 200 Jobs From Best to Worst. *CareerCast.* URL: *https://www.careercast.com/jobs-rated/jobs-rated-2010-ranking-200-jobs-best-worst*

3. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro strakhuvannia» [About insurance]. № 1797-1.(2015). http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53904
4. Ukraina. Kabinet Ministriv. Postanova № 419. (2000). Pro zatverdzhennia Poriadku podannia finansovoi zvitnosti [On the approval of the Procedure for submitting financial statements]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF
5. Tovarystvo aktuariiv Ukrainy. (2013). TAU vidstoialo pravo aktuariiv na natsionalnu osvitu [Society of Ukrainian Actuaries defended the right of actuaries to national education.]. URL: http://actuary.in.ua/ua/news/tau/13/04/11/405
6. Ukraina. Kabinet Ministriv. Postanova № 1677. (2004). Pro zatverdzhennia Metodyky provedennia aktuarnykh rozrakhunkiv u systemi zahalnooboviazkovoho

derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia [On the approval of the Actuarial Calculation Methodology in the system of mandatory state pension insurance]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1677-2004-%D0%BF

7. Ukraina. Pravlinnia pensiinoho fondu. Postanova № 12-1. (2005). Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia aktuarnykh rozrakhunkiv u systemi zahalnooboviazkovoho derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia [On the approval of the Actuarial calculation procedure in the system of mandatory state pension insurance]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0840-05
8. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro zahalnoobov'iazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» [On mandatory state pension insurance]. № 1058-IV. (2003). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15
9. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro strakhuvannia» [About insurance]. № 1797-1. (2015) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53904
10. Ukraina. Verkhovna Rada Ukrainy. Postanova № № 2351-VIII. (2018). Pro poriadok dennyi vosmoi sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vosmoho sklykannia [About the agenda of the eighth session of the Verkhovna Rada of Ukraine of the eighth convocation]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2351-viii
11. International Actuarial Association. (1998a). *IAA Education Guidelines*. URL: https://www.actuaries.org/CTTEES_EDUC/Documents/2017_IAA_EDUCATION_GUIDELINES.pdf
12. International Actuarial Association. (1998b). *IAA Education Syllabus*. URL: https://www.actuaries.org/CTTEES_EDUC/Documents/2017_IAA_Education_Syllabus.pdf
13. International Actuarial Association.(2012). *Framework for the Production of Professionalism Guidelines*. URL: http://www.actuaries.org/ABOUT/Documents/PG1_Principles_Professionalism.pdf
14. Chartered Enterprise Risk Actuaries Global Association. (2009). *Global Enterprise Risk Management Designation Recognition Treaty.*

15. Canadian Institute of Actuaries.(2014a). *Code of Conduct and Ethics for Candidates in the CIA Education System*. Document 214135.URL: https://www.cia-ica.ca/docs/default-source/2014/214135e.pdf
16. Canadian Institute of Actuaries.(2014b*). Policy on Conduct and Ethics for Candidates in the CIA Education System*. Document 216106. URL: http://www.cia-ica.ca/docs/default-source/2016/216107e.pdf?sfvrsn=2
17. Society of Actuaries. (2017). *Chartered Enterprise Risk Analyst*.URL: https://www.soa.org/Education/Exam-Req/edu-cera-req.aspx
18. Canadian Institute of Actuaries. (2017d). What is CERA?. URL: http://www.cia-ica.ca/membership/cera

Chapter 3.

1. Svyryda O.V. (07 October 2022) «CASE-TEHNOLOGII v osvitniomu prostori», Collection of abstracts of reports of the International Scientific and Practical Conference [CENTER FOR FINANCIAL-ECONOMIC RESEARCH] (UKRAINE) Publisher: POLTAVA, P. 13-15. http://www.economics.in.ua/
2. Surmin Ju.P. (2015) Case method: formation and development in Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine,* 2. C. 19 − 28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_2_5.
3. Bykov V.Ju. (2009) Modeli orhganizatsiynyh system vsdkroyi osvity [Models of organizational systems of open education]: *monograph*. Vydavnytstvo Kuiv: Atika, 246 p.
4. Dubinskii V.V. (Eds.), (2009) *Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language.* Kharkiv: ID «Shkola». 1008p.
5. Chernova M.Ye., Gevyk V.B. (2022) Practical manual "Virtual laboratory works in physics". Ivano-Frankivck: [in UkraineURL: https://www.thephysicsaviary.com
6. Krehbiel, J.D. et al. (2019) “Using a modified Boyles law experiment to estimate

the density of salts." Phys. Teach. 57: 58-59.

7. From Elon Musk's speech at the world government summit in the UAE 2020 Website Historical Biographical Institute I World History: Famous Personalities. internship@whfpdubai.com
8. Bayram S.B., Freamat M.V. (2013). "Simple Laser-Induced Fluorescence Setup to Explore Molecular Spectroscopy", Compadre.Org /advlabs/bfy/files/W31, 1-8 (2013). https://thephysicsaviary.com/Physics/UkrainianResources/index.html

Chapter 4.

1. Ворожбит А.В. Аналіз використання веб-орієнтованих технологій в закладах загальної середньої освіти / А.В. Ворожбит // Проблеми інформатизації навчального процесу в закладах загальної середньої та вищої освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 9 жовтня 2018 р). – Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 47-49.
2. Гуржій А.М., Лапінський В.В. Електронні освітні ресурси – від теорії до практики / А.М. Гуржій, В.В. Лапінський // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. – Київ ; Вінниця, 2014. – Вип. 38. – С. 3–11.
3. Жук Ю.О. Проблеми формування навчального середовища сучасної школи / Ю.О. Жук // Моделі розвитку сучасної української школи : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Черкаси, 11–13 жовтня, 2006 р.). Черкаси – Сахнівка – Київ, 2006. – С. 71–77.
4. Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text .
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29 квітня 2015 року Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється

підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text .

6. Педагогічні аспекти у філософських системах давнього світу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/1399061635393/pedagogika/pedagogichni_aspekti_filosofskih_sistemah_davnogo_svitu .
7. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи: підручник [Електронний ресурс] / Л.А. Марцева. – Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. – 150 с. – Режим доступу: https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8091/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=3&isAllowed=y .
8. Історія педагогіки і освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/72376/pedagogika/russo .
9. Дем'яненко В.М., Лаврентьєва Г.П., Шишкіна М.П. Методичні рекомендації щодо добору і застосування електронних засобів та ресурсів навчального призначення / В.М. Дем'яненко, Г.П. Лаврентьєва // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2013. – № 1 (105). – С. 44–48.
10. Сайт «National Erasmus+ Office in Ukraine» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://erasmusplus.org.ua/ .
11. Юрчик А.І., Марчук Н. А. Впровадження сучасних новітніх технологій навчання при викладанні дисципліни «Вища математика» / Професійно-прикладні дидактики, 2016. С. 184-191. – Режим доступу: http://188.190.43.194:7980/jspui/bitstream/123456789/604/1/PPD-1-26.pdf

Chapter 6.

1. Gilles Deleuze**,** Félix Guattari**, «**Capitalisme et schizophrénie: L'Anti-Œdipe» .
2. Jean Baudrillard, «The System of Objects». - London • New York: Verso, 1996.
3. Jean Baudrillard, «Simulacres et simulation», translation from French Volodymyr

Hovkhun. – Kyiv: Basis, 2004.
4. Jean Baudrillard, «L'échange symbolique et la mort». – France: Gallimard, 2017.
5. Michel Foucault, «Discipline and Punish: The Birth of the Prison». - New York, 1984.
6. Michel Foucault, «The History of Sexuality». – London: Penguin, 1998.
7. Michel Foucault, «The Will to Truth». - Tavistock Publications, 1980.
8. Michel Foucault, Politics philosophy culture interviews and other writings 1977-1984. - New York: Routledge, 1988.
9. S. Lesh, «Sociology of Postmodernity», translation from English by Yuriy Oleinyk. – Lviv: Calvary, 2003.

Chapter 7.

1. Gaidenko V. Turn to feminist epistemology. Post-non-classical studies-Feminism-Science. – Sumy, 2003. 176p.
2. Ken Wilber. A Brief History of Everything. Boston: Shambala Publications,2017. 376p.
3. Wallace A.R. Man's place in the Universe a study of the results of scientifi c research in relation to the unity or plurality of worlds. 3rd. ed. London, 1904. 330 p.
4. Carter B. (1974). Large Number Coincidences and the Anthropic Principle in Cosmology. In: Longair, M.S. (eds) Confrontation of Cosmological Theories with Observational Data. International Astronomical Union / Union Astronomique Internationale, vol 63. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/ Published online by Cambridge University Press: 07 February 2017.
5. Wheeler J.A. From Relativity to Mutability. // The Physicist's Conception of Nature. Editors: Jagdish Mehra. □ Publisher : Springer Dordrecht. 839p
6. Barrow J.D., Tipler F.J. The Anthropic Cosmological Principle. Oxford University Press, 1988. 738p.

7. Rosenthal I. L. Geometry, dynamics, Universe. -M.: Nauka, 1987. 143p.
8. Bohm D. Wholeness and the Implicate Order, London: Routledge,2002.284p.
9. Unfolding Meaning: A weekend of dialogue with David Bohm (Donald Factor, editor), Gloucestershire: Foundation House, 1996.
10. Bohm D. The Undivided Universe: An ontological interpretation of quantum theory, with B.J. Hiley, London: Routledge, 1995. 397p.
11. Stapp H. Mind, Matter and Quantum Mechanics (The Frontiers Collection). Springer.2009. 318p.
12. Robert Nadeau and Menas Kafatos. The Non-Local Universe: The New Physics and Matters of the Mind. Oxford University Press. 1999. 256p.
13. Yves Jaigu, Brian D. Josephson, Fritjof Capra. Science et conscience: Les deux lectures de l'univers : colloque de Cordoue, 1979. 494p.
14. Nick Bostrom. Superintelligence Paths, Dangers, Strategies/ Reprint Edition: Oxford University Press, 2016. 390p.
15. E.P. Verlinde. On the Origin of Gravity and the Laws of Newton. *JHEP.* 2011. Vol. 04, no. 29.
16. Melvin Vopson. Do we live in a computer simulation like in The Matrix? My proposed new law of physics backs up the idea. URL: https://researchportal.port.ac.uk/en/publications/
17. Poplavska T., Fedorova I. Holistic Strategies of Cognition as a Problem of the Philosophy of Education. International scientific conference "Global science and education in the modern realities" -2022, Conference proceedings. July, 2022. p.94-99. URL:https://www.proconference.org/index.php/usc/issue/view/usc11-01/usc11-01
18. Poplavska Tetiana . The Problem of Innovations in the Cognitive Sphere and Holistic Strategies of Cognition. *"Scientific World Journal"* Bulgaria, Svishtov, Issue №21, September, 2023.p. 95-100. URL: https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj21-03-024

Chapter 8.

1. Adrados F. R. Geschichte der griechischen Sprache. – Tübingen und Basel, 2002.
2. Ανδριώτης Ν. Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα, 1995.
3. Ανδριώτης Ν. Η ελληνική γλώσσα στους μετακλασικούς χρόνους στην ιστορία τ ου Ελληνικού έθους. – Αθήνα, 1982.
4. Browning R. Ἡ ἑλληνική γλῶσσα μεσαιωνικὴ καὶ νέα. – Αθήνα, 2005.
5. Hoffmann O., Debrunner A., Scherer A. Geschiechte der griechischen Sprache. Bd. 1–2, Berlin, 1996.
6. Meillet A. Apercu d`une historie de la langue grecque. – 5-me ed. Paris, 1988.
7. Μπαμπινιώτης Γ. Συνοπτικὴ ιστορία τὴς ελληνίκης γλώσσας. –Αθήνα, 2006.
8. Θαβόρης Α. Ἡ γλῶσσα μας στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. –Ιωάννινα, 1971.
9. Tonnet H. Ιστορία της νέας ελληνικής γλώσσας. – Θεσσαλονίκη, 2015.

Chapter 9.

1. Біла О. Відомий і невідомий Труш: науковий альбом-каталог. Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького. Львів, 2019. 376 с.: іл.
2. Знамениті, великі, геніальні люди. Наполеон Бонапарт. URL: http://100v.com.ua/uk/Napoleon-Bonapart-person.
3. Іванов А. Таємниці єгипетської експедиції Наполеона. URL: http://www.ereading.club/ bookreader.php/23847/Ivanov_Taiiny_egipetskoii_ekspedicii_Napoleona.html
4. Лист Івана Труша до дружини Аріадни від 4 квітня 1912 р. Каїр. НМЛ. АТ-54888. Арк. 69.
5. Лист Лесі Українки до матері від 21 грудня 1909 р. Твори. Т. 5. К. 1956. С. 572-573.
6. Нановський Я. Іван Труш. К : Мистецтво, 1967. С. 54.
7. Ольтеціан І. Єгипетський похід Наполеона. URL: https://his.1september.ru/

2003/17/1.htm.

8. Ямаш Ю. Мовчазний діалог між великим сфінксом та великим художником. Артклас. 2008. № 3-4. С. 12-17.
9. Ямаш Ю. Труш перед обличчям «Батька жаху». (Тема Сфінкса у творчості художника). 9. 07. 2021. URL : https://photo-lviv.in.ua/trush-pered-oblychchiam-batka-zhakhu-tema-sfinksa-u-tvorchosti-khudozhny
10. An Archive of Art and Literature by the Bohemians of Antebellum New York. URL: https://pfaffs.web.lehigh.edu/node/54161
11. Denon, Dominique Vivant, Baron. Encyclopedia Britannica. Cambridge University Press, 1910–1911. Vol. 8. P. 104-116.

SCIENTIFIC EDITION

MONOGRAPH

ERBE DER EUROPÄISCHEN WISSENSCHAFT

PÄDAGOGIK UND PÄDAGOGIK, PSYCHOLOGIE UND SOZIOLOGIE, PHILOSOPHIE, PHILOLOGIE, KUNSTGESCHICHTE UND KULTUR

HERITAGE OF EUROPEAN SCIENCE

EDUCATION AND PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY, PHILOSOPHY, PHILOLOGY, ART HISTORY AND CULTURE

MONOGRAPHIC SERIES «EUROPEAN SCIENCE»

BOOK 27. PART 5

Authors:

Postolenko I. (1), Fursenko T.M. (2), Chernova M.Y. (3), Frank M. (3), Marchuk N.A. (4), Spytska L. (5), Zinchenko N. (6), Shtepa O. (6), Poplavska T. (7), Zvonska L. (8), Yamash Y.V. (9)

The scientific achievements of the authors of the monograph were also reviewed and recommended for publication at the international scientific symposium **«Erbe der europäischen Wissenschaft / Heritage of European science '2024»** (February 28, 2024)

Monograph published in the author's edition

The monograph is included in
International scientometric databases

500 copies
February, 2024

Published:
ScientificWorld -NetAkhatAV
Lußstr 13,
Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org
https://desymp.promonograph.org

ISBN 978-3-989240-40-7

ProMonograph

https://desymp.promonograph.org

e-mail: editor@promonograph.org

